

DRUGI DEO

XIII GLAVA

PLANNOVI I REZULTATI NJIHOVE PRIMENE NA ZAPADNOM FRONTU 1914 GODINE

Polaznu tačku za pregled pohoda na Zapadnom frontu moraju predstavljati predratni planovi. Francusko-nemačka granica bila je uska, duga svega nekih 150 milja, zbog čega je i pružala manji prostor za manevrovanje masama koje je opšta vojna obaveza bila stvorila i razvila. Ova se granica na svome jugoistočnom kraju spaja sa Švajcarskom, a, po kratkom pojasu ravničastog zemljišta blizu Belfora, vodi 70 milja duž planine Vogeza. Ovde se linija produžava u gotovo neprekidan niz tvrđava, koji se zasnivao na Epinalu, Tulu i Verdenu, posle koga odmah nastaju granice Luksemburga i Belgije. U periodu obnove i rekonstrukcije posle poraza iz 1870 godine, francuski ratni plan sastoјao se iz početne defanzive, zasnovane na graničnim tvrđavama, posle koje bi se izvršio odlučan protivudar. Radi toga je duž granice Alzas—Lorena i stvoren veliki sistem tvrđava, a praznine, kao što su True de Šarm (Trouée de Charmes) između Epinala i Tula, ostavljene su radi »kanalisanja« očekivane nemačke ofanzive i da bi se protivudar mogao izvršiti sigurnije i uspešnije.

Ovaj plan bio je obeležen izvesnom posrednošću prilaganja, možda onolikom koliko je to omogućavala uskost granice, ali bez povrede neutralne teritorije. Ali se u deceniji pre 1914 godine pojavila nova škola mišljenja, sa pukovnikom Gramezonom (Grandmaison) kao svojim prorokom, koja je ovaj plan oglasila za protivan francuskom duhu i kao

»gotovo potpunu atrofiju ideje o ofanzivi«. Predlagači offensive à outrance¹⁾ nadoše u Žofru, koji je 1912 godine postavljen za načelnika Glavnog generalštaba, polugu za svoje namere. Shvatajući to, oni su brzo zagospodarili francuskom vojnom mašinom, pa su, po odbacivanju staroga plana, stavili čuveni, ili poznati, plan XVII. Taj plan pretstavljao je čisto direktni prilaz u obliku strmoglave ofanzive protiv nemačkog centra »svim sjedinjenim snagama«. Zatim, za ovu frontalnu i na celom frontu izvodenu ofanzivu francuski plan je računao da će se izravnati u snazi sa neprijateljem koji bi imao i potporu svoje sopstvene utvrđene granične zone, dok bi se, pri nadiranju napred Francuzi odrekli svakog preim秉stva od svojih sopstvenih. Jedina koncesija istoriskom iskustvu i zdravom razumu u ovom planu bila je ta što je tvrdava Mec trebala da se obide, a ne da se direktno napadne, — jer bi se napad izvršio južno od nje, u Lorenu, pa i severno od nje. Ovo poslednje krilo, ako bi Nemci povredili neutralnu teritoriju, proširilo bi ofanzivu na belgiski Luksemburg. Po jednom istoriskom paradoksu, francuski ratni plan bio je zadahnut idejama jednoga Nemca, Klauzevica, dok je nemački, po svome postanku, bio daleko bliži Napoleonovom, a još pre Hanibalovom.

Učestvovanje britanskog kontingenta u francuskom ratnom planu bilo je regulisano manje na osnovu nekog proračuna, već više iz težnje »evropeiziranja« njene vojne organizacije i mišljenja u toku poslednje decenije. Njega je ovaj kontinentalni uticaj neosetno uvlačio u prečutno usvajanje uloge nekog priveska uz francusko levo krilo i udaljavalo od njegovog istoriskog iskoriscavanja pokretljivosti koju mu je davala njegova pomorska sila. Na ratnom savetu pri izbijanju rata ser Džon Frenč (Sir John French), koji je trebao da komanduje britanskom ekspedicionom snagom, izrazio je sumnju u taj »ranije uređeni plan«; kao alternativu predlagao je da se jedna snaga uputi u Antverpen, gde bi ojačala belgiski otpor, a samim svojim postojanjem ugrožavala bok pozadine nemačkih armija pri njihovom nadiranju kroz Belgiju i Francusku. Ali, generalmajor Henri Vilson (Henry

¹⁾ Offensive à outrance — ofanziva po svaku cenu. — Prim. red.

Wilson), kao komandant vojnih operacija, stvarno je predložio Generalštabu da deluje u tesnoj vezi s Francuzima. Obaveštaji i vojni pregovori između 1905 i 1914 godine pripremili su put za odbacivanje engleske vekovne politike.

Ovaj svršeni čin (*fait accompli*) pobedio je ne samo francusko strategisko mišljenje, već i Hegov predlog da se sačeka dok se situacija ne razjasni i vojska ne poveća, kao i Kičenerovu skučeniju primedbu na ovo prikupljanje ekspedicione snage preblizu fronta.

Završni francuski ratni plan pretstavljao je ono što je prvo bitan nemački plan — koji je još 1905 godine skicirao grof fon Šlifen, trebalo da načini pravim posrednim prilažeњem. Stojeći pred »tvrdim zidom«, koji je pretstavljala francuska utvrđena granica, logičan vojni postupak sastojao se u njegovom obilaženju kroz Belgiju. Šlifen se odlučio na ovaj postupak, i to uz što je moguće širi pokret. Čudnovato, čak i kad je invazija Belgije otpočela, francuska komanda smatrala je da će Nemci to svoje nadiranje ograničiti samo na jedan uži front, istočno od Meze.

Prema Šlifenvom planu glavnina nemačkih snaga koncentrisala se na desnom krilu radi stvaranja ovoga gigantskog obuhvata. Desno krilo trebalo je da se probije kroz Belgiju i Severnu Francusku, da bi se zatim, produžujući svoje nadiranje u obliku ogromnoga luka, postepeno sve više okretalo na istok. Prolazeći svojim krajnjim desnim krilom južno od Pariza i po prelazu Marne blizu Ruana, ova bi ofanziva potisla Francuze unazad, na Mozel, gde bi bili prikovani za pozadnji oslonac koji obrazuju lorenske tvrdave i švajcarska granica.

Stvarna lukavost i posrednost ovoga plana leže — ne u ovom geografskom obilaženju — već u raspodeli snaga i ideji koja ga je vodila. Početno iznenadenje još od samog početka u toj ofanzivnoj masi traženo je u združivanju rezervnih korpusa sa aktivnim. Od 72 divizije, koje bi na taj način stajale na raspoloženju, 53 divizije dodeljeno je zamajnoj masi, 10 je trebalo da sačinjavaju stožer oko Verdona, a svega 9 da obrazuju levo krilo duž francuske granice. Ovo smanjivanje levoga krila na najmanje moguću meru bilo je lukavo sračunato da poveća dejstvo zamajne

snage baš tom svojom slabošću. Jer ako bi Francuzi napali na Loren i nemačko levo krilo potisnuli prema Rajni, oni bi teško mogli da pariraju nemački napad kroz Belgiju, a ukoliko bi dalje prodirali, utoliko bi to za njih teže bilo. Kao neka kružna vrata, ako bi ih Francuzi jako pritisli u jednom pravcu, drugo njihovo krilo pomerilo bi se i udarilo bi ih u leđa; ukoliko bi jače pritisli, utoliko bi jači bio taj udar.

Šlifenov geografski pokret kroz Belgiju bio je strategijsko prilaženje vrlo ograničene posrednosti, i to zbog gustine snaga u odnosu na prostor. Psihološki, njegov nacrt za levo krilo i raspored snaga na njemu činio ga je potpuno posrednim prilaženjem. Francuski ratni plan savršeno ga je omogućio. Ako duhovi mogu štucati, koliko bi pokojni Šlifen morao da štuca kad bi video da Francuze čak nije trebalo ni uvlačiti u njihovu sopstvenu klopku. Samo što bi se to njegovo štucanje ubrzo promenilo u plač. I to stoga što je njegov naslednik, Moltke Mladi — po porodičnome redu, ali stariji po opreznosti — napustio Šlifenov plan u toku njegovog izvodenja, pošto ga je već ranije, u toku predratne pripreme, bio iskasapio i osakatio.

Izmedu 1905 i 1914 godine, kad su Nemci već raspolažali sa više trupa, on je povećao snagu levoga krila, i to nesrazmerno prema desnom. Pojačavajući i osiguravajući to krilo, Moltke je sam plan učinio nesigurnim i počeo da mu stalno i sve više minira temelje, što se sve najzad završilo njegovim slomom.

Kad je francuska ofanziva otpočela, u avgustu 1914 godine, Moltke je bio u iskušenju da pristupi direktnoj akciji i da odluku traži u Lorenu, a da odloži operaciju desnim krilom. Ovaj impuls bio je samo momentane prirode, ali je ipak u to vreme uputio u Loren 6 novoobrazovanih erzadivizija, koje su stvarno trebale da pojačaju snagu njegovog desnog krila. Ovo novo povećanje snage učinilo je prinčeve koji su komandovali u Lorenu još manje sklonim da igraju uloge koje bi ih činile beznačajnim. Umesto da se stalno povlači, navlačeći što više Francuze, bavarski princ Ruprecht zastao je sa svojom armijom i spremio se da primi borbu. Videći da se francuski napad sporo razvija, on se s jednim od svojih suseda sporazumeo da ga preduhitri ne-

mačkim napadom. Ove dve armije imale su tada 25 divizija prema 19 francuskih, a to im nije davao potrebnu nadmoćnost, kao ni strategiski položaj da ovaj protivudar načine odlučnim. Rezultat se sveo na odbacivanje Francuza na njihovu utvrđenu barijeru — čime se ne samo vaspostavljala i povećavala snaga njihove odbrane, već i omogućavalo da jedan deo svojih trupa upute na zapad za bitku na Marni.

Šlifenov plan je još teže, iako manje očigledno, ministra nemačka akcija u Lorenu i to sve većim smanjivanjem jačine i uloge desnoga krila. Međutim, ovde je ležao i neposredan uzrok za njegov neuspeh. Moltke je od desnoga krila prvo oduzeo 7 divizija za opsadu ili nadzor nad Mobežom, Živeom i Antverpenom, a zatim još 4 za ojačanje Istočno-pruskog fronta. Kad je Klukova armija na krajnjem desnom krilu prevremeno skrenula ulevo — i to na zahtev svog suseda, a po Moltkeovoj saglasnosti — i time pariskom garnizonu pružila priliku da je napadne u bok — tada je na ovoj odlučnoj tački bilo svega 13 nemačkih prema 27 francusko-britanskih divizija. Ova činjenica prikazuje nam stepen do koga je Šlifenovo presudno krilo bilo — i posredno i neposredno — oslabljeno. Dok je nemačka inferiornost bila stvorena oduzimanjem snaga sa desnog krila, francuska superiornost stvorena je pogrešno vodenim dejstvom nemačkoga levog krila.

Iako s bitkom na Marni prelazimo zasenčenu graničnu liniju između strategije i taktike, ova bitka, koja je okrenula plimu rata, pruža toliko sporedne svetlosti na problem »prilaženja« da ipak zaslužuje da je ispitamo. Jer da bi se reflektovala svetlost iz tih sporednih izvora, potrebno je da ih posmatramo prema zaledu samih odgovarajućih dogadaja.

Po odbijanju Žofrovog desnog krila u Lorenu, došlo je do potiskivanja njegovog centra posle vratolomnog sudara u Ardenima, i jedva uspelog izmicanja njegovog levog krila, kasno proširenog, od poraznog opkoljavanja između Sambre i Meze. Pocepavši »Plan XVII« u paramparčad, Žofr je iz preostalih komada sastavio nov plan. Odlučio je da povuče svoje levo krilo i centar i da Verden učini stožerom, dok bi trupe sa svoga sada čvrsto poduprtog desnog krila izvukao

radi obrazovanja jedne nove Šeste armije na svome levom krilu.

Na nemačkoj strani, prvi, veoma obojeni izveštaji komandanata o graničnim bitkama stvarali su u nemačkoj Vrhovnoj komandi utisak o odlučnoj pobedi. Ali su odmah zatim srazmerno mali brojevi zarobljenika izazvali sumnju u Moltkeovom mozgu i naveli ga da situaciju trezvenije proceni. Ovaj novi Moltkeov pesimizam, u vezi sa novim pojavama optimizma kod njegovih komandanata armija, doveo je do novog menjanja plana, što je u sebi već sadržavalo klicu poraza. Kad se 26 avgusta britansko levo krilo povuklo iz Le Katoa (Le Cateau), žestoko tučeno, nemačka Prva armija, pod komandom Kluka, ponovo je skrenula na jugozapad. Iako je ovaj pravac donekle bio izazvan pogrešnim shvatanjem britanskog pravca povlačenja, on se slagao sa Klukovom početnom ulogom širokog kružnog obuhvata. Njegov dolazak u predeo Amijen-Peron, u kome su se prednji delovi novoobrazovane francuske Šeste armije baš tada skidali s vozova, po svome prebacivanju iz Lorena, izazvao je hitno povlačenje Šeste armije — što je uticalo i na promenu Žofrove namere da što pre prede u ofanzivu.

Ali, tek što je Kluk skrenuo na jugozapad, a već je bio primoran da još zaokrene. Jer je Žofr radi olakšanja pritiska na Britance, susednoj armiji (Lanrezak) naredio da zadrži i odbaci Drugu nemačku armiju (Büllow) koja je nadirala i koja je, drhteći od straha, zamolila Kluka za pomoć. Lanrezakov napad od 29 avgusta zaustavljen je pre nego što je ta pomoć bila potrebna; ali je Bilov zamolio Kluka da ipak zaokrene prema unutrašnjosti, radi otsecanja Lanrezakove otstupnice. Pre nego što bi na to pristao, Kluk se obratio Moltkeu. Ovaj je zahtev stigao u trenutku kada je Moltke počeo, uopšte uzevši, da se uznemiruje što mu se Francuzi izmiču iz zagrljaja, a posebno zbog praznine koja je stvorena između njegove Druge i Treće armije. Stoga je Moltke i odobrio da Kluk promeni pravac, a to je značilo isto što i napuštanje prvobitnog širokog obilaska oko spoljne strane Pariza. Sada bi bok nemačke obuhvatne linije imao da prode pored samog Pariza i to baš ispred pariskih odbrambenih postrojenja. Ovim skraćivanjem svoga fronta i nepo-

srednjim prilaženjem, u cilju sigurnosti, Moltke je žrtvovao šire izglede koji su bili skopčani sa širokim obuhvatom predviđenim Šlifenovim planom. Kako se pokazalo, umesto da smanji rizik, on je omogućio jedan sudbonosan protivudar.

Odluka o napuštanju prvobitnog plana definitivno je doneta 4 septembra, a umesto njega Moltke je naredio uži obuhvat francuskoga centra i desnog krila. Njegov sopstveni centar, Četvrta i Peta armija, trebalo je da prodire na jug, a levo krilo, Šesta i Sedma armija, udarajući na jugozapad, težilo bi da probije utvrđenu barijeru između Tula i Epinala, pa da se zatim »čeljusti« sklope s obe strane Verdena. U međuvremenu, njegovo desno krilo, Prva i Druga armija, trebalo je da se povije u spoljnu stranu, pa da, razvijajući se prema zapadu, spreči sve protiv-pokrete, koje bi Francuzi pokušali iz blizine Pariza.

Samo je taj francuski kontra-manevar bio počeо preno što je ovaj noviji plan mogao biti efikasan.

Ovu zgodnu priliku Žofr nije bio uočio dovoljno brzo, pa je zato bio naredio da se produži povlačenje, dok je Galijeni, tadašnji vojni guverner Pariza, 3 septembra bio shvatio značaj Klukovog skretanja ka unutrašnjosti pa je naredio Monurijevoj Šestoj armiji da se pripremi za napad na izloženi nemački desni bok. Ceo sledeći dan prošao je u prepirkama u Žofrovom Glavnom štabu. Na neposrednoj protivofanzivi insistirao je Žofrov vojni sekretar, major Gamlen, dok se njoj žestoko protivio general Bertelo, koji je tada u Generalštabu vodio prvu reč. Stvar je bila regulisana i dobila Žofrovu sankciju tek posle telefonskog razgovora sa Galijenijem. Kad je postao ubeden, Žofr je postupao odlučno. Celome levom krilu naredeno je da se povine i pređe u opštu ofanzivu, koja je trebala da počne 6 septembra.

Monuri je već 5 bio na naređenom položaju, a pošto se njegov pritisak razvio na nemačkom osetljivom boku, Kluk je bio prinuđen da za podržavanje svoje ugrožene pobočnice odvoji prvo jedan deo, a zatim i ostatak svoje armije. Time je stvorena praznina od 30 milja između Prve i Druge nemačke armije, koja je bila zaštićena samo konjičkim zastorom. Kluk se ohrabrio da preduzme ovaj rizik zbog brzog povlačenja Britanaca prema ovom praznom sek-

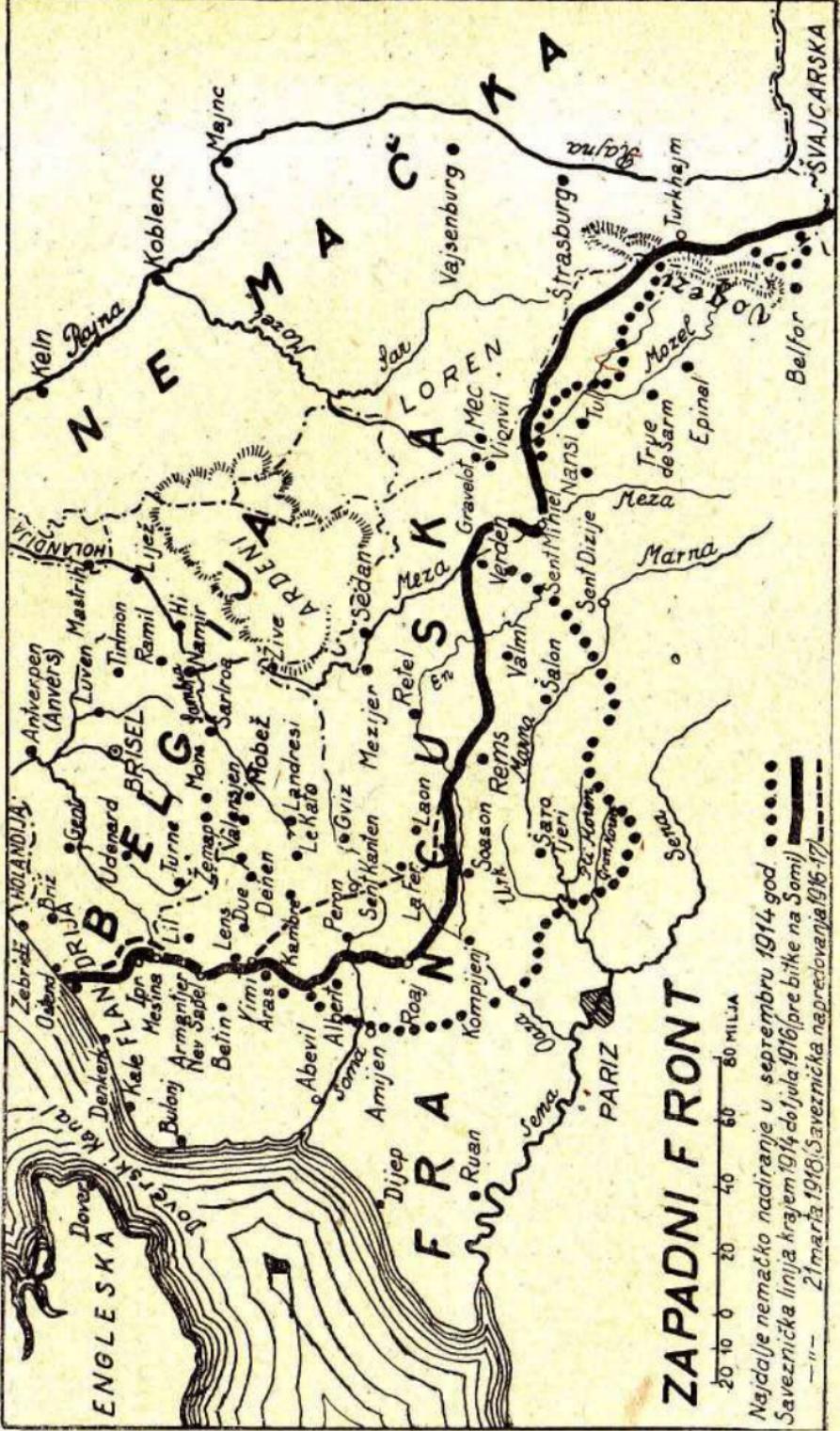
toru. Čak i 5 septembra, umesto da se okrenu nazad, Britanci su još čitav dan marševali ka jugu. Ali u ovome njihovom »iščezavanju« ležao je posredni nenameravani uzrok pobeđe. Jer, kad su se Britanci vratili, dobijen je izveštaj da su njihove kolone nailazile na prazninu, koja je 9 septembra navela Bilova da naredi povlačenje Druge armije. Privremeno preimrućstvo, koje je Prva armija, izolovana svojim sopstvenim postupcima, dobila nad Monurijem, bilo je time uništeno i ona se tog istog dana povukla.

11 septembra povlačenje se proširilo, i to nezavisno ili po Moltkeovim zapovestima; na sve nemačke armije. Pokušaj delimičnog obuhvata sa pivoom u Verdenu već je propao, »čeljusti« obrazovane od Šeste i Sedme armije same su polomile svoje zube na francuskim odbranama istočne granice. Teško je shvatiti kako je nemačko komandovanje moglo da svesno veže njihovu sudbinu za ostvarenje jednog improvizovanog načina frontalnog napada koji je, pri hladnom praćenju pre rata, izgledao tako beznadežan da ih je to navelo da se prihvate momentane odluke da nastupaju kroz Belgiju kao jednu ostvarljivu alternativu.

Tako, u krajnjem rezultatu, bitka na Marni bila je odlučena udarom i prelomom. Udar je priredio Monurijev napad na desni nemački bok, koji je proizveo raskid na slabom spoju nemačke linije, a taj fizički raskid sa svoje strane proizveo je moralni prelom u Nemačkoj komandi.

Polazeći od ove osnove, može se uočiti da je Klukov posredni pokret, tj. njegovo skretanje u spoljnju stranu posle Le Katoa bio isto tako koristan za poremećaj Žofrovog drugog plana — za tako rani prelazak u ofanzivu, kao i za ubrzavanje opasnog zamaha francusko-belgiskog povlačenja, kao god što je i njegovo kasnije skretanje unutra, direktno ka protivniku, bilo sudbonosno za nemački plan. Isto tako može se primetiti da je Moltkeov strategiski prilaz postajao sve direktniji i da se frontalni napad nemačkoga levog krila pokazao ne samo kao skup neuspeh, već nije doneo nikakvu strategisku korist kao naknadu za svoju cenu.

Bilo bi teško okarakterisati Žofrovo povlačenje kao posredno približavanje. Pričika na Marni sama se pružala, ona tamo nije bila stvorena, pa čak ni tražena. Galijenijev nalet

Skica 8

izvršen je baš u pravom trenutku, pre no što su Prva i Druga nemačka armija mogle da zauzmu položaje koje im je nametala uloga nove pobočnice. Ali je sve to bilo isuviše direktno da bi moglo dovesti do odlučnih rezultata, a bilo bi još i direktnije da je taj pokret načinjen južno od Marne, kako je to Žofr preporučivao u početku. Najzad, možemo videti da je stvarna odluka, pokret koji je Nemce prinudio na povlačenje, bila posledica toliko nemernog posrednog prilaženja, da ustvari predstavlja samo jedan čin iz ove istorijske komedije. To je stvarno bilo iščezavanje britanske ekspedicione snage, i njena srećna zakasnela ponovna pojava prema veoma zamorenom i oslabljenom zglobu nemačkog desnog krila. Francuski kritičari prebacivali su Žofru zbog te sporosti, ne shvatajući da je baš to dalo novu, iako donekle nešto različnu, sličnost sa basnom o zecu i kornjači. Da se on ranije povukao, teško da bi nemački zglob toliko oslabio. Monurijev napad ne bi mogao da izazove odluku jer je bio već zaustavljen još kad su dva nemačka korpusa uzeta iz zgloba bila na maršu, niti bi doprineo što krajnjem ishodu.

Međutim, pri analiziranju uzroka nemačkog povlačenja moramo voditi računa i o jednom faktoru koji se često previđa. To je bila osjetljivost nemačke Vrhovne komande prema izveštajima o iskrcavanjima na belgiskoj obali koja su mogla da ugroze njenu pozadinu i komunikacije. To ju je navodilo da razmišlja o povlačenju pre no što je i otpočela bitka na Marni: 3. septembra potpukovnik Henč (Hentsch), kao predstavnik Vrhovne komande, došao je u Prvu armiju sa poslednjim upozorjućim narednjima i obaveštio je da su: »izveštaji rdavi; Sedma i Šesta armija blokirane ispred Nansija—Epinala; da Četvrta i Treća armija nailaze na jak otpor; da Francuzi prikupljaju snage sa svog desnog krila prema Parizu; da Englezi stalno iskrcavaju sveže trupe na belgiskoj obali; da se govori o ruskoj ekspedicionoj snazi u istim predelima. Usled svega toga povlačenje postaje neminovno«.

Osetljivost nemačkog komandovanja načinila je za ne punih 48 časova od 3 bataljona marinske pešadije koji su se iskrcali u Ostendi, korpus od 40.000 ljudi. Za Ruse kažu

da su izvirali iz usijane uobrazilje jednog engleskog nosača. Mi bismo u Hvajtholu trebali da postavimo statuu »nepoznatom nosaču«. Budući istoričari mogu smatrati da ova grupa privremenih posetilaca Ostende, zajedno sa bajkom o Rušima, pretstavlja prvobitni uzrok pobeđe na Marni.

Pri uporedivanju moralnog dejstva koje su prouzrokovali ove fantomske snage sa stvarnim zadržavanjem nemačkih snaga u Belgiji zbog strahovanja da Belgijanci ne izadu iz Antverpena, što se i dogodilo 9 septembra, izgleda da se balans rasudivanja sporo pokreće u korist strategije koju je s početka predložio ser Džon Frenč. Po njemu je britanska ekspedicionalna snaga mogla da odigra ne samo negativnu nego i pozitivnu odlučnu ulogu u borbi.

Falkenhajn, koji je sada zamenio Moltkea, temeljno je procenio latentnu pretnju belgijske obale nemačkoj pozadini. Njegov prvi korak bio je da naredi da se zauzme Antverpen, što je izazvalo manevr koji je bar ličio na posredno prilaženje. Njegovo izvršenje nije bilo kako treba, a sem toga je i postalo direktnije no što je bilo zamišljeno, ali je ipak bilo dovoljno da Saveznike ponovo dovede na ivicu propasti.

Savezničko frontalno gonjenje bilo je definitivno zastavljeno pre no što je Žofr 17 septembra, uvidevši da su Monurijevi pokušaji za natkriljavanje nemačkog boka postali bezuspešni, odlučio da za obuhvatni pokret obrazuje novu armiju pod generalom de Kastelnom. U to vreme nemačke armije poboljšale su svoju koheziju, a njihovo komandovanje sposobilo se za suzbijanje toga ograničenog manevra — čiji je pravac očekivanja sada bio prirodan. Idućeg meseca obe strane bile su zauzete veoma očiglednim, ali bezuspešnim, nizom pokušaja za zaobilazeње protivnikovog zapadnog boka, — faza koja je popularno, ali netačno nazvana »trka ka moru«. Falkenhajna je celta igra zamorila mnogo ranije no Žofra, pa je za 14 oktobar isplanirao strategisku klopku za sledeći saveznički pokušaj koji je očekivao. Njegova, najzad formirana, bočna armija, trebalo je da parira taj pokušaj dok bi se snaga — sastavljena od snaga oslobođenih padom Antverpena i od još četiri novoobrazovana korpusa — sjurila niz belgijsku

obalu da bi smrviла pozadinu Saveznika koji napadaju. On je trenutno čak i povukao trupe koje su gonile belgisku vojsku iz Antverpena, da ne bi prerano uzbunio savezničko komandovanje.

Na sreću po Saveznike, kralj Albert je, iz predostrožnosti ili realizma, odbio Fošov zahtev da se priključi ovom naporu za natkriljavanje, i odbio je da napusti obalsku prostoriju. Na taj način belgiska vojska mogla je da se odupre, pa najzad i da potopi niski obalski predeo i da time onemogući nemački nalet sa severa. Ovo je Falkenhajna primoralo da direktnije pride savezničkom boku, koji je sada stizanjem Hegovog korpusa sa Ene, bio proširen do Ipra. Iako je pokušano napredovanje ranije pristiglog britanskog desnog krila i centra već bilo zaustavljeno, ser Džon Frenč je svome levom krilu pod Hegom naredio da pokuša da ostvari Žofrov san o ugrožavanju boka. Opet na sreću ovaj se pokušaj poklapao sa preranim otpočinjanjem nemačkog napada, pa je, prema tome, mrtvo-rodan — iako je Frenč pod Fošovim uticajem, jedan ili dva dana ostao u uverenju da se britanski »napad« i dalje nastavlja, dok su se Hegove trupe stvarno uporno borile samo da bi očuvalе svoj teren. Pogrešno shvatanje stvarne situacije od strane francuskih i britanskih vojskovoda donekle je prouzrokovalо činjenicu da je Ipr, baš kao i nekad Inkerman, hitno pretstavljaо »vojničku bitku«. Falkenhajn je isto tako, pošto mu se izjavila nuda da projuri pored obale, ostao čitav mesec dana pri pokušaju da odluku ostvari direktnim prilaženjem. Kad je direktna odbrana, i pored svoje slabe snage, kao i obično trijumfovala nad direktnim napadom, rovovska barijera od švajcarske granice pa sve do mora bila je konsolidovana — nastao je »pat«.

Zapadni front, 1915—1917

Vojni izveštaji o francusko-britanskom savezu u toku sедеće 4 godine pretstavljaju priču o pokušaju da se ovo zatišje prekine, bilo forsiranjem barijere ili traženjem namjice nekog okolnog puta.

Na Zapadnom frontu, s njegovim beskrajnim paralelnim linijama rovova, strategija je postala sluškinja taktike, a sama taktika robot. Strategisku stranu rata iz godine 1915—1917 ne treba mnogo ispitivati. Sa savezničke strane strategija je jasno pretstavljala strategiju direktnog prilaženja i ona nije bila u stanju da prekine zastoj. Ma kakvo bilo naše mišljenje o vrednostima trošenja, i da ceo ovaj period treba smatrati kao neprekidnu bitku, metod kome je potrebno četiri godine za doношење odluke, ne treba smatrati kao model koji bi trebalo podržavati.

Kod Nju Šapela, kao prvog pokušaja za ofanzivu u godini 1915, približavanje je bilo direktno, ali je taktičko iznenadenje bilo bar traženo i dobiveno. Posle toga, zavodenjem dugoga »opominjućeg« bombardovanja, svi ti pokušaji postadoše vulgarni frontalni napadi. Ovakve su bile: francuska ofanziva kod Arasa u maju 1915; francusko-britanska u septembru 1915 u Šampanji i severno od Arasa; od jula do novembra 1916 na Somi; od aprila 1917 na Eni kod Arasa; i najzad, britanska ofanziva kod Ipra od jula do oktobra 1917, koja je, kao i ofanziva kralja Šarla II, trajala predugo, umirući u barutinama Pašendela. 20 novembra 1917, kod Kambrea, vaskrslo je taktičko iznenadenje masovnom upotrebom tenkova, upućenih odjednom umesto dugog prethodnog bombardovanja; samo ovaj napad malih razmera strategijski jedva da bismo mogli nazvati posrednim prilaženjem.

S nemačke strane, strategija je bila strogo odbranbena, sem u verdenskom međuvremenu 1916 godine. Ovo je, isto tako, bilo direktno prilaženje — sem ako bi se iznuravanje svoga protivnika do smrti putem beskrajnog puštanja krvi moglo da nazove posrednim. Utrošak tih pijavica izazvao je bankrotstvo.

Srodnje s prirodom posrednog prilaženja, ali po svome cilju čisto defanzivno, bilo je Ludendorfovovo veštoto shvaćenje i pripremljeno povlačenje jednog dela nemačkih snaga na Hindenburgovu liniju s proleća 1917 godine. Da bi se predupredila ponovna francusko-britanska ofanziva na Somi, bila je veštoto izgradena nova linija rovova preko tetine Lens—Noajon—Rems. Zatim su se Nemci, po opustošavanju celog

predela unutrašnjosti samoga luka, u nekoliko metodično izvršenih skokova, povukli na novu, a kraću liniju. Ovaj manevr, koji se odlikovao moralnom kuraži da se napusti teren, poremetio je celokupan plan savezničke proletnje ofanzive. Time je omogućeno Nemcima da za godinu dana dobiju predah od ozbiljnih opasnosti i od svake kombinovane savezničke ofanzive, kao što je i dao vremena da se upotpuni rusko raspadanje, a Ludendorf, koji je raspolagao nadmoćnijim snagama, bio sposobljen da u 1918 godini učini krajnje naprezanje da izvojuje pobedu.

XIV G L A V A

SEVEROISTOČNI FRONT

Planovi za operacije na Istočnom frontu bili su fluidniji, a izrađeni i formulisani sa manje brižljivosti — iako su u pogledu svojih promenljivosti ratne sreće isto onako raznoliki kao i na Zapadnom frontu. Geografske prilike mogle su se proračunati; od neproračunljivoga na prvo mesto dolazila je ruska brzina koncentracije.

Ruska Poljska pretstavljala je veliki terenski jezik, koji se pružao od prave Rusije, a sa tri strane bio okružen nemackom i austrijskom teritorijom. Na njegovom severnom boku bila je Istočna Pruska, a iza nje Baltičko More. Na njegovom južnom boku bila je austrijska provincija Galicija, a pozadi nje Karpati koji su branili prilaze u mađarske ravnice. Na zapadu je bila Šleska.

Nemačke granične provincije raspolagale su mrežom strategiskih železničkih pruga, dok su Poljska, pa i sama Rusija, raspolagale samo siromašnim sistemom komunikacija. Prema tome, nemački savez raspolagao je bitnim preimcućtvom u pogledu moći svoje koncentracije za suzbijanje ruskog nadiranja. Ali, ako bi sami preduzeli ofanzivu, Nemci bi daljim prodiranjem u Poljsku ili u pravu Rusiju sve više gubili ovo svoje preimcućstvo. I samo istorisko iskustvo učilo je Nemce da je za njih najkorisnija strategija da Ruse izmame unapred, u položaj za protivudar pre no što bi sami otpočeli ofanzivu. Pri tome je jedina nezgodna strana bila ta što je ova kartaginska strategija Rusima stvarala vreme za njihovu koncentraciju i stavljanje u pokret njihove glamazne, a u isto vreme i zardale mašine.

Iz ovoga je nastao početni rascep između nemačkoga i austrijskog mišljenja. Oba mišljenja slagala su se da je problem u tome da se Rusi drže u šahu prvih pet nedelja, sve dok Nemci, kako su se nadali, ne budu uspeli da slome Francusku, pa da zatim svoju vojsku prebace na istok, gde bi zajedno s Austrijancima izvršili odlučan udar protiv Rusa. Razlika u mišljenju odnosila se na metod izvođenja ovoga i ovakvog postupka. Nemci su nameravali da prvo izvođuju odlučan uspeh nad Francuskom, a da za to vreme na istoku ostave samo minimalnu snagu. Njih je jedino politička odvratnost prema izlaganju svoje nacionalne teritorije invaziji sprečavala da evakuišu Istočnu Prusku, pa da stanu na liniju Visle. Austrijanci pak, pod uticajem svog načelnika Generalstaba, Konrada fon Hecendorfa, nastojali su da rusku mašinu neposrednom ofanzivom izbace iz koloseka. Pošto je izgledalo da će to Ruse zaposliti sve do završetka pohoda na Francusku, Moltke se složio sa ovom strategijom. Konradov plan predviđao je ofanzivu dvema armijama na severoistok u Poljsku, a pod zaštitom drugih dveju armija na njihovom desnom krilu, dalje prema istoku.

Na suprotnoj strani, želje jednog saveznika isto tako su bitno uticale na strategiju drugoga. Rusko komandovanje, kako iz vojnih, tako i iz raznih drugih motiva, želelo je da se prvo koncentriše prema Austriji, dok je ova bila bez pomoći, a da Nemačku ostavi za kasnije, dok ruska vojska bude potpuno mobilisana. Ali, Francuzi, koji su želeli da olakšaju pritisak koji su na njih vršili Nemci, zahtevali su od Rusa da jednovremeno izvrše i napad na Nemačku. Usled toga Rusi su pristali da u svome ratnom planu predvide posebnu ofanzivu, za koju nisu bili ni brojno spremni ni dovoljno organizovali. Na Jugozapadnom frontu dva para armija trebalo je da konvergiraju prema austrijskim snagama u Galiciji; na Severozapadnom frontu dve druge armije trebalo je da konvergiraju ka nemačkim snagama u Istočnoj Pruskoj. Rusija, čija je poslovna sporost i površna organizacija diktovala opreznu strategiju, bila je gotovo spremna da prekine svoje tradičije i da izvrši taj dvostruki neposredni prilaz.

U početku rata ruski vrhovni komandant, veliki knez Nikolaj Nikolajević, ubrzao je invaziju Istočne Pruske radi olakšanja pritiska koji su Nemci vršili na njegove francuske saveznike. 17. avgusta Renenkampfova armija prešla je istočnu granicu Istočne Pruske, a 19. i 20. avgusta susrela i potisla glavninu Pritvicove Osmе nemačke armije kod Gumbinena. 21. avgusta Pritvic je izvešten da je Samsonovljeva armija prešla južnu granicu Istočne Pruske u njegovoj pozadini, koju su štitile svega tri divizije — prema deset ruskih. U panici, Pritvic je trenutno govorio o povlačenju ka Visli, na što ga je Moltke zamenio penzionisanim generalom Hindenburgom i Ludendorfom kao načelnikom štaba.

Razvijajući plan, s potrebnim pokretima što je otpočeo još pukovnik Hofman u štabu Osmе armije, Ludendorf je koncentrisao nekih šest divizija protiv Samsonovljevog levog krila. Ova snaga, slabija od ruske, ne bi mogla da donese odluku. Ali je Ludendorf, nalazeći da je Renenkampf još uvek bio blizu Gumbinena, preuzeo sračunati rizik da sa tog fronta povuče ostatak nemačkih trupa sem jedne tanke konjičke zavese, pa da ih baci protiv Samsonovljevog desnog krila. Ovaj smeli pokret bio je olakšan otsustvom komunikacija između dva ruska komandanta i lakoćom kojom su Nemci dešifrovali ruske radio-zapovesti. Pod konvergentnim udarcima Samsonovu su bila slobodljena krila, centar mu je bio opkoljen, a armija praktično uništena. Iako se ova pričika više sama pružala no što je bila stvorena, ovaj kratki tanenberški pohod pretstavlja gotovo savršen primer po-srednog prilaženja po »unutrašnjim pravcima«.

Posle toga, a pošto je iz Francuske dobio dva sveža armiska korpusa, nemački komandant se okrenuo na sporo nadirućeg Renenkampfa, čiji je nedostatak energije bio do-neklj rezultat njegovih gubitaka kod Gumbinena, a kasnije i nedostatka izveštaja, i proterao ga iz Istočne Pruske. U ovim bitkama Rusija je izgubila četvrt miliona vojnika i mnogo ratnog materijala koji je još teže mogla da nadoknadi. Međutim, invazija Istočne Pruske pri pomogla je bar francusko oživljavanje na Marni, jer je izazvala upućivanje dva korpusa sa tamošnjeg fronta u Istočnu Prusku.

Dejstvo Tanenberga smanjeno je time što su se, daleko na Galiciskome frontu, terazije spustile protiv Centralnih sila. Ispouštena je ofanziva austrijske Prve i Četvrte armije u Poljskoj napredovala, ali su ti početni uspesi brzo poništeni napadom ruske Treće i Osme armije na slabije Drugu i Treću armiju, koje su branile austrijski desni bok. Ove su armije bile teško potučene (izmedu 26 i 30 avgusta), i potisnute unazad kroz Lavov. Na taj način napredovanje ruskog levog krila ugrozilo je pozadinu pobedonosnog austrijskog levog krila. Konrad je pokušao da jedan deo svog levog krila okreće protiv ruskog boka, ali je taj njegov udar bio odbijen. Zatim je, kada su mu dezorganizovane snage bile zahvaćene novim napredovanjem ruskog desnog krila, 11 septembra bio prinuden da se izvuče opštim povlačenjem i da krajem septembra otstupi gotovo do Krakova.

Stanje kod Austrijanaca primoralo je Nemačku da im pošalje pomoć. Glavnina nemačkih snaga u Istočnoj Pruskoj formirana je u novu, Devetu armiju, koja je skrenula na jug, ka jugozapadnom uglu Poljske, odakle je, u kombinaciji s obnovljenom austrijskom ofanzivom, nadirala ka Varšavi. Ali sada je već nailazila puna plima ruske mobilisane snage; pregrupisavši svoje snage i vršeći protivnapade, Rusi su potisnuli nadiruće trupe i u stopu ih gonili u cilju upada u Šlesku.

Veliki knez Nikolaj obrazovao je ogromnu falangu od sedam armija — tri u glavnoj grupi, a po dve za obezbeđenje bokova. Još jedna, Deseta ruska armija, upala je u istočni kraj Istočne Pruske i napala tamоšnje nemačke slabe snage. Radi otstranjivanja ove opasnosti nemački Istočni front stavljen je pod komandu firme Hindenburg—Ludendorf—Hofman, koja je smislila još jedan majstorski udarac, zasnovan na sistemu poprečnih železničica unutar nemačke granice. Deveta armija, povlačeći se ispred ruskog napredovanja, usporavala ga je sistematskim razaranjem inače oskudnih komunikacija u Poljskoj. Stigavši na šlesku granicu, a oslobođena svakog pritiska, ona je prvo skrenula na sever, u predeo Poznanj—Torunj, pa se zatim, 11 novembra, bacila na jugoistok, uz zapadnu obalu Visle, na spoj dve armije koje su štitile ruski desni bok. Ovaj klin, kao maljem

nabijen, rascepio je te dve armije, potisnuo jednu ka Varšavi i gotovo ostvario drugi Tanenberg nad Drugom, bezmalo opkoljenom kod Loda, kad je Peta ruska armija koja je bila na putu, okrenula unazad da bi joj pomogla. Usled toga, jedan deo nemačke obuhvatne snage gotovo sam je pretrpeo sudbinu koju je namenio Rúsimu, ali je ipak uspeo da se probije kroz rusku glavnu snagu. Iako Nemci nisu postigli odlučan taktički uspeh, ovaj njihov manevr pretstavlja klasičan primer kako jedna relativno slaba snaga, iskorišćavajući svoju pokretljivost pri posrednom prilaženju glavnoj vitalnoj tački, može da parališe napredovanje i nekoliko puta brojno jačeg neprijatelja. Time je ruski »parni valjak« bio izbačen iz koloseka i više nikada nije zagrozio nemačkome tlu.

Za nedelju dana stigla su četiri nemačka armiska korpusa sa Zapadnog fronta na kome se napad kod Ipra već beše završio neuspustom. Iako su kasno stigli da bi zadržali propušteni izgled na odlučnu pobedu, Ludendorf je uspeo da ih upotrebi za potiskivanje Rusa do na liniju reke Bzura — Ravka prema Varšavi. Sada je i ovde, na istoku, baš kao i na zapadu, nastao rovovski rat; ali je ljudska bila manje čvrsta, a Rusi su svoje zalihe u munitsiji toliko smanjili, da ih njihova slabo industrijalizirana zemlja više nije mogla da popuni.

Prava priča od 1915 godine na Istočnom frontu jeste ona o sukobu između Ludendorfa, koji je želeo da postigne odluku pomoću strategije, koja je pretstavljala, bar geografski, posredan prilaz, i Falkenhajna, koji je smatrao da strategijom neposrednog prilaženja može da ograniči utrošak sopstvene snage i da osakati rusku ofanzivnu snagu. Pošto je bio na višem položaju, Falkenhajn je uspeo da pobjedi, ali ta njegova strategija nije mogla da ostvari nijedan od tih ciljeva.

Ludendorf je primetio da su Rusi, pri svome jesenjem napredovanju ka Šleskoj i Krakovu, glavninu svoje vojske uvukli kao u mrežu duboko u poljski ispadni ugao. U jugozapadnom uglu oni su čak bili promolili glavu kroz okce te mreže u austrijsku teritoriju, kad ih je Ludendorf kod

Lođa napao i za neko vreme im paralizovao telo; ali im se vremenom povratiše osećaji i snaga, pocepane ivice mreže ponovo se zakripiše i ojačaše. Od januara do aprila rusko se telo koprcalo besno, ali i bezuspešno, po padinama Karpatu; to njegovo koprcanje još čvršće je obavijalo tom mrežom njegovu glomaznu masu.

Ludendorf je želio da ovu priliku iskoristi za širok posredni prilaz oko severnog boka u blizini Baltika, kroz Vilnu a u pravcu ruske pozadine i s obe strane njihovih siromašnih železničkih komunikacija s poljskim ispadnim delom. Međutim, Falkenhajn je bio zaplašen ne samo smetlošću ovog predloga nego i traženjem rezervi koje će u ovom slučaju i samom njemu trebati. Protiv svoje volje otstranjen od ponovnog direktnog prilaza protiv rovovske barijere na zapadu i prinuden da traži rezerve radi ojačanja austrijskog saveznika, Falkenhajn je odlučio da ih upotrebi u strategiski ograničenom, iako taktički neograničenom, pokušaju da parališe Rusiju, kako bi potom mogao da se vratи ka neometanom obnavljanju svoje ofanzive na zapadu.

Plan na istoku, koji je predložio Konrad, a usvojio Falkenhajn, sastojao se u probijanju ruskog centra na otseku Dunajeca između Karpat i Visle. Drugog maja pao je udarac. Iznenadenje je bilo potpuno, iskoraćavanje brzo i 14. maja celokupan front duž Karpat potisnut je za čitavih 20 milja unazad na San.

Na ovom primjeru možemo jasno uočiti razlike između posrednog prilaženja i onoga koje se obično naziva iznenadenje. Iznenadenje po vremenu, mestu i snazi bilo je postignuto; ali Rusi su bili samo odvaljani unazad kao što se valja neka lopta od snega. Iako su mnogo izgubili, oni su potiskivani ka svojim rezervama, snabdevanju i železnicama, čime su Nemci tu loptu od snega konsolidovali i omogućili da ta russka pojačanja nadoknade ono što je bilo otpalo. Pored toga, iako je pritisak ovog direktnog prilaženja pretstavljaopasan napor za rusko komandovanje, on nije bio toliko jak da bi uneo rasulo u rusku vojsku.

Sada je tek Falkenhajn shvatio da se predaleko uvukao u Galiciju, da se iz nje ne bi mogao lako i bez opasnosti da izvuče. Njegova delimična ofanziva nije postigla zauzi-

manje nijednog sigurnog uporišta i jedino dovodenjem više trupa iz Francuske mogao se nadati da ostvari svoj cilj i da se u zauzetim mestima zadrži. Samo, i ovoga puta izabrao je gotovo direktno približavanje. On je svoj pravac promenio, mesto istočnoga uzeo je severoistočni, pa u vezi s tim naredio Ludendorfu — koji je sve to vreme nestrpljivo očekivao pojačanje u Istočnoj Pruskoj — da udari na jugoistok. Ludendorf je tvrdio da ovaj plan, iako konvergentan, pretstavlja čisto frontalni napad, i da bi oba krila, doduše, mogla da pritegnu Ruse, ali ne bi mogla da učine i nešto više od toga. On je ponovo urgirao, a Falkenhajn ponovo odbio plan za izvršenje manevra kod Vilne. Ishod je pokazao da je Ludendorf imao pravo; Falkenhajnove makazice, baš i kad bi se sklopile, samo bi Ruse potisnule iz sada plitkog prostora između svojih krakova. Krajem septembra Rusi su bili potisnuti na dug i prav front između Rige na Baltiku i Černovica na rumunskoj graniči. Iako nikad više nisu direktno ugrožavali samu Nemačku, oni su joj vezivanjem jakih snaga nametnuli napor koga se nisu mogli osloboediti, a samu Austriju držali su i moralno i materijalno u škripcu.

Kada je Falkenhajn prekinuo operacije velikih razmara, on je Ludendorfu kasno, i to preko volje, odobrio da sada kod Vilne pokuša manevar sopstvenim, relativno slabim sredstvima. Ovaj laki i izlozani nalet presekao je železničku prugu Vilna — Dvinsk i bezmalо izbio na prugu ka Minsku, u centralnu liniju ruskih komunikacija — i pored toga što su Rusi bili slobodni da sve svoje rezerve tamo koncentrišu radi odbrane. Ovi rezultati ubedljivo su svedočili o mogućnostima koje su mogle biti ostvarene da su bile preduzete ranije i sa dovoljno jakom snagom, onda kad je rusko telo još bilo čvrsto sputano u poljskoj mreži.

Pošto im je ofanziva na istoku bila završena, a defanziva na zapadu ostala neuzdrmana, Centralne sile iskoristile su jesen za izvršenje pohoda na Srbiju. Ovaj pohod, sa gledišta rata kao celine, pretstavljaо je posredan prilaz s ograničenim ciljem, ali je u svojoj sferi bio odlučan. Sam njegov tok, iako pomagan geografskom i političkom situacijom, jasno nam rasvetljava dejstvo ove metode. Plan se zasnivao

na bugarskoj intervenciji u ratu na strani Centralnih sila. Direktna austro-nemačka invazija bila je zaustavljena sve dotle dok Bugari nisu krenuli u napad na Srbiju; čak i tada, potpomagani svojim planinskim zemljишtem, Srbi su se čvrsto odupirali sve dok se bugarsko levo krilo nije kroz njihovu pozadinu probilo u Makedoniju, čime su Srbi bili otsećeni od francusko-britanskih pojačanja, upućenih iz Soluna ka severu. Posle toga srpski je otpor bio slomljen i samo pocepani ostaci njihove vojske preživljavali su povlačenje u sred zime kroz Albaniju do obala Jadrana. Ova brza koncentracija protiv slabijeg partnera smanjila je Austriji opasnost s ove strane, a Nemačkoj oslobođila celu komunikaciju ka Sofiji i Carigradu, kao i gospodarenje Centralnom Evropom.

Operacije u toku 1916 i 1917 godine na Ruskom frontu iziskuju mali komentar, pošto su bile bitno defanzivne na austro-nemačkoj, a bitno ofanzivne na ruskoj strani. Ruske operacije važne su stoga što su jasno dokazivale ne samo jalovost strategije zasnovane jedino na snazi pri direktnom prilaženju, već i »jeno »bumerang«¹⁾ dejstvo na moral. Baš kad je revolucija pretkazivala potpuni slom ruskog vojnog naporā, u 1917 godini, ruske su snage bile stvarno bolje naoružane i opremljene nego ikad ranije. Ali ogromni, a očigledno uzaludni, gubici potkopali su borbenu volju najvećeg dela ruskih trupa u Evropi, koje su se stalno za drugog žrtvovali. Slično dejstvo pokazivalo se i pri pobunama francuske vojske posle njihove prolećnje ofanzive u 1917 godini. Najveće pobune dogadale su se kad su trupe, iscrpljene stalnim velikim krvoprolaćem, bile primoravane da se ponovo vrati u svoje rojove.

Jedina operacija, koja je donekle predstavljala posredno prilaženje, bila je Brusilovljeva ofanziva u blizini Lučka, u junu 1916 godine. Ona je imala to svojstvo zato što nije bila ozbiljno ni nameravana kao takva. Ona je bila smisljena samo kao diverzija, a izvršena je pre vremena zbog ulaska Italije u rat. Pri tome nije bila izvršena nikakva pri-

¹⁾ Boomerang je sprava koja se vraća na mesto odakle je bačena. — Prim. red.

prema niti koncentracija trupa, pa ipak je ovo slučajno neočekivano rusko nadiranje izazvalo takav slom kod uspavanje austrijske odbrane, da je za tri dana zarobljeno oko 200.000 vojnika. Retko je kad udar iznenadenja bio toliko mnogostruk po svojim strategiskim rezultatima. On je, pre svega, zaustavio austrijski napad na Italiju, a Falkenhajna primorao da dovuče trupe sa Zapadnog fronta i da zbog toga napusti svoj pohod na zapadu skopčan s trošenjem vremena oko Verdena, dok je Rumuniju potstrekao da stupi u rat protiv Centralnih sila. On je izazvao i pad Falkenhajna i njegovo zamenjivanje Hindenburgom i Ludendorfom (Hofmana su, na štetu »firme«, ostavili na istoku). Iako je stupanje Rumunije u rat bilo izgovor za Falkenhajnov smenjivanje, pravi razlog za to bio je taj što je njegova strategija iz 1915 godine, uska po svom cilju i pravcu, omogućila rusko oživljavanje, čime je dopunjjen slom nemacke strategije iz 1916 godine.

Ali posrednost i dobro dejstvo Brusilovljeve ofanzive bili su kratkoga veka. Ono je navelo rusko komandovanje, ali prekasno, da svu težinu svojih snaga baci u tome pravcu. A, u saglasnosti sa prirodnim zakonom rata, produžavanjem napora duž linije sve jačeg otpora uzaludno su se iscrpljivale ruske rezerve. Brusilovljev ukupan gubitak od milion vojnika, iako strahovit, mogao bi da se popravi; ali, pošto je otkrio preživelima duhovno bankrotstvo ruskog komandovanja, on je izazvao moralno bankrotstvo celokupne ruske vojne snage.

Tvrdoglava ruska koncentracija pri ovom napadu omogućila je Hindenburgu da preduzme i brzom promenom izvrši još jedan posredni prilaz — baš kao i protiv Srbije u 1915 godini. Donekle silom prilika, ovaj je prilaz postao strategiski. Ovoga puta cilj je pretstavljala Rumunija. Ona je s početka imala 23 divizije i to slabije opremljene, a protiv sebe svega sedam divizija i nadala se da će Brusilovljev pritisak, zatim britanski pritisak na Somi i pritisak savezničkih snaga koje su sada bile u Solunu, spreciti pojačavanje tih sedam slabih divizija koje su Centralne sile bile isturile prema njima. Samo su svi ti pritisci bili direktni i kao takvi nisu sprečavali dovlačenje trupa za slom Rumunije.

Rumunska teritorija, uklještena između Transilvanije i Bugarske, raspolagala je jakim prirodnim preprekama s obe strane Karpata i Dunava, ali je po svojoj situaciji bila podesna za posredno prilaženje. Osim toga, Dobrudža, taj njen pozadnji pojas, u blizini Crnog Mora, pretstavljala je mamac, koji je vešt protivnik mogao lako i brzo da natakne na svoju udicu.

Njena želja i odluka da produži svoju ofanzivu na zapad u Transilvaniju izazvala je protivdejstvo njenih neprijatelja, još veštije u pogledu posrednosti no što su to ovi i sami nameravali.

Rumunsko nastupanje otpočelo je 27 avgusta 1916 godine. Tri glavne kolone, od kojih je svaka imala po oko 4 divizije, krenule su na sever ka madarskoj granici. Za čuvanje Dunava ostavljene su tri divizije, a još tri je bilo u Dobrudži, gde su Rusi obećali da upute i svoja pojačanja. Ali, sporo i oprezno nadiranje rumunskih kolona u Transilvaniji, usporavano neprijateljskim rušenjem mostova, ali ne i otporom, nije ozbiljno ugrožavalo pet slabijih austrijskih divizija koje su štitile granicu dok ove nisu bile pojačane sa pet nemačkih i još dve austrijske divizije. Pri izvršenju drugog dela plana, koji je još Falkenhajn bio usvojio pre svoga pada, 4 bugarske divizije s nemačkom podrškom i jedan austrijski mostovi park stavljeni su pod komandu Makenzena za invaziju Dobrudže.

Dok su rumunske kolone milile ka zapadu u Transilvaniji, Makenzen je 5 septembra na juriš zauzeo mostobran kod Turtukaja, uništivši pri tome tri tamošnje rumunske divizije, koje su štitile Dunavski front. Zatim, osiguravši svoj bok na Dunavu, krenuo je na istok dublje u Dobrudžu iako udaljujući se od Bukurešta kome je vodio prirodni pravac očekivanja. To je bio lukav moralni nalet, jer je automatsko strategisko dejstvo toga bilo odvlačenje rumunskih rezervi koje su bile namenjene za pomaganje transilvanske ofanzive, koja je usled toga izgubila i ono malo svoga zamaha.

Falkenhajn, koji je sada postao izvršni komandant, preduzeo je protivofanzivu — možda previše žustro i direktno.

Jer, iako se vešto koncentrisao protiv južne, a zatim i protiv srednje kolone, upotrebljavajući male, iako ne baš najmanje snage za zadržavanje drugih protivstavljenih snaga, koje je jedva trebalo zadržavati, rezultat je bio da je odbacio Rumune nazad, ali ih nije i odvojio od planina. Ovaj uspeh ugrozio je celokupan nemački plan. Jer, imajući sve klance još u svojim rukama, Rumuni su odlučno suzbijali nemačke napore da kroz njih nadiru u stopu za njima. Falkenhajnov prvi pokusaj da se probije nešto dalje na zapad, bio je osuđen; ali ponovljeni pokušaj uspeo je ipak, i to pre nailaska zimskih vejavica. Skrećući na zapad Falkenhajn je sad ipak upao u Rumuniju kroz frontalna vrata, te je pri sledećem direktnom prilaženju imao da pređe preko nekoliko rečnih tokova. Na svu sreću po sebe, baš kad je bio zaustavljen na Altu, otpočela je Makenzenova intervencija.

Makenzen je uputio glavninu svojih snaga pozadi Dobrudže, pored Turtukaja, za Svištv, gde je 22 novembra forsirao Dunav. Moglo bi se diskutovati o tome da li je ovo napuštanje svog moćnijeg položaja u rumunskoj pozadini radi konvergentnog nastupanja glavninom ka Bukureštu pretstavljalo najkorisniju strategiju. Ono je Falkenhajna osposobilo da pređe reku Alt, ali i Rumune da svoj »zatvorenik« centralni položaj upotrebe za opasan protivudar u Makenzenov bok. Ovaj je bio gotovo potpuno obuhvaćen. Međutim, po otstranjivanju ove opasnosti, kombinovani pritisak Falkenhajna i Makenzena potisnuo je rumunsku vojsku kroz Bukurešt, odakle se ona docnije povukla na liniju Seret — Crno More.

Nemci su zauzeли gotovo celu Rumuniju, sa njenim žitom i naftom, ali nisu ni otsekli niti uništili rumunsku vojsku, čija je moralna i duševna snaga bila očvrsla pri odupiranju poslednjim fazama neprijateljskog nadiranja. Sledecg leta njen uporni otpor osujetio je nemački pokušaj da je protera iza Pruta, da bi na taj način Rumuniju potpuno zauzeo. Tek u decembru 1917 godine, kad je boljševička Rusija potpisala primirje s Nemačkom, Rumunija, na taj način izolovana, bila je primorana da i sama sleduje njenom primeru.

XV G L A V A

JUGOISTOČNO ILI SREDOZEMNO VOJIŠTE

Italijansko vojište

Italija je 1917 godine predstavljala pozornicu i objekat na kojoj su se i zbog čega su se odigravale predstave iz repertoara nemačkog jesenjeg komandovanja. I ovde su granične geografske konture Nemcima omogućavale posredno prilaženje, koje njihovi protivnici nisu mogli da vrše. Poslednji opet nisu nikad ni pokušavali niti pokazivali naklonost da vrše psihološko posredno približavanje.

Italijanska granična oblast Venecija obrazovala je ispadni ugao prema Austriji, koji su na severu obuhvatili austrijski Tirol i Trentino, a na jugu Jadransko More. Duž samoga Jadranskog Mora pružao se pojas relativno niskog zemljišta na frontu Soče, posle ovoga granica je vodila grebenima Juliskih i Karniških Alpa u širokome luku prema severozapadu a savijajući potom prema jugozapadu do jezera Garda. Velika širina alpiške mase na severu, a bez ikakvih vitalno važnih ciljeva, nije ohrabrilala Italiju na preduzimanje ofanzive u tome pravcu. Stoga se ona, u pogledu ofanzive, ograničavala na nadiranje ka istoku, prema Austriji. Ovo je neizbežno bilo skopčano s mogućom i stalnom pretnjom od austrijskog silaženja iz Trentina u njenu pozadinu. Pošto joj je izbor bio veoma ograničen, Italija je izabrala taj pravac.

Ona je dve i po godine istrajala pri ovome svom neposrednom prilaženju i u tom vremenu uzalud vodila čak i svoju »jedanaestu bitku« na Soči (Isonzo), a za sve to vreme Italijani su se jedva odmakli od svoje polazne tačke,

izgubivši pri tome 1,100.000 vojnika, dok su austrijski gubici iznosili oko 650.000. Za sve to vreme Austrijanci su jedan jedini put preduzeli ofanzivu. To je bilo 1916 godine, kad je Konrad tražio da dobije pomoć od Falkenhajna te da bi Italiju potukao jednim naletom u pravcu juga, polazeći od Trentina, u pravcu pozadine i italijanske vojske koja se tada borila na Soči. Ali je Falkenhajn, ne verujući u uspeh toga plana i nekih »odlučnih« udara na tome frontu, a ostajući uporno pri svome procesu trošenja kod Verdena, odbio da Austrijancima pozajmi čak i minimum od 9 nemackih divizija, koje mu je Konrad tražio da bi pomogao austrijskim divizijama na Istočnom frontu. Ne dobiv ovu pomoć, Konrad je odlučio da sam ostvari taj pokušaj na taj način što je oduzeo nekoliko najboljih divizija sa istoka, čime je ovaj front oslabio i izložio sledećem Brusilovljevom nadiranju, ma da time, ukupno uzev, nije bio prikupio dovoljno snaga za izvođenje svoga plana na Italijanskom frontu.

Pa ipak, ovaj napad umalo da nije uspeo. Iako ne možemo reći da je pri tome napadu izbegnut prirodni pravac očekivanja, on je ipak, donekle, bio neočekivan, pošto italijanska komanda nije verovala da Konrad raspolaže snagom ili sredstvima za izvršenje napada velikog stila. Bio je to napad velikog, ali ipak ne dovoljno velikog stila. Pri tome je još prvih dana postignut brz uspeh; no, iako je Kadorna uspeo, i to brzo, da svoje rezerve privuče sa fronta na Soči, a usto pripremio i evakuaciju svojih slagališta i teške artillerije, ipak je sve to pretstavljalo samo utrkivanje, i to s podjednakim izgledima. Austrijski napad umalo nije uspeo da se probije u ravnicu, ali je svoj zamah izgubio zbog nedostatka rezervi kada ga je obustavilo Brusilovljevo nadiranje na Istočnom frontu.

Kad se Ludendorf, posle 17 meseci, složio s mišljenjem o kombinovanom udaru na Italiju — zbog ozbiljnog stanja u Austriji, onda su svi ti izgledi bili manje povoljni. On je mogao da odvoji i da u Italiju uputi samo svoju slabu opštu rezervu od 6 divizija, iako je saveznička Austrija i moralno i materijalno patila od iscrpljenja. Zbog nedostatka sred-

stava celokupan plan bio je ograničen na uže i direktnije prilaženje — nalet na severoistočni ispuš fronta na Soči, baš gde je ovaj savijao oko alpijskih masa. Međutim, izbor sadašnjeg otseka izvršen je po principu koji je na ovome frontu bio nov — po traženju pravca najmanjeg taktičkog otpora. Po prvobitnom planu trebalo je izvršiti probor kod Kobarida (Caporetto), pa zatim prosto obići front na Soči; kasnije je ovaj plan dobio svoj širi i ambiciozниji oblik — bez povećavanja sredstava. Ludendorf je kod Kobarida, baš kao i Britanci iste jeseni kod Kambrea, pružio primer velike strategiske greške — »krojenja odela od nedovoljno štofa«. On je otišao u drugu krajnost prema Falkenhajnu — koji je uvek poručivao premalo štofa, potcenjujući mere za odelo, pa zatim morao da naruči više, da bi odelo proširio, te se pri svemu tome uvek stvarao samo nezadovoljavajući krpež.

Napad je izvršen 24. oktobra — bio je vešt i tajno pripremljen — i zabio dubok klin između italijanskih armija. Posle nedelju dana dopro je do Taljamenta. Ali, kad su Italijani izvukli svoje otsečene snage — od kojih su veliki deo i izgubili — dalje napredovanje pretvorilo se u čisto direktno prilaženje na zapad, uz potiskivanje Italijana na Pijavu: jaku barijeru iza koje su ovi mogli da se sklonie. Ludendorf se prekasno setio da rezerve prebac u Trentino, što mu opet nisu dozvoljavale ni tamošnje nedovoljne železničke veze. Snage iz Trentina izvršile su bezuspešan pokušaj da nadiru svojim slabim sredstvima; ovaj zakasneli udar izgubio je svoje dejstvo naleta na pozadinu, jer su ceo Italijanski front i rezerve bili samo potisnuti ka njoj.

Po prolasku početnog iznenadenja, austro-nemački napad pretvorio se u čisto direktno nadilaženje, koje je Italijane potisnulo ka njihovim rezervama, snabdevanju, otadžbini i savezničkim pojačanjima. To se svršilo prirodnim negativnim rezultatom. A stepen postignutog uspeha, i sa ovako slabim izvorima, bacao je ironičan otsjaj na Falkenhajnovu odbijanje da usvoji Konradov plan iz 1916. godine koji je više obećavao.

Balkansko vojište

Pre no što bismo razmotrili Ludendorfov plan za 1918 godinu, pregledaćemo, van dogadaja na francuskom i ruskom frontu, rad preduzet ili nameravan od njegovih protivnika u toku minule tri godine.

Dok su francuski i britanski glavni štabovi u Francuskoj bili nepokolebljivo uvereni u moć direktnog prilaženja, i to ne samo za probijanje rovovske barijere, već i za dobijanje odlučne pobjede, jakе sumnje u njihove izgledе osećale su se (još od oktobra 1914 godine) u štabovima daljim ili bližim od rovovskoga fronta. Zastupnici ovog gledišta, iz perspektive koje omogućava udaljenost, nisu bile samo političke vode; u njih su spadali Galijeni u Francuskoj i Kičener u Engleskoj. 7 januara Kičener je pisao ser Džonu Frenču: »Na nemačke linije u Francuskoj možemo gledati kao na neku tvrdavu, koju ne možemo zauzeti na juriš niti je potpuno opkoliti, zbog čega te linije treba da drži opsadna snaga, dok bi operacije trebalo voditi na drugom mestu.«

Tvrđilo se, a naročito od strane Vinstona Čerčila, da na neprijateljski savez treba gledati kao na celinu i da su moderni razvoji tolikо izmenili pojmove udaljenosti i snagu pokretljivosti, da bi udar na nekoj drugoj ratnoj pozornici odgovarao klasičnom napadu na neprijateljski strategiski bok. (U vezi s time, Napoleonov primer, koji se vrlo često navodi u prilog tvrdjenju da treba istrajati na Zapadnom frontu, izgleda da više poklanja svoju pažnju alternativnom cilju). Dalje, slagali su se i u tome, da bi takva operacija odgovarala britanskoj tradicionalnoj amfibiskoj strategiji i da bi je osposobljavala za iskorišćavanje dotada zanemarivanih vojnih preimุstava njene pomorske snage. U januaru 1915 godine Kičener je preporučivao plan za otsecanje turske glavne saobraćajne linije sa Istokom — iskrcavanjem u zalivu Aleksandreta. Posleratni komentari Hindenburga i Envera pokazivali su da bi to Tursku paralizovalo; ali teško da bi vršilo neki širi uticaj ili da bi to bilo posredno približavanje Centralnim silama kao celini.

Lojd Džordž je, kao način za prilaženje neprijateljevom »kapidžiku«, predlagao da se znatan deo britanskih

snaga prenesti na Balkansko Poluostrvo. Ali je francusko i britansko komandovanje, ubedeno u mogućnost donošenja rane odluke u Francuskoj, bilo žestoko protivno ma kojoj alternativnoj strategiji — ističući teškoće oko prevoženja i snabdevanja, kao i lakoću s kojom bi Nemačka, po njihovome mišljenju, mogla da prebaci trupe za suzbijanje ove pretnje. Ako je bilo ma čega pozitivnog u ovome tvrđenju, njihova revnost navodi a ih je da to preuveličavaju. Isto su tako i njihovi prigovori bili manje celishodni pri svome primenjivanju na Galijenijev »balkanski plan«. Ovaj je predložio iskrcavanje u Solumu, kao polaznoj tački za marš ka Carigradu, s dovoljno jakom vojskom za ohrabrivanje Grčke i Bugarske da sa svojim snagama prdu Antanti. Zauzimanje Carigrada trebalo je da bude praćeno nadiranjem uz Dunav u Austro-Ugarsku, u zajednici s Rumunima. Ovo je u svojoj osnovi slično stvarnome razvoju rata u toku njegovih poslednjih meseci. U septembru 1918 godine, nemačko vojno mišljenje težilo je da ovaj postupak smatra kao »odlučan«. U prvoj nedelji novembra, ova pretnja, iako još udaljena, pretstavlja je važan faktor za ubrzavanje nemačke kapitulacije.

Međutim, u januaru 1915 godine moć vojnog mišljenja savladala je sve predloge protiv plana koncentracije napora na Zapadnome frontu. Ali sumnjičenja nisu bila učutkana, a u vezi s tom okolnošću pojavila se situacija koja je ozivila blisko-istočni plan u njegovom novom, iako nešto ublaženom obliku.

Drugog januara 1915 godine Kičener je primio molbu velikog kneza Nikole za diverziju koja bi olakšala turski pritisak na ruske snage na Kavkazu. Kičener nije mogao da da trupe već je predlagao pomorsku demonstraciju protiv Dardanela. Čerčilova uobrazilja prihvatiла se široih strategiskih mogućnosti, pa je on predložio da se, u nedostatku vojne pomoći, ova demonstracija pretvorи u pokušaj za forsiranje Dardanskog Moreuza. Njegovi pomorski savetodavci, iako time nisu bili naročito ushićeni, nisu se protivili ovome planu; prisutni admiral Karden sastavio je plan. Pomorska snaga, koja se poglavito sastojala od zastarelih brodova, prikupljena je uz pripomoć Francuske, pa je, posle

prethodnog bombardovanja, 18 marta uplovića u Moreuz. Ali, skoro postavljeni niz mina, na jednom neočekivanom mestu, doveo je do potapanja nekoliko brodova; zatim je ovaj pokušaj napušten.

Pitanje je da li bi bilo uspešno brzo obnavljanje nastupanja, pošto je turska municija bila iscrpljena, a pri takvim prilikama minske prepreke mogli bi se savladati. Ali je novi pomorski komandant, admirал Robek, bio odlučno protiv svakog daljeg napredovanja ako se vojna pomoć ne bi dodelila. Čitav mesec dana ranije Ratni savet doneo je odluku za zajednički napad i počeo da upućuje vojnu snagu pod ser Jan Hamiltonom. Ali vlasti, spore pri usvajanju ovog novog plana, bile su isto tako spore i pri oslobođanju potrebnih trupa za njegovo izvođenje, čak i kad su ove snage nedovoljne jačine bile upućene trebalo je da prode nekoliko nedelja — u Aleksandriji — dok su se ponovo rasporedile u transporte pogodne za taktičko dejstvo. Pri tome je bilo najgore što je sva ova pipkava politika onemogućila verovatnoću iznenadenja. Za vreme prethodnog bombardovanja u februaru, na Moreuzima su bile svega dve turske divizije; njihov je broj do dana pomorskog napada povećan na četiri, a na šest kad je Hamilton, najzad, bio u stanju da pokuša iskrcavanje. On je za to raspolagao sa svega četiri britanske i jednom francuskom divizijom — dakle, sada slabijom snagom od protivnika, a pri situaciji da je prirodna prevaga defanzive nad ofanzivom bila znatno potpomagana još i prirodnim terenskim poteškoćama. Njegova brojna slabost i ograničena uloga u potpomaganju prolaska flote, prinuđavale su ga da mesto za iskrcavanje izabere na poluostrvu Galipolju, a ne na kopnu ili aziskoj obali.

On se 25 aprila iskrcao na južnom kraju poluostrva, u blizini rta He'les (Cape Helles) i u blizini Gaba Tepe, na nekih 15 milja uz jegejsku obalu. Francuzi su se, u vidu diverzije, privremeno iskrcaли kod Kum Kalea na aziskoj strani. Ali, pošto je bilo prošlo trenutno preimrućstvo ovog taktičkog iznenadenja, Turci su uspeli da privuku svoje rezerve, a upadači nisu mogli da prošire ta dva svoja nesigurna uporišta.

Najzad je britanska vlada, u julu, odlučila da uputi još pet divizija radi ojačanja onih sedam, koje su tada već bile na tome poluostrvu. U vreme kada su one stigle, turska snaga u tom predelu povećala se na 15 divizija. Hamilton je rešio da izvrši dupli udar — jedan ojačani iz Gaba Tepe i jedno novo iskrcavanje kod zaliva Suvla, nekoliko milja severno, radi presecanja tog poluostrva preko sredine i zauzimanja visova koji su gospodarili moreuzima. Iako ovaj nalet izgleda neposredniji od iskrcavanja kod Bulaira ili na aziskoj obali, njega opravdava činjenica da je bio izvršen na pravcu koji nije očekivalo neprijateljsko komandovanje, čije su rezerve bile koncentrisane na drugim tačkama. Čitavih 36 časova pre dolaska rezervi, put je zatvarao svega jedan i po turski bataljon. Vreme i prilika bili su izgubljeni zbog neiskusnosti iskrcanih trupa i inercije tadašnjih tamošnjih komandanata. Zastoj, razočarenje i opozicija onih koji su oduvek bili protivni tome planu, uskoro dovedoše do evakuisanja toga poluostrva.

Pri tome je Falkenhajnova ocena »dardanskog plana« glasila ovako: »Da moreuzi između Sredozemnog i Crnoga Mora nisu bili stalno zatvoreni za Antantin saobraćaj, nuda u uspešni tok rata znatno bi se smanjila. Rusija bi se oslobođila svoje značajne izolacije... a ova je pružala veću sigurnost no vojni uspesi, da će osakaćenje ovog Titana pre ili kasnije morati da dode samo po себi«. Greška nije bila u zamisli, već u njenom izvođenju. Da su Britanci s početka upotrebili pravilnu razmeru svojih snaga, koju su kasnije utrošili po delovima, jasno je, prema dokazima protivničkih komandanata, da bi njihovo preduzeće verovatno bilo krunisano uspehom. Iako je »dardanski pokret« pretstavljaо direktno prilaženje Turskoj, on je pretstavljaо i posredni prilaz glavnim turskim armijama koje su tada bile angažovane na Kavkazu, a, u višem stepenu, i posredni prilaz Centralnim silama kao celini. U poređenju s nejasnom pozadinom Zapadnoga fronta, na kome gustina snaga u odnosu na prostor nije pružala nikakav izgled za odlučan proboj, izgleda da je »dardansko shvatanje« zadovoljavalo načelo podešavanja cilja prema sredstvima isto onako savršeno kao što je i njegovo izvršenje vredalo to načelo.

Palestinsko i Mesopotamisko vojište

Ekspedicije na Srednjem Istoku jedva spadaju u opseg ovog pregleda. One su strategiski bile suviše udaljene da bi postojala ikakva nada za njihovo ma kakvo presudnije dejstvo; a, posmatrane kao sredstvo za strategisku distrakciju, svaka od njih je apsorbovala mnogo veće britanske snage no što je privukla neprijateljske.

Međutim, u oblasti politike, u jednom slučaju, ona bi se još nekako mogla i da pravda. Britanija je u prošlosti često popravljala greške svojih saveznika na kontinentu zauzimanjem neprijateljskih prekomorskih poseda. U slučaju nepovoljnog ili neodlučnog ishoda u glavnoj borbi, ovi kontra-dobici pretstavljaju adute pri pregovorima za povoljne uslove mira. A za vreme same borbe, pretstavljaju lek za potkrepljenje.¹⁾

Lokalna strategija palestinske ekspedicije zасlužuje da se prouči. Ona je s početka kombinovala negativne strane i neposrednog i posrednog prilaženja. Ona je zauzela pravac prirodnog očekivanja, koji je bio i najduži i najteži okolini put ka ma kojem vitalnom objektu turske snage. Posle prva dva neuspeha (u martu i aprilu 1917 kod Gaze, koja je čuvala direktni prilaz obali iz Egipta do Palestine), jača snaga kojom se raspolagalo u jesen upotrebljena je za manje direktni pokušaj. Plan — koji je izradio Četvud (Chetwode), a pri smenjivanju Mereja (Murray) u komandovanju usvojio Alembi (Allemby) bio je geografski toliko posredan koliko je to dozvoljavalo snabdevanje vodom i mala širina prostora između mora i pustinje. Turska odbrana širila se nekih 20 milja ka unutrašnjosti od Gaze, dok je Beršeba, na još 10 milja prema unutrašnjosti, pretstavljala istaknuto

¹⁾ Ljudi koji su se protivili svakoj pomisli vraćanja Nemačkoj nekih konfiskovanih kolonija, iz bojazni da bi ove mogле postati izvorom opasnosti, nisu uspeli da ishvate posrednu vrednost za nas od toga što bi u slučaju rata raspolagali mestima gde bismo mogli postići rane uspehe — kojima bismo paralizali deprimirajuće dejstvo neprijateljskih uspeha na evropskom ratištu i koji bi nam bili od pomoći pri uravnotežavanju odgovarajućeg gubitka našeg prestiža. Psihološku važnost ovakvih kontra-vrednosti ne bismo smeli nikad previdati, a najmanje bi to smela činiti jedna pomorska sila.

mesto koje je čuvalo istočnu ivicu predela mogućeg približavanja. Pomoću tajnosti i lukavstva Turcima je obraćena pažnja na Gazu, a potom je Beršeba sa njenim izvorom vode zauzeta brzim obuhvatom sa one njene strane koja nije bila branjena. Zatim je po planu, posle napada na Gazu radi otstranjivanja pažnje, izvršen udar u bok turskog glavnog položaja, dok je konjica iz Berševe obišla tursku pozadinu. Samo su teškoće oko snabdevanja vodom i turski protivudar severno od Berševe osujetili uspeh ovog manevra; turski je front bio probijen, ali bez odlučnih rezultata. Turske snage bile su potisnute unazad, čak i preko Jerusalima, ali nisu bile poražene niti otsečene kako se nameravalo.

Odluka i pokušaj da se ona ostvari bili su odloženi godinu dana, do septembra 1918. godine. U međuvremenu, u pustinji koja se pružala na istok i jug, jedan čudnovati pohod nije samo pomogao da se turska snaga oslabi, već je na jedan nov način donekle rasvetlio strategiju, a posebno posredno prilaženje. Ovaj pohod pretstavljal je Arapska buna, kojom je direktno upravljao Lorens. Iako ona spada u kategoriju gerilskog rata, koji je baš po svojoj prirodi posredan, njegova strategija imala je naučno toliko sračunatu osnovicu, da ne smemo propustiti da razmotrimo njen odraz na normalno ratovanje. Kao očito krajnji oblik posrednog prilaženja, ona je kod redovnih vojsaka najekonomičnije uspevala u granicama mogućnosti upotrebljenog instrumenta. Arapi su se brže kretali, a u isto vreme i teže podnosili gubitke od redovnih armija. Turci su opet bili gotovo neosetljivi prema gubicima u ljudstvu, ali ne i u materijalu s kojim su jako tavorili. Divni pri svome zbijenom sedenju u rovu i gadanju nailazećih meta, oni se nisu mogli prilagoditi pokretnim operacijama niti izdržavati napore. Oni su pokušavali da snagama nedovoljnim za obrázovanje i obične stržarske mreže na tome prostoru drže velike zemljишne prostore. A isto su tako zavisili od dugačke, a tanke komunikacije.

Iz ovih premlisa razvila se strategija koja je pretstavljala antitezu redovne prave doktrine. Dok normalne vojske težile da održavaju dodir, Arapi su težili da ga izbegavaju. Dok su normalne vojske težile da unište protivničke snage, Arapi su

jedino težili da im unište materijal i da ga traže na tačkama gde nije bilo snage. Lorensova strategija išla je još i dalje. Umesto pokušaja da neprijatelja progna i da mu onemogući snabdevanje, on je težio da ga zadrži gde je, puštajući da mu i stiže nešto hrane, usled čega je ovaj pri sve dužem ostajanju u mestu postajao sve slabiji i potišteniji. Udarci su mogli da ga navedu da se koncentriše i da time uprosti problem svog snabdevanja i sigurnosti. Bockanje ga drži rasturenog. Pa ipak, ova strategija, i pored sve svoje nekonvencionalnosti, dovodila je do svoga logičnog zaključka, a to je da se dejstvuje u pravcu najmanjeg otpora. Njen tvorac kaže: »Arapska vojska nikad nije pokušavala da održava ili povećava jedno preim秉stvo, već da se stalno kreće i da ponovo napada na nekom drugom mestu. Ona je upotrebljavala što je moguće manju snagu, što brže i na što udaljenijem mestu. Producavati akciju sve dok neprijatelj ne promeni svoj raspored da bi joj se odupro, bilo bi što i kršenje osnovnog pravila o nedavanju meta neprijatelju.«

Koliko se to razlikuje od strategije razvijene 1918 godine na Zapadnome frontu? To je u svojoj osnovi jedno te isto, ali samo uzdignuto na viši stepen. Primenu ove strategije u odnosu na problem normalnog ratovanja uslovljavaju faktori vremena, prostora i snage. Dok je ona neka vrsta ubrzane i aktivne blokade ona je, prirodno, sporija u pogledu privodenja u delo nego li strategija kojom se ide na razglobljavanje neprijateljeve snage. Stoga, ako prilike u jednom narodu imperativno zahtevaju brzo rešenje, onda treba pretpostavljati poslednji način postupka. Ali ako se cilj ne traži posrednim prilaženjem, onda će se taj »kratki spoj« verovatno pokazati kao sporiji, skuplji pa i opasniji od »Lorensove« strategije. Nedostatak prostora i nedovoljna gustina snage pretstavljuju takođe prepreke koje se najčešće ne mogu savladati. Ražumna odluka glasi da pri normalnom ratovanju treba izabrati onaj oblik posrednog prilaženja, koji teži brzoj odluci, putem hvatanja protivnika »u klopu«, ako pri tome postoji dobar izgled za uspeh. Inače, ako se taj pokušaj počaže kao bezuspešan, treba izabrati onaj vid posrednog prilaženja, čiji je cilj izvojevanje krajnje odluke putem potko-

pavanja protivničke snage i volje. Direktnom prilaženju treba pretpostavljati ma koji drugi vid postupka.

Do završetka rata nije bilo prilike za potpuno izvođenje strategije arapskih pobunjenika, jer su u septembru 1918 godine — kad je ona turske snage na hedžaskoj železničkoj pruzi dovela do paralitične bespomoćnosti — glavne turske snage u Palestini bile potučene jednim jedinim odlučnim udarom. Međutim, pri ovome Alenbijevom udaru arapske snage igrale su važnu ulogu.

Teško je odlučiti da li te završne operacije u Palestini treba klasificirati kao pohod ili kao bitku upotpunjenu gonjenjem. Jer, one su otpočele snagama u dodiru, a победа je bila potpuna pre no što je taj dodir bio prekinut, po čemu bi izgledalo da te operacije spadaju u kategoriju bitaka. Ali je победа bila postignuta poglavito strategiskim sredstvima, dok je sama borbena uloga bila beznačajna.

Ovo je dovelo do potcenjivanja rezultata, a naročito kod ljudi koji vrednost mere po Klauzevicevoj dogmi: »Победа se plaća krvlju«. Iako je Alenbi raspolažao brojnom nadmoćnošću u snazi većom od dva prema jedan, pa čak možda i tri prema jedan, ravnoteža nije išla toliko mnogo u njegovu korist kao pri njegovom početnom nadiranju u Palestinu, koje se pak završilo neuspehom. I mnoge druge ofanzive ostale su bezuspešne, kako u Prvom svetskom ratu, tako i pre njega, pri sličnoj nadmoćnosti u snazi.

Mnogo ozbiljnije »potcenjivanje« ide na račun turskog morala koji je opadao. Ali, ako se potpuno oduzmu preimuntstvene prilike iz septembra 1918 godine, ove operacije služuju da ih, zbog njihove širine vidika i postupaka, uvrstimo u istoriske majstorske podvige. Iako sam predmet nije bio težak, njegova je slika gotovo jedinstvena kao izvrsna zamisao koja je bila izvrsno i izvedena, bar u njenim krupnim potezima.

Plan je obilno ispunio Vilizenovu definiciju strategije kao »proučavanje komunikacija« i Napoleonovu izreku prema kojoj »celokupna tajna ratne veštine leži u ovlađivanju komunikacijama«. Jer je cilj bio da Britanci u potpunosti zagospodare svim vrstama turskih komunikacija. Pre-

seći saobraćajne linije jedne vojske znači što i paralizovati njenu fizičku organizaciju. Zatvoriti njenu liniiju povlačenja isto je što i paralizovati njenu moralnu organizaciju. A razoriti njene unutarnje komunikacije — kojim idu zapovesti i izveštaji — znači što i paralizovati njenu osećajnu organizaciju kao bitnu vezu između mozga i tela. Treće dejstvo bilo je ovde traženo, pa i osigurano, vazduhoplovnom snagom. Ova je iz vazduha proganjala neprijateljsko vazduhoplovstvo i time mu oslepila komandovanje; zatim ga je, bombardujući mu glavnu telegrafsku i telefonsku centralu u Afuleu, načinilo i gluvim i nemim. Druga faza ove akcije zgodno je sledovala kad su Arapi presekli glavnu železničku prugu kod Deraje, čiji se fizički efekat sastojao u privremenom presecanju priliva turskog snabdevanja — a to privremeno ovde je i pretstavljalо glavnu stvar — a duhovni efekat u navođenju turskog komandovanja da tamо uputi jedan deo svojih i inače siromašnih rezervi, i to neposredno pre no što je bilo lišeno mogućnosti da njima upravlja.

Tri tzv. turske »armije« zavisile su od jedne jedine artefije železničkom vezom od Damaska, koja se račvala u Deraji, odakle je jedna pruga vodila na jug ka Hedžasu; druga je skretala na zapad preko Jordana do Afule, odakle se opet jedan njen krak odvajao ka moru kod Haife, a drugi na jug ponovo ka železničkim glavnim iskrenim stanicama 7 i 8 turske armije. Četvrta armija, istočno od Jordana, zavisila je od hedžaskog ogranka. Osvajanjem Afule i prelaza preko Jordana u blizini Beisana preseklo bi se komunikacije 7 i 8 armije, a pored toga i njihovi pravci povlačenja, sem teškog izlaza u očajni predeo istočno od Jordana. A zauzimanje Deraje preseklo bi komunikacije svih tih triju armija, kao i najugodniji pravac za povlačenje Četvrte armije.

Deraja je bila predaleko da bi se od nje moglo stići sa britanskoga fronta u dovoljno kratkom vremenu radi brzog uticaja na ishod. Na svu sreću, Arapi su mogli da se pojaviju kao duhovi iz pustinje i da preseku sva tri njena železnička »kraka«. Ali ni priroda arapske taktike ni samog terena nije bila povoljna za obrazovanje strategiske brane kroz tursku pozadinu. Pošto je Alenbi težio brzom i potpunom

rešenju, on je za faj baraž mogao da traži neko bliže mesto — na kome bi se Jordan i grebeni zapadno od njega mogli da koriste za zatvaranje neprijateljskog izlaska. Železnički čvor kod Afule i most na Jordanu u blizini Beisana ležali su u granicama poluprečnika od 60 milja od njegovog fronta, pa stoga i u dosegu strategiskog »skoka« oklopnim kolima i konjicom, pod uslovima da se moglo neometano prići tim vitalnim tačkama. Problem se sastojao u pronalaženju prilaznog pravca koji bi Turci teško mogli blagovremeno da zatvore, i sprečavanju da ga oni ne blokiraju.

Kako je rešen ovaj problem? Ravničast obalski predeo Šaron dozvoljavao je jedan koridor ka ravnici Esdraelona i ka dolini Jezreela, gde su se nalazili Afule i Beisan. Ovaj Koridor prekidaju jedna jedina vrata — toliko daleko u pozadini da nisu bila branjena — a obrazovana od uzanog planinskog pojasa koji je odvajao obalsku ravninu Šarona od uvučenije ravnice Esdraelona. Ali je ulaz u taj koridor bio zaključan i sprečen rovovima turskoga fronta.

Dugotraјnom »psihološkom pripremom«, pri kojoj su prevare zamenjivale zrna, Alenbi je skrenuo neprijateljevu pažnju sa obale na bok Jordana. Uspeh ovog zavaravanja potpomagali su stvarni neuspesi dva s proleća pokušana nadiranja istočno od Jordana. U septembru, dok je turska pažnja još uvek bila upravljenja na istok, Alenbijeve trupe kretale su se potajno na zapad — a na sektoru u blizini obale njihova nadmoćnost od dva prema jedan povećala se na pet prema jedan. 19 septembra, posle žestokog bombardovanja od 15 minuta, pešadija se krenula napred i zauzela dva plitka turska rovovska sistema, pa zatim skrenula ka unutrašnjosti — kao neka ogromna vrata koja se okreću na svojim šarkama. Konjica je nagrnula kroz ta otvorena vrata, pa pošto je svojim oklopnim kolima, koja su bila na čelu, izvršila rejbove po celome tom koridoru, zauzela je prolaze za ravnicu Esdraelon. Ovaj uspešni prilaz dugovao je mnogo činjenici da je britanska vazduhoplovna snaga neprijateljsko komandovanje načinila i gluvim, i slepim, i nemim. Sledećeg dana načinjena je strategiska barijera kroz neprijateljevu pozadinu. Jedina njihova preostala vrata za

uzmicanje nalazila su se na istoku s one strane Jordana. Oni bi ih možda mogli i dostići da nije bilo britanske vazduhoplovne snage — pošto je direktno pešadisko nadiranje slabo napredovalo zbog turskog upornog zaštitničkog otpora. U zoru 21 septembra britansko vazduhoplovstvo otkrilo je jednu veliku kolonu, ustvari ono što je bilo preživelo od dve turske armije, koja se vijugala niz strmeniti klanac između Nablusa i Jordana. Četvoročasovno bombardovanje iz vazduha pretvorilo je tu kolonu u neuredenu gomilu. Od tog trenutka Sedma i Osma »armija« mogle su se smatrati kao »ugašene«. Ostatak je pretstavljao samo obično lutanje stoke.

Istočno od Jordana gde nikakav strategiski baraž nije bio izvodljiv, sudbina Četvrte armije pretstavljala je ubrzano trošenje više usled stalnog bockanja nego usled bliskog uništavanja. Zatim je zauzet Damask. Najzad je pobeda iskorisćena nadiranjem ka Alepu na 200 milja s one strane Damaska, a na 350 milja od fronta sa koga su Britanci krenuli pre 38 dana. U toku ovog napredovanja zarobljeno je 75.000 vojnika uz manje od 5.000 sopstvenih gubitaka.

U Alep smo stigli 31 oktobra, baš kad se Turska predala, pošto je bila neposredno ugrožena slomom Bugarske i Milnovim prilazom iz Sočuna ka Carigradu.

Pri analiziranju odlučne pobeđe u Palestini, moramo da primetimo da su Turci mogli da zadržavaju britansku pešadiju sve dok nisu saznali za strategisku branu kroz svoju pozadinu i dok ova nije izazvala svoje neizbežno nepromenljivo moralno dejstvo. Pored toga, zbog postojećeg rovovskog rata bila je potrebna pešadija za lomljenje katanca. Ali, kad se na taj način bilo došlo do normalnog rata, pobeda je izvojevana pokretnim elementima, koji su sačinjavali samo jedan deo od celokupne britanske snage. Suptilnost ovoga posebnog primera posrednog prilaženja ograničena je na njegovo pripremanje; njegovo izvršenje zavisilo je jedino od dislociranja i demoralijućeg primenjivanja pokretljivosti u cilju parčanja i demoralisanja neprijatelja, što je, u svome krajnjem stepenu, pretstavljalo podržavano iznenadenje.

Još jedno jugoistočno bojište moramo uzgred spomenuti, a to je Solun. Savezničke trupe upućene su tamo uz

zakasneo i bezuspešan pokušaj da se Srbima pomogne s jeseni 1915 godine. Posle tri godine, Solunski front postao je otskočna daska za jednu ofanzivu sa bitnim posledicama. Ali, dok je u međuvremenu držanje toga uporišta na Balkanskom Poluostrvu bilo potrebno iz političkih razloga, zbog potencijalne strategije, tj. strategije u kojoj glavnu ulogu igra snaga, sumnjivo je da li je bilo mudro i pametno zatvoriti tolike trupe, kojih je najzad bilo pola miliona, u predelu koji su Nemci ironično nazivali »najveći logor za internirce«.

XVI G L A V A

STRATEGIJA IZ GODINE 1918

Svaka studija vojnih zbivanja poslednje godine Prvog svetskog rata zavisna je, pa čak i nerazdvojna, od pomorske situacije, koja joj je prethodila, jer je, usled nedostajanja ranije odluke na suvu, pomorska blokada sve više težila da zagospodari vojnom situacijom.

Odista, ako budući istoričar jednoga dana bude morao da odredi dan kada je odlučen ishod Prvog svetskog rata, on će verovatno izabrati 2 avgust 1914 godine — dan kada Engleska još nije bila ni stupila u rat, kad je Winston Čerčil u 13.25 časova izdao zapovest za mobilizaciju britanske mornarice. Ova mornarica nije trebala da izvojuje neki novi Trafalgar, ali je imala da učini više od ma koje druge činjenice za dobijanje rata u korist Saveznika. Mornarica je pretstavljač instrument za vršenje blokade, a kad se ratna magla razišla u jasnijoj svetlosti posleratnih godina, onda se video da je blokada zauzimala sve veće i veće razmere; da je ona, sve jasnije i jasnije, odlučni faktor u borbi. Kao oni »žaketi«, koje su Amerikanci navlačili svojim neposlušnim apsenicama, tako je i blokada, pri sve jačem pritezanju, prvo ograničavala apsenikove pokrete, a zatim mu gušila i disanje, jer ukoliko je bila tešnja i trajala duže, utoliko je dotičnom apseniku sve više smanjivala otpornu moć i sve više ga demoralisala osećajem davljenja.

Bespomoćnost vodi gubitku nade, a istorija nam svedoči da ishod rata odlučuje gubitak nade, a ne gubitak života. Nijedan istoričar ne potcenjuje direktno dejstvo poluizglađenosti nemačkog naroda pri izazivanju konačnog sloma »otadžbinskog fronta«, ali ostavljajući po strani pitanje ko-

liko je revolucija izazvala vojni poraz, ili obratno, neopipljiva a skroz prodorna činjenica blokade nameće se pri svakom razmatranju ondašnje vojne situacije:

Bio je to fakt i moćna pretnja, ako ne možda baš i samo dejstvo blokade, koji su nagnali Nemačku da u februaru 1915 godine preduzme svoj prvi podmornički rat. Ovo je Britaniji stavilo u ruke sredstvo da ublaži odredbe London-ske deklaracije i da paoštri blokadu — tvrdeći da ima pravo zaustavljanja i pregleda svih brodova za koje sumnja da Nemačku snabdevaju hranom. Pored toga, nemački postupak pri torpedovanju »Luzitanije« dao je glavni, iako zakanjeni, potstrek SAD da stupi u rat, a sem toga, obustavio je razmimoilaženja između nje i Britanije koja su bila izazvana paoštravanjem blokade.

Posle dve godine ekonomski pritisak, izazvan blokadom, naveo je nemačke vojskovode da odobre intenzivnu obnovu »neograničenoga« podmorničkog rata. Zavisnost Britanije od pomorskog snabdevanja namirnicama za ishranu svog stanovništva i izdržavanje svojih armija pretstavljala je slabu tačku na njenom oklopu, a brže dejstvo podmorničkoga vida blokade, prirodno, pojačavalo je dokaz da će ovaj visoko-strategiski plan posrednog prilaženja smrtno pogoditi Nemačku. Ako bi se tvrdilo da je ovaj proračun pogrešan, britanski slučaj skoro potpuno potvrđuje njegovu tačnost. Gubitak brodske tonaže popeo se od 500.000 tona u februaru na 875.000 tona u aprilu; vremenom je kombinacija protivmera s nedovoljnošću nemačkih podmornica izazvala sve veće opadanje gubljenja tonaže. Britanija je raspolagala hranom za svega još 6 nedelja za izdržavanje svog stanovništva.

Nade nemačkih voda u ekonomsku odluku reagovale su na njihova strahovanja zbog ekonomskog sloma i navele ih da otpočnu podmorničku kampanju, shvatajući potpuno i usvajajući kao gotovo siguran rizik da će to SAD da uvuče u rat protiv njih. Ovaj rizik postao je stvarnost 6 aprila 1917 godine. Pri svem tom što je američkoj vojnoj snazi, na što je Nemačka i računala, trebalo dugo vremena za razvoj, njenostupanje u rat brzo je dešovalo u smislu proširivanja pomorske blokade. Kao učesnica u ratu, SAD je

odlučno rukovodila ovim ekonomskim oružjem, bez obzira na preostale neutralce, prevazilazeći daleko i najsmelija britanska tvrđenja iz prošlih godina pri sporu o pravima neutralaca. Blokadu više nisu sprečavali prigovori neutralaca; umesto toga, američka saradnja pretvorila ju je u omču pod kojom je Nemačka postepeno postajala sve slabija, pošto se vojna snaga zasniva na ekonomskoj izdržljivosti, a ova se istina vrlo često previđa.

Blokadu možemo klasificirati kao visoku strategiju posrednog prilaženja, kojoj se uopšte ne može uspešno odupirati, a koja ne povlači za sobom nikakav rizik sem sporost svoga dejstva. Njeno dejstvo, verno zakonu žive snage, težilo je da se ubrzava ukoliko se trajanje produžavalо, i to su, krajem 1917 godine, ozbiljno osećale Centralne sile. Ovaj ekonomski pritisak nije samo mamio, već je i primoravao Nemačku na ofanzivu 1918, koja je, po svome neuspehu, predstavljala jedan »felo de se«.¹⁾ Pošto nije blagovremeno preduzela korake za mir, Nemačka je mogla jedino da vrši izbor između ovog igranja ofanzivom i hroničnog slabljenja, koje će se završiti slomom.

Možda bi ishod rata bio drukčiji da je Nemačka posle Marne, 1914, ili čak i kasnije, usvojila ratnu politiku odbrane na zapadu, a ofanzive na istoku. Jer bi ona, s jedne strane, neosporno mogla da ostvari svoj san o Srednjoj Evropi, dok bi, s druge strane, blokada još uvek predstavljala labavu stegu i teško da bi se mogla uspešno pootkriti dok i SAD ne bi zaratile. Gospodareći celim pojasom Centralne Europe, sa Rusijom van rata, pa čak i u ekonomskoj zavisnosti, malo je verovatno da bi napor Velike Britanije, Francuske i Italije mogli postići nešto više no da navedu Nemačku da oduštane od potraživanja na račun Belgije i Severne Francuske u zamenu za to da joj se ne osporava zadržavanje njenih dobiti na Istoku. Veća Nemačka, kako po svojoj potencijalnoj snazi, tako i u pogledu izvora, sigurno bi pristala da napusti želju za vojnom pobedom nad zapadnim Saveznicima. Odista, napuštanje ciljeva koji »nisu vredni truda« pret-

¹⁾ Felo de se — zlo za sebe; samoubistvo. — Prim. red.

stavlja razliku između visoke strategije i veličanstvene gluposti.

Nemačka je propustila tu priliku 1918 godine. Njena ekonomска izdržljivost bila je jako smanjena, a pritezanje blokade smanjivalo ju je brže od svakog zakasnelog iskorisćavanja ekonomskih izvora iz pobeđene Rumunije i Ukrajine.

U ovakvim prilikama Nemci su preduzeli svoju poslednju ofanzivu kao pokušaj za izvojevanje vojne odluke. Oslobođavanje trupa sa Ruskog fronta davao joj je nadmoćnost u snazi, iako znatno manju od one kojom su Saveznici raspolagali za vreme svojih ofanzivnih pohoda. U martu 1917 godine prema 129 nemačkih divizija stajalo je 178 francuskih, britanskih i belgiskih. U martu 1918 godine Nemci su raspolagali sa svega 192 prema 173 savezničke divizije, računajući u to i srazmerno dvostruko jače američke divizije od kojih $4\frac{1}{2}$ već behu stigle na front. Dok su Nemci mogli da prebaće sa istoka još samo nekoliko divizija, dotle se američki priliv, pod pritiskom opasnosti, razvio od prostog kapanja u bujicu. Od celokupne nemačke snage bilo je u rezervi 85 divizija, poznatih pod imenom »jurišne«, dok ih je kod Saveznika bilo svega 62 — i to bez centralisane uprave, pošto je plan za stvaranje opšte rezerve od 30 divizija pod Versajskim izvršnim vojnim komitetom propao kad je Heg izjavio da nije u stanju da dâ svoj ideo od sedam divizija. Kad je naišlo iskušenje, onda se raspao i sporazum o međusobnom pomaganju koji je bio sklopljen između francuskih i britanskih komandanata. Ova nesreća ubrzala je odavno zadocneli korak, pa je na predlog Hega nimenovan Foš prvo za koordinatora, a zatim i za stvarnog komandanta savezničkih vojsaka.

Nemački plan odlikovao se traženjem taktičkog iznenadenja, temeljnijeg i dalekosežnijeg no pri ma kojoj od ranijih operacija u ratu. Zasluga je nemačkog komandovanja i štaba što su shvatili da raspolaganje većom snagom retko nadoknaduje štetu od napadanja na očigledan način, kao i to da se stvarno iznenadenje može postizati jedino veštim sjedinjavanjem mnogih elemenata za obmanjivanje. Vrata na odavno zatvorenom frontu mogla su se otvoriti samo

ovako kombinovanim ključem. Glavni element trebalo je da bude kratko, ali intenzivno, bombardovanje gasnim zrnama. Ludendorf nije uspeo da shvati važnost tenkova i da ih blagovremeno izgradi. Ali, sem toga, pešadija je obučavana u novoj taktici infiltriranja — koje se uglavnom sastojalo u tome što bi čelne trupe imale da ispituju odbranbene organizacije i da se kroz njihove slabe tačke probiju, dok su rezerve bile upućivane da potpomognu zadobijanje uspeha, a ne da pariraju neuspeh. Jurišne divizije imale bi se privlačiti noćnim marševima, a artiljeriske mase privući u zaklone blizu fronta, pa vatru otvoriti bez prethodne »pripreme«. Pored toga, pripreme za sledeće napade na drugim tačkama povećavale bi obmanjivanje neprijatelja, a ujedno bi se i spremale za korišćenje kad nastane potreba.

Samo, i to nije bilo sve. Iz iskustava o uzaludnim savezničkim ofanzivama Ludendorf je zaključio da »taktiku treba razmatrati pre čisto strategiskih ciljeva, kojima je uzalud težiti ako se prethodno ne bude mogao da postigne taktički uspeh«. U nedostatku strategiskog posrednog prilaženja, sve je to bilo nesumnjivo tačno. Stoga je u nemackom nacrtu novu taktiku trebala da prati i nova strategija. Jedna je predstavljala prirodnu posledicu druge, a obe se zasnovaju na jednom novom, ili vaskrsom, načinu — to jest na radu pravcem najmanjeg otpora. Uslovi iz 1918 godine u Francuskoj ograničavali su prostore za osvajanje pravcem najmanjeg očekivanja, a Ludendorf nije ni pokušavao da to čini. Ali, pri protivstavljenim armijama, koje su bile razvijene u bliskom dodiru duž veoma dugačke linije rovova, brzim probojem, kome bi sledovalo hitno iskorisćavanje pravcem najmanjeg otpora, moglo se približiti cilju koji bi se inače mogao postići jedino dejstvom u pravcu najmanjeg očekivanja.

Proboj se pokazao brz, a bio je i hitro iskorisćen. Pa ipak, plan nije uspeo. U čemu je ležala greška? Opšta kritika posle toga događaja, pa i rata, svodila se na to da je taktička predrasuda navela Ludendorfa na promenu pravca i rasipanje snaga — da se, po cenu svoga strategiskog cilja, koncentriše na taktički uspeh. Izgledalo je, a i govorilo se, da je to načelo bilo pogrešno. Ali, detaljnije ispitivanje ra-

spočivih nemačkih dokumenata iz toga vremena, kao i Ludendorfovih ličnih zapovesti i instrukcija, drukčije osvetljava ovo pitanje. Kako izgleda, stvarna greška ležala je u Ludendorfovom neuspehu da i u praksi ostvaruje novi princip koji je bio usvojio u teoriji, tj. da on ili nije shvatio, ili se uplašio od onoga što iziskuje nova strategiska teorija. Jer, stvarno, on je, pokušavajući da popravi taj taktički neuspeh, rastudio preveliki deo svojih rezervi, a sem toga je i predugo oklevao pri donošenju odluke o eksploatisanju svojih taktičkih uspeha.

Nevolja je otpočela već pri izboru tačaka za napad. Napad su trebale da izvrše Sedamnaesta, Druga i Osamnaesta armija na frontu širokom 62 milje između Arasa i La Fera. Pri tome su razmotrena dva predloga. Jedan, za napad na bokove verdenskog ispadnog ugla odbačen je zbog nepovoljnog zemljista; što bi proboj teško mogao da dovede do odlučujućeg rezultata i što se francuska vojska bila dobro oporavila posle gotovo punog godišnjeg neuznemiravanog odmora. Drugi, za napad između Ipra i Lensa, iako ga je zastupao Ludendorfov strategiski savetodavac, pukovnik Vecel (Wetzell), a i sam princ Rupreht, koji je komandovao frontom između Sen Kantena i mora, odbačen je stoga, što bi naišao na glavnu snagu britanske vojske i što bi se tamošnje nisko zemljiste kasno osušilo.

Izbor je pao na sektor Aras—La Fer, i to stoga što su na njemu odbrambena postrojenja, branioci i rezerve bili najslabiji. On je, pored toga, bio i u blizini zgloba između britanske i francuske vojske, a Ludendorf se nadao da će uspeti da ih razdvoji, pa da zatim u prah i pepeo samelje britansku vojsku, za koju je smatrao da je ozbiljno oslabljena usled svojih dugotrajnih napora kod Ipra. Ali, iako je ovaj otsek bio, uopšte uzevši, relativno slab, njegovo je mišljenje u pojedinostima bilo veoma pogrešno. Njegova severna trećina bila je jaka, a nju je čvrsto držala Treća britanska armija sa 14 divizija (od kojih su 4 bile u rezervi), a na ovome krilu bio je i glavni deo britanskih rezervi, pa je ono stoga i moglo da dobija, a stvarno je i dobijalo pomoć brže od ostalih severnih britanskih armija. Ostale dve trećine fronta, na koje je pao nemački udarac, držala je Peta bri-

tanska armija. Srednji otsek prema Drugoj nemačkoj armiji držalo je pet divizija. Južni, a duži deo prema Osamnaestoj nemačkoj armiji držalo je 7 divizija (od kojih jedna u rezervi).

Ludendorf je svojoj Sedamnaestoj armiji, u blizini Arasa, dao 19 divizija za početni napad, i to samo njenim levim krilom, a na frontu od 14 milja. Pošto britanski ispadni ugao prema Kambreuu nije trebalo napasti direktno već ga isključiti, ovaj deo fronta, širi od pet milja, bio je posednut sa dve divizije iz nemačke Druge armije. Ova je armija koncentrisala 18 divizija prema levom krilu britanske Pete armije (5 divizija), a na frontu od 14 milja. Na krajnjem jugu, s obe strane Sen Kantena, došla je Osamnaesta armija. Ludendorf joj je dao samo 24 divizije za napad na frontu od 27 milja. Uprkos svome novom principu, on je svoju snagu rasporedio prema neprijateljskoj, a nije je koncentrisao protiv najslabijeg otpora.

Ovu težnju još i više je isticao pravac koji je bio dat u njegovim zapovestima. Glavni napor trebalo je izvršiti severno od Some. Po izvršenom proboru, Sedamnaesta i Druga armija trebalo je da skrenu na severozapad, pritiskujući Britance uz obalu, dok bi im reka i Osamnaesta armija čuvale bok. Osamnaesta armija pretstavljava je samo ofanzivnu zaštitu krila. Ispalo je da je ovaj plan bio radikalno izmenjen, pa je izgledalo da ide pravcem najmanjeg otpora, pošto je Ludendorf postigao brz uspeh tamo gde ga je manje želeo, ne uspevši da ga postigne tamo gde ga je najviše tražio.

Napad je izvršen 21 marta, a iznenadenje je pomoglo rana jutarnja magla. Iako je nalet potpuno probio južno od Some, gde je braniočeva — ali i napadačeva — snaga bila najtanja, on je zaustavljen kod Arasa, a taj je neuspeh reagovao na celi napad severno od reke. Ovaj rezultat pretstavlja je izvesnost koja je mogla da se sračuna. Ali je Ludendorf, ponovo gazeći to svoje novo načelo, sledeće dane proveo u pokušajima da obnovi svoj napad na jaki i čvrsto držani bastion Arasa, držeći se ovoga pravca kao svog glavnog pravca udara. U međuvremenu je Osamnaestu armiju, koja je bez ozbiljnoga protivničkog otpora nadirala na jug, stalno zadržavao, a 26 marta izdao je zapovest da ne pređe

Avru i da svoje napredovanje podešava prema nastupanju Druge armije — koju je opet zadržavao veoma ograničen uspeh Devetnaeste armije u blizini Arasa. Otuda i vidimo da je Ludendorf stalno težio da britansku vojsku potuče lomljenjem njenog najjačeg odbranbenog otseka direktnim napadom. Zbog te svoje zanesenosti nije ni uspeo, sve dok nije bilo prekasno, da težinu svojih rezervi baci pravcem najmanjeg otpora južno od Some.

Nameravano skretanje ka severozapadu moglo bi se ostvariti da je bilo izvedeno po obilasku boka, a time bi bilo upravljen i protiv pozadine araskog bastiona. 26 marta je napad severno od Some (levim krilom Sedamnaeste i desnim Druge armije) vidno slabio — po cenu teško postignutih dobiti. Južno od Some, levo krilo Druge armije stiglo je do opustelog starog bojišta na Somi, koje će ga otsada sputavati kao kočnica i u kretanju i u snabdevanju. Jedino je Osamnaesta armija napredovala neumanjenim zamahom.

Situacija je nagnala Ludendorfa na usvajanje novog plana, ali bez napuštanja staroga. On je za 28 mart naredio nov i direktan napad desnim krilom Sedamnaeste armije na visoravan u blizini Arasa, pri čemu ga je imao pratiti napad Šeste armije pravo na sever, između Vimija i La Base. Ali ga je primamljiva situacija južno od Some navela da za glavni cilj Druge armije odredi Amijen. Čak i tada je zadržao Osamnaestu armiju od napada u cilju obilaska boka amijenskog otpora dok ne dobije nove zapovesti. Amijen, koji je bio priznat kao dopunski deo glavnog objekta, trebalo je zauzeti direktnim prilazom preko nezgodnog zemljишta.

28 marta otpočeo je napad na Aras, nezaštićen maglom ili iznenadenjem, i ostao bez ikakvog uspeha pred dobro pripremljenim otporom Bingove Treće armije. Tek tada je Ludendorf napustio svoju prvobitnu zamisao, pa je svoj glavni napor, sa nešto od preostalih mu rezervi, uputio ka Amijenu. U međuvremenu, naredio je Osamnaestoj armiji da »markira« vreme od dva dana, tj. da u vremenu od dva dana radi tako kao da neće prelaziti u napad. Kada je 30 marta napad obnovljen, on je imao malo snage i samo je malo napredovao zbog otpora protivnika koji je imao vremena da se učvrsti — potpomognut cementom francuskih rezervi koje

su se sada ulivale u zid koji se povijao. Toga je dana francuska artiljerija prvi put, stigavši posle pešadije, stupila u dejstvo punom snagom. 4 aprila Nemci su izvršili još jedan napor sa 15 divizija, od kojih su 4 bile sveže, i postigli još manji uspeh.

Da se ne bi upustio u borbu sa trošenjem trupa, Ludendorf je tada prekinuo napad na Amijen. On nijedanput nije bacio svu svoju snagu u pravcu preloma između britanske i francuske vojske. Pa ipak je Peten 24 marta naložio Hegu da povuče francuske rezerve na jugoistok radi zaštite Pariza ako Nemci i dalje budu napredovali ovim pravcem. Kako je mali nemački pritisak bio potreban pa da tu pukotinu pretvori u zjapeću provaliju! Ovo saznanje potvrđuje dve istoriske pouke — da zglob pretstavlja najosetljiviju i najpogodniju tačku za napad i da je prodor između dveju snaga ili jedinica opasniji kad su one prikupljene rame uz rame no kad su široko razdvojene i organski odvojene.

Držeći velikim delom svojih rezervi veliki džep južno od Arasa, Ludendorf je pokušao da izvrši, iako bez velike vere u uspeh, nov napad dalje prema severu. 25 marta naredio je da se pripremi omanji napad između La Bassée (La Bassée) i Armantijera (Armantière), te da bi time povećao širinu svoga probaja. Pošto mu 28 marta napad na Aras nije uspeo, on je proširio svoj plan. Dvadeset i četiri sata posle napada južno od Armantijera trebalo je izvršiti napad severno od toga grada da bi se time i sam taj grad otsekao.

Kasno organizovan, ovaj napad mogao je da otpočne tek 9 aprila, pa je i tada bio smišljen samo kao diverzija. Ali njegov iznenadujući brzo postignuti uspeh — potpomođut ranom jutarnjom maglom — protiv tog oslabljenog otseka, naveo je Ludendorfa da ga postepeno pretvori u veliki napor. Duž fronta od 11 milja južno od Armantijera, 9 nemačkih divizija, sa još 5 u drugom talasu, napalo je jednu portugalsku i dve britanske divizije (pozadi kojih su bile još dve u bliskoj rezervi). Sledеćeg dana 4 divizije, sa još dve u drugom borbenom redu, napale su severno od Armantijera na frontu od 7 milja — i ovoga puta potpomagane gustom maglom. Pošto je otpor počeo da se učvršćuje, ubacivani su i delovi svežih divizija, sve dok ih, kra-

jem prve nedelje, nije bilo upotrebljeno više od 40. Na taj način Ludendorf se upustio u bitku hroničnog trošenja trupa.

Britanci su se nalazili vrlo blizu svojih baza i mora, ali su ipak svojim otporom zaustavili nemacku plimu, posle njene invazije duboke 10 milja, baš ispred važnog železničkog čvora Hazebroka. Tada je Ludendorf — 17 aprila — pokušao konvergentan udar s obe strane Ipra — samo je ovaj udar bio očekivan i gotovo potrt Hegovom posrednom akcijom, koja se sastojala u povlačenju tog dela fronta u toku ranijih 48 sati. Pošto je ovaj pokret omanuo, Ludendorf se vratio na direktni napad južno od Ipra, gde su francuske rezerve bile baš stigle radi preuzimanja i posedanja jednog dela toga fronta. Napad 25 aprila, koji nije uspeo na zglobu, razbio se na bregu Kemel; ali je Ludendorf obustavio njegovu eksplataciju iz straha od protivudara. On je za sve to vreme štedljivo dodeljivao rezerve, a prekasno i premalo za stvarni uspeh. Izgledalo je da posle neuspeha svoje prve ofanzive nije verovao ni u drugu, pa je i nju posle svoga poslednjeg napora obustavio 29 aprila, ali samo privremeno, dok ne bi uspeo da odvuče francuske rezerve na njihov sopstveni (francuski) front, te da bi tada izvršio poslednji i odlučan udar na Britance u Flandriji.

On je već naredio pripreme za napad na sektor Šmen de Dam između Soasona i Remsa. Ovaj napad trebalo je da otpočne 17 aprila, ali su pripreme trajale do 27 maja — najviše zbog Ludendorfovog produženja flandrijske ofanzive, što je povlačilo trošenje njegovih rezervi. Obaveštajno odeljenje američke Vrhovne komande pretkazalo je mesto, a približno i datum, napada, ali su njihove opomene uzete u obzir tek 26 marta kada su bile potvrđene iskazom jednog zarobljenika. Tada je već bilo prekasno za ojačavanje odbrane; ostalo je jedino da se trupe stave u pripravnost, ali je i ta opomena bila dovoljna da se rezerve krenu. Sledecog jutra izvršen je udar sa 15 divizija, a još 7 bilo je u njihovoj bliskoj pozadini — duž fronta od 24 milje, koji su branile 5 francuskih i britanskih divizija (sa 4 u rezervi iza sebe). Pokriven u početku plaštom magle i dima, napad je odbacio branioce sa Šmen de Dama, a zatim i preko Ene. 30 maja napadač je izbio na Marnu. I ovoga puta Ludendorf

je postigao izvestan uspeh za koji se nije bio ni spremio niti ga je očekivao. Iznenaden je bio i sam iznenadivač. Početni uspeh nije samo tu privukao veliki deo sopstvenih rezervi, već je čak i proigrao mogućnosti njihovog dejstva — pošto u trci one nisu imale zaleta u odnosu na savezničke rezerve.

Stepen početnog uspeha pruža nam predmet za analizu. Izgleda da je on došao kao posledica delimičnog otstranjenja savezničke pažnje i rezervi ka drugim mestima, a delom i zbog sada prilježnijeg kretanja pravcem najmanjeg otpora, i, najzad, donekle i zbog gluposti tamošnjeg francuskog komandanta armije. Ovaj je insistirao na masiranju pešadije na prednjim položajima, na kojima je ona pretstavljala gomile topovskog mesa za nemačku artiljeriju. Artiljerija, počesne rezerve i komandna mesta, bili su takode blizu fronta — zbog čega je i slom, koji je sledovao nemačkom proboru, bio i brži i veći. Stoga je napad ponovo dobio dejstvo taktičkog iznenadenja, koje je donekle bio izgubio na dan pre no što je izvršen. Jer, kao god što je poremećaj cilj svakog iznenadenja tako je i dejstvo slično, bilo da je prevaren protivnik zateknut pri spavanju ili da je i sam pri otvorenim očima upao u klopku.

Sada je Ludendorf stvorio dva velika i jedan mali džep u savezničkom frontu. Njegov, vremenski, najbliži, pokušaj sastojao se u obaranju kompjenskog oslonog stuba, koji je ležao između džepova na Somi i Marni, samo ovoga puta nije bilo iznenadenja, a udarac na zapadnu stranu toga oslonog stuba, izvršen 9. juna, bio je prekasан da bi se vremenski sjedinio s pritiskom na istočnoj strani.

Nastala je pauza od mesec dana. Ludendorf se žustro trudio da ispuni svoju davnašnju i omiljenu misao o odlučnom udarcu protiv Britanaca u Belgiji, ali je smatrao da su njihove rezerve još uvek bile isuviše jake, pa se stoga opet odlučio na diverziju — nadajući se da će jedan snažan udarac na jugu tamo privući te britanske rezerve. Nije uspeo da iščupa kompjenski osloni stub, koji se nalazio zapadno od marniškog ispadnog ugla; sada je tu istu stvar pokušao istočno, napadajući s obe strane Remsa. Ali mu je zato bilo potrebno izvesno vreme za odmor i pripremu, a odlaganje je bilo fatalno — jer je ono Britancima i Fran-

cuzima davalо vremena da se oporave, a Amerikancima da dovode snage. Taktički uspeh njegovih sopstvenih udaraca bio je ujedno i njegova propast — i to zato što je, podajući se njihovom uticaju, svaki od njih i proširivao i produžavao i tako iscrpljivao svoje sopstvene rezerve, a sem toga stvarao necelishodan interval izmedu tih udaraca. Posle početnog proboga, svaki njegov napad postajao je strategiski čist direktan poraz. On je zabio tri velika klina, ali nijedan od njih nije prodro dovoljno duboko da bi presekao i životnu arteriju; sem toga, ovaj strategiski neuspeh ostavio je Nemcima izupčani front, koji je neprijatelju prosto nudio bočne protivudarce.

15 jula Ludendorf je izvršio nov napad, samo on nije došao iznenada. Napad istočno od Remsa bio je osuđen elastičnom odbranom, a prodor preko Marne zapadno od toga grada samo je Nemce još više vodio ka njihovom slomu, jer je Foš 18. jula izvršio svoj odavno pripremani protivudar na drugom boku marnskog ispadnog ugla. Ovde je Peten, koji je upravljao operacijama, upotrebio ključ koji je Ludendorfu nedostajao, upotrebivši mase lakih tenkova za izvođenje iznenadnog napada — po uzoru na napad kod Kambrea. Nemci su uspeli da dovoljno dugo održe otvorena vrata ispadnog ugla, te da bi izvukli i spasli svoje snage i da bi ispravili svoj front. Ali su im tada rezerve već bile iscrpljene. Ludendorf je bio prinuden prvo da odloži, a zatim i da sasvim napusti ofanzivu u Flandriji, zbog čega je inicijativa definitivno i za uvek prešla na stranu Saveznika.

Treba ispitati prirodu savezničkog protivudara na Marni. Peten je tražio od Foša da kod Bovea i Eperneja skupi dve grupe rezerve s ciljem da izvrši protivnapad na bok, a zatim i protiv svakog drugog nemačkog napada. Prva grupa, pod Manženom, upotrebljena za razbijanje nemačkog napada od 9. juna, krenuta je zatim na položaje na zapadnoj strani marnskog ispadnog ugla. Foš je opet planirao da je upotrebi za direktan napad na železnički centar Soasona. Dok je to pripremano, obaveštajno odeljenje dobilo je odredene vesti o pretstojećem nemačkom napadu u blizini Remsa. Na to je Foš, otpočinjući svoj napad 12. jula, odlučio da ga preduhitri, a ne da na njega odgovara.

Medutim, Peten je, naprotiv, mislio da Nemce pusti da pridu i da se sami uhvate u klopu, pa da zatim udari u zadnji deo njihovog boka. Ali, donekle čudnovato, francuske trupe nisu bile gotove 12 jula, zbog čega je bitka vodena više po Petenovoj no po Fošovoj zamisli. Više, ali ne i potpuno. Jer se Petenov plan sastojao, pre svega, iz prepustanja prednjih položaja napadaču bez uporne odbrane, s tim da ga zaustavi ispred netaknutog pozadnjeg položaja; potom su se imali izvršiti lokalni protivnapadi, tako da se neprijatelj navede da svoje rezerve uvuče u nove džepove, koje bi njihovi napadi načinili sa obe strane Remsa. Najzad, Manžen bi se imao da pusti u pravu protivofanzivu pravcem istoka duž osnovne linije marnskog ispadnog ugla. Na taj način, on bi mogao da zatvori otvor velikog »džaka« u kome bi bile zatvorene nemačke snage južno od Ene.

Ovu zamisao izmenili su dogadjaji i Foš. Istočno od Remsa nemački napad bio je anuliran elastičnom odbranom — jednim vidom taktičkog posrednog prilaženja. Ali su komandanti zapadno od Remsa i dalje ostali pri starom krutom metodu odbrane, pa im je front bio probijen. Nemci su prodrli preko Marne; radi otklanjanja opasnosti Peten je bio primoran da ubaci najveći deo svojih rezervi, koje je nameravao da upotrebi u drugoj fazi bitke. Radi njihovog zamenjivanja odlučio je da od Manžena oduzme potrebnu snagu i da njegov protivudar odloži, onaj protivudar koji je Foš bio već naredio za 18. juli. Kad je Foš saznao za ovu zapovest, on ju je odmah stavio van snage. Stoga je druga faza morala da izostane, te su sad Nemci raspolagali rezervama za zadržavanje Manžena i održavanje otvora na »džaku«. Protivudar je ubrzo postao pravi direktni pritisak koji je konvergirao, slično Falkenhajnovom iz 1915 godine u Poljskoj, prema celome »džaku«, tako da je Nemce prosto istisnuto iz njega.

Otada je Fošova glavna ideja bila da zadrži inicijativu i da ne dozvoljava neprijatelju da predahne, dok bi se njegove rezerve nagomilavale. Njegov prvi korak sastojao se u oslobođavanju sopstvenih bočnih železničkih pruga pomoću čitave serije lokalnih ofanziva. Prvu je izvršio Heg 8 avgusta, i to ispred Amijena. Pomoću veštih mera predostrožnosti i obmanjivanja, Ravlisonova Četvrta armija

bila je udvojena, a saveznički napad — predvoden od oko 450 tenkova — pretstavljao je svojim početkom možda najpotpunije iznenadenje u ratu. Iako je on uskoro zau stavljen — a prirodni razlog je za to bila neposrednost njegovog pritiska — njegov početni udar stvoren iznenadenjem bio je dovoljan da poremeti duševnu ravnotežu nemačke Vrhovne komande i da navede samog Ludendorfa, pošto se uverio u moralno bankrotsvo svojih trupa, da izjavi da treba stupiti u pregovore za mir. U međuvremenu, a po njegovim rečima, »cilj naše strategije mora se sastojati u paralizovanju neprijateljske volje da nastavi rat, i to postepeno, pomoću strategiske defanzive«.

Međutim, u međuvremenu Saveznici su razvili jedan novi strategiski metod. Foš je dao za to prvi impuls naredivši čitav niz uzastopnih napada na raznim tačkama. Heg je dopunio razvoj toga metoda odbijajući da se složi s Fošovim instrukcijama za produžavanje frontalnog pritiska Četvrte armije. Njeno dalje napredovanje preduzeto je tek pošto su Treća i Prva armija — jedna za drugom — bile prešle u napad. Otada je saveznička ofanživa — istina samo u sferi Hegove i Petenove komandne nadležnosti — postala serija brzih udaraca na raznim tačkama, od kojih je svaki bio prekinut posle svoga početnog naleta, i svaki je tako usmeren da priprema put sledećem, a svi su bili dovoljno blizu vremenski i prostorno da bi se mogli i užajamno potpomagati. Na taj način bila je istavljeni prepreka Ludendorfovog moći da upotrebljava svoje rezerve radi predupredivanja udaraca, kao što je bila zavedena i »progresivna taksa« nad uravnotežavanjem njegovih rezervi — prema ekonomskoj ceni savezničkih izvora. Ovaj metod iako nije u obliku pravoga posrednog prilaženja, bar mu je približan. Njime se, doduše, nije iskorišćavao pravac najmanjeg otpora, ali se izbegavao pravac prirodnog očekivanja. Iako nije vršen u pravcu najmanjeg otpora, on nikad nije produžavan u pravcu pojačanog otpora. U samoj stvari, to je bio negativan oblik posrednog prilaženja.

S obzirom na opadanje morala i broja nemačkih snaga, ovaj metod, bar za izvesno vreme, bio je dovoljan za osiguravanje savezničkog stalnog napredovanja i za postepeno slabljenje nemačkog otpora. Očiglednost ovog ope-

danja i Hegovo dosledno tvrđenje da je u stanju da probije »Hindenburgovu liniju«, na kojoj su nemačke rezerve bile najjače, naveli su Foša da krajem septembra napusti ovaj metod u korist opšte, a istovremene ofanzive.

Plan se sastojao u direktnom konvergentnom pritisku na ogroman ispadni ugao, koji je bio stvoren na nemačkom frontu u Francuskoj. Postojala je nada da će ova saveznička krila — obrazovana od Britanaca, odnosno Amerikanaca — čim se sklope, otseći veliki deo nemačkih armija u ispadnom uglu. Ova se nada zasnivala na mišljenju da Ardeni obrazuju gotovo neprolazan pozadnji zid sa uzanim izlascima na svojim bokovima. Ovome bismo mogli dodati da je ovo mišljenje o Ardenima verovatno poteklo iz nepoznavanja toga predela, jer na njemu ima i dosta i dobrih puteva; a najveći deo Ardena sastoji se više iz valovitog nego iz čisto planinskog zemljишta.¹⁾

Prvobitno je ovaj plan, prema Peršingovom predlogu, donekle sadržavao karakteristike posrednog prilaženja. Peršing je predložio da američka vojska iskoristi svoj lokalni uspeh za zauzimanje ispadnog ugla kod Sen Mihiela pomoću nadiranja ka Brijeu, i dalje pored Meca, sa ciljem da se postavi s obe strane nemačkih komunikacija u Lorenu i zagrozi njihovom zapadnom pravcu povlačenja ka Rajni. Ali je Heg bio protivan ovom pokretu kao divergentnom umesto da konvergira sa ostalim savezničkim napadima. I sam Foš promenio je svoj plan odbacujući Peršingov predlog. Dosledno tome američka vojska trebalo je da upravi svoje napore ka zapadu i da brzo, samo za jednu nedelju, pripremi napad na otseku Meza—Argona. Ovde bi produženi pritisak duž pravca sve čvršćeg otpora stajao veoma mnogo i izazvao veliku pometnju, a pored toga pokazao bi se i kao nepotreban za olakšavanje Hegovog nadiranja kroz »Hindenburgovu liniju«.

Tako je tok događaja išao na to da ukaže da neposrednim prilaženjem, pri velikoj vatrenoj nadmoćnosti i pri moralno uzdrmanom protivniku, može da se prodre u ne-

¹⁾ Izgleda da je slično pogrešno mišljenje navelo Savezničko komandovanje u maju 1940 da odbaci mogućnost nemačkog prodiranja motorizacijom ovim pravcem.

prijateljske položaje, ali ne i da se oni probiju. 11 novembra, na dan primirja, nemačke snage, žrtvujući svoje zaštitnice, izvukle su se iz ispadnog ugla i povukle na skraćenu i ispravljenu liniju. Stvarno, savezničko napredovanje bilo je zaustavljen — manje zbog nemačkog otpora, a više zbog teškoća pri sopstvenom izdržavanju i snabdevanju na opustošenom i izrovanom predelu. Pri ovakvim okolnostima direktno prilaženje samo je pomagalo Nemcima da izmaknu brže no što su saveznici mogli da ih gone.

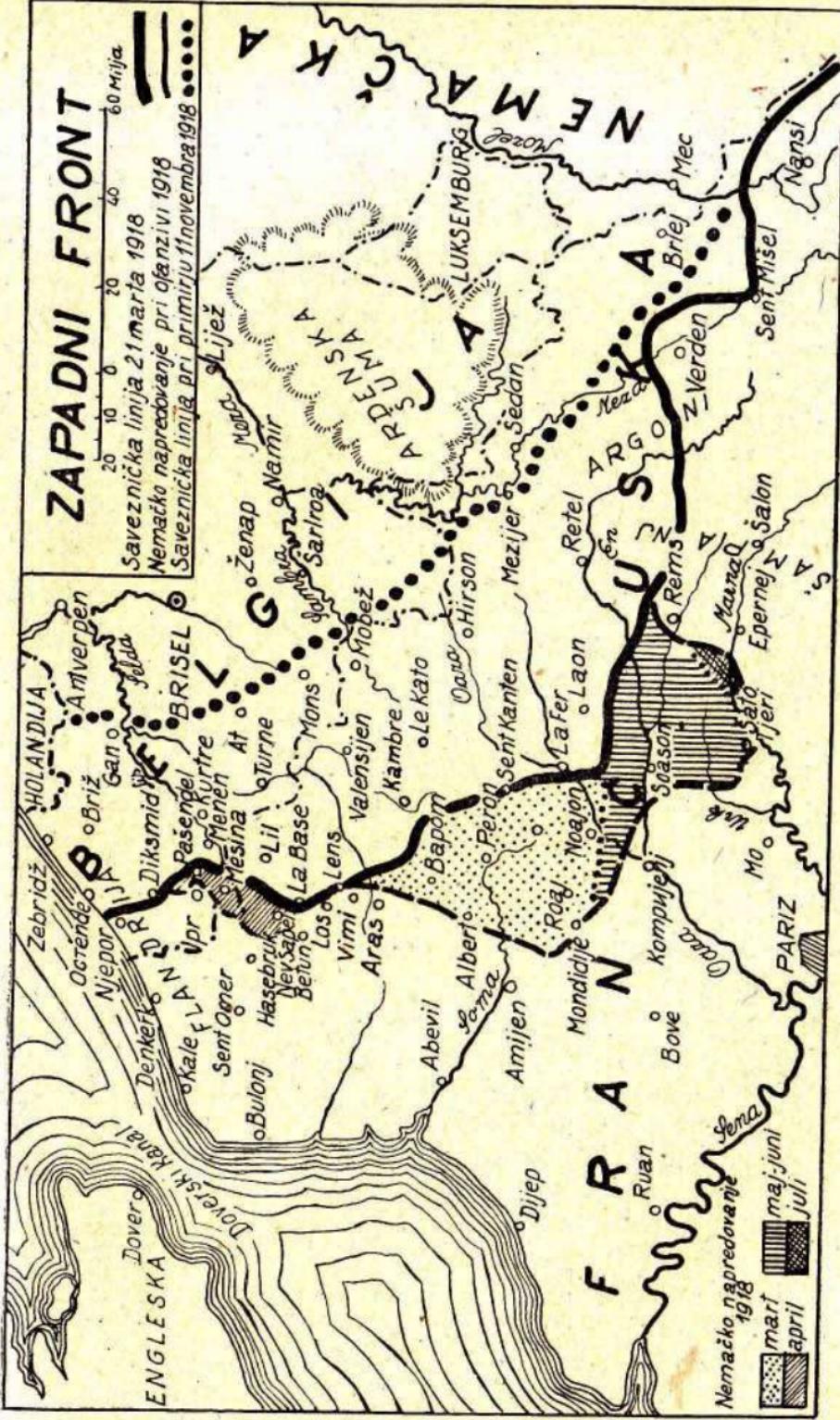
Na svu sreću, poslednja faza ofanzive bila je slabog efekta. Moralni udarac, koji je početno iznenadenje zadalo nemačkoj Vrhovnoj komandi, bio je upotpunjena i izazvana smrtonosnim posrednim prilaženjem na drugom jednom veoma udaljenom vojištu. To je bila saveznička ofanziva na Solunskom frontu, upravljena na otsek gde je zemljiste bilo veoma slabo posednuto, koja je uskoro uspela da izvrši prodor. Pošto se to već dogodilo, teški planinski teren omelao je braniocima da svoje rezerve prebacuju u stranu radi zaustavljanja daljeg nadiranja pravcem najmanjeg otpora. Pošto im je vojska bila predvojena, ratom zamorenii Bugari zamolili su za primirje. Ovaj podvig nije samo skrhao jedan stub Centralnim silama, već je i otvorio put za nadiranje ka austrijskoj pozadini. Pretnja je postala još veća kad su i Italijani otpočeli svoju ofanzivu i izvršili probor na austrijskome, moralno uzdrmanom i fizički iscrpljenom frontu, te su zbog brze austrijske kapitulacije njena teritorija i železnice stajale na raspoloženju Saveznicima kao operativna baza protiv nemačke pozadine. Još u septembru rekao je general von Galvic nemačkom kancelaru da bi ovaj događaj bio »otsudan«.

— Ova opasnost, kao i sve jače moralno dejstvo blokade — toga drugog, a visoko-strategiskog, posrednog prilaza — na izglađneli, a beznadežni narod, pretstavljala je mamuze kojima je tih poslednjih dana nemačka vlast bila primorana na predaju. Bile su to mamuze upotrebljene za smirivanje uznemirenog konja, ali je maločas opisani fijuk biča učinio da se on ipak propne — a to je bila vest o slomu Bugarske, pojačana prvim izveštajima o ponavljanju frontalnog napada u Francuskoj.

ZAPADNI FRONT

Saveznička linija 21. marta 1918
Nemacko napredovanje pri glavnici 1918
Saveznička linija pri primirju novembra 1918

60 milja

Skica 9.

Vrhovna komanda izgubila je živce — samo 'za neko-liko dana, ali je i to bilo dovoljno, a pribrala se prekasno. 29 septembra Hindenburg i Ludendorf doneli su prenaglu odluku da traže primirje, izjavljujući da je slom bugarskog fronta poremetio sve njihove dispozicije — »trupe odredene za Zapadni front morali smo uputiti тамо«. Ovo je »iz osnova izmenilo« situaciju s obzirom na napade koji su tada vršeni na Zapadnom frontu; jer, iako »smo ih dosad odbijali, moramo računati s time da će se oni i dalje vršiti«.

Ovaj paragraf odnosi se na Foševu opštu ofanzivu. Američki napad na řetek Meza—Argona otpočeo je 26 septembra, ali je praktično prestao 28. Francusko-belgisko-britanski napad otpočeo je 28 u Flandriji, iako je bio neprijatan, on zaista nije pretstavljaо groženje. Ali je ujutru 29 septembra pao Hegov glavni udarac na »Hindenburgovu liniju« i već prve vesti bile su užnemirujuće.

U ovoj nevolji pozvan je princ Maks da primi položaj kancelara — pa da sa svojom međunarodnom reputacijom umerenog i časnog čoveka, kao zaštitnim jemstvom, otpočne pregovore o miru. On je radi uspešnog pregovaranja, ne priznajući svoј poraz, tražio predah »od deset, osam, pa čak i od svega četiri dana, pre no što bi se obratio neprijatelju«. Ali mu je Hindenburg prostо odgovorio da »ozbiljnost vojne situacije ne dozvoljava nikakvo odlaganje« insistirajući na tome da se neprijateljima odmah dostavi ponuda za mir.

Stoga je 23 oktobra pretdsedniku Vilsonu upućena molba za trenutno zaključenje primirja. Ovo je bilo isto što i priznanje sopstvenog poraza pred celim svetom. A čak i pre toga — Vrhovna komanda minirala je svoj sopstveni, domaći front, saopštavajući taj isti svoj utisak na jednom skupu voda svih političkih partija.

Ljude, koji su toliko dugo držani u mraku, zaslepila je ova iznenadna svetlost. Sve snage razdora i slabosti dobile su ogroman potstrek.

Posle nekoliko dana Vrhovna komanda postala je srčanija, pa čak i optimistički raspoložena kad je videla da britanski uspeh pri proboru »Hindenburgove linije« nije bio praćen stvarnim proborjem celoga njenog borbenog fronta. Još

veće okuraženje nastalo je po izveštaju o malaksavanju snage savezničkih napada, a naročito pri iskorišćavanju pogodnih prilika. Ludendorf je još uvek tražio primirje, ali samo da bi svojim trupama stvorio odmor kao uvod u dalje odupiranje i obezbedenja povlačenja na skraćenu graničnu odbranbenu liniju. On je 17. oktobra čak osećao da mu za to ni taj odmor nije potreban. Stvarno, situacija se nije toliko izmenila, već samo njegov utisak o njoj. Situacija nije nikad bila onoliko rđava, kako ju je on 29. septembra pretpostavio. Ali se taj njegov prvi utisak sada raširio u svim političkim krugovima pa i u nemačkom narodu — kao god što se po bari, u koju bacite kamen, šire krugovi. »Otadžbinski front« počeo je kasnije da se raspada, ali se zato brže parčao od boračkoga.

23. oktobra presednik Vilson odgovorio je na nemačke zahteve jednom notom, kojom se zapravo zahteva bezuslovna predaja. Ludendorf je želeo da produži borbu, nadajući se da će uspešna odbrana nemačkih granica moći da ublaži tu odlučnost Saveznika. Ali mu se situacija već bila istrgla iz ruku, želja nemačkog naroda za ratom bila je slomljena i isčepljena, a njegov je savet izgubio svaku vrednost. On je 26. oktobra bio prinuden dâ ostavku.

Tada je kancelar 36 sati ležao u nesvestici od prevelike doze narkotikuma. Kad se, s večeri 3. novembra, vratio u svoju kancelariju, saznao je da su kapitulirale ne samo Turska, već i Austrija. Pozadina je stajala otvorena. Sutradan je u Nemačkoj planula revolucija i brzo se razbuktala po celoj državi, pošto su pregovori za mir bili usporenii carivim odbijanjem da abdicira. Kompromis sa revolucionarima pretstavljaо je jedini izlaz, pa je stoga 9. novembra princ Maks ustupio svoje mesto socijalisti Ebertu. Nemački opunomoćenici za primirje već su bili kod Foša. U 5 časova posle podne, 11. novembra, potpisali su uslove; u 11 časova rat je bio završen.

Ishod rata bio je već rešen u mozgu nemačkog komandovanja još 29. septembra. Tada je Ludendorf sa svojim drugovima »pukao«, a vest o tome izazivala je eho u pozadini i dalje prohujala kroz celu Nemačku. Ništa je nije moglo sprečiti ili zaustaviti. Komandovanje je moglo da smiri svoje nerve, stvarna vojna situacija da se po-

boljša, ali je moralni utisak — kao i uvek u ratu — odigrao svoju odlučujuću ulogu.

Smatra se da je najosnovniji uzrok za nemačku predaju pretstavljala blokada. Njeno postojanje pretstavlja najsigurniji odgovor na pitanje da li je nemačka vojska i pored revolucije mogla da ostane zdrava na svojim sopstvenim granicama. Jer, čak iako bi nemački narod, potstaknut na najveći otpor pri shvatljivoj odbrani svoje domovine, mogao da drži savezničke vojske u šahu, kraj bi samo mogao da se odloži — zbog sve čvršćeg pritezanja blokade od strane pomorskih snaga — toga britanskog istoriskog oružja.

Ali pri ubrzavanju predaje i sprečavanju produženja rata u 1919 godini, vojna akcija dolazi na sporedno mesto. Ovaj zaključak ne sadrži činjenicu da je nemačka vojska bila skrhana ili da su joj armije bile odlučno tučene, niti da je primirje pretstavljalo pogrešnu koncesiju. Ispitivanje izveštaja iz poslednjih »sto dana« potvrđuje važnu pouku da je pravi cilj u ratu mozak protivničkih upravljača, a ne tela njihovih vojnika; da se ravnoteža između pobjede i poraza okreće oko duševnih utisaka, a samo posredno oko fizičkih udaraca. Šok od iznenadenja i osećaj bespomoćnosti pri sprečavanju mogućih strategiskih pokreta više su i jače uzdrmali Ludendorfove živce no gubitak zarobljenika, topova i teritorije.

TREĆI DEO

XVII GLAVA

HITLEROVA STRATEGIJA

Tok Hitlerovih pohoda, pre i po izbijanju svetskog rata godine 1939, najupadljivije je prikazivao metod skiciran u ranijem delu ove knjige. U svome prvom periodu, Hitler je strategiju posrednog prilaženja proširio kako u logističkom, tako i u psihološkom smislu, i to i na terenu i pred javnošću. Međutim, kasnije je svojim protivnicima pružao mnogo prilika da to isto posredno prilaženje iskorišćuju protiv njega.

Mudro je u ratu ne potcenjivati svog protivnika. Isto je tako važno razumeti njegove metode rada i umovanja. Ovo razumevanje pretstavlja potrebnu osnovicu za uspešan napor pri predviđanju i predupredavanju protivničkih pokreta. Miroljubive sile mnogo su patile od »gubljenja autobusa« usled sporog procenjivanja Hitlerovih poteza. Jedan narod mogao bi mnogo da se koristi ako bi od svojih vladinih savetodavaca obrazovao i jedno »neprijateljsko odeljenje«, koje bi obuhvatilo celokupno polje rata i njegove probleme proučavalo sa neprijateljskog gledišta — te bi to, tako formirano odeljenje moglo da pretskazuje verovatne neprijateljeve buduće postupke.

Možda će budućem istoričaru izgledati najčudnovatije da demokratske vlade nisu uspevale da predvidaju Hitlerove stvarne postupke. Nikad jedan čovek s onako ogromnom ambicijom nije toliko jasno unapred otkrivaо ne samo opšti tok već i svoje posebne metode pomoću kojih je težio da ostvaruje svoje namere. Njegova knjiga »Mein Kampf«, baš kao i njegovi govor i izjave, stavljaju nam

na raspoloženje isuviše mnogo ključeva za saznavanje pravaca i reda njegovih kasnijih postupaka. Ovo čudnovato jasno lično otkrivanje svog umnog rada najbolje nam dokazuje da sve što je Hitler postigao nije stvar ni neke slučajnosti niti čistog oportunizma, a uzgred nam potvrđuje, i to na najjasniji način, poslovičnu izreku da su »ljudi velike budale«. Ni sam Napoleon nije toliko oholo i javno prezirao svoje protivnike, niti se izlagao riziku od otkrivanja svojih namera. Možda je ova i ovakva Hitlerova bezbrižnost pretstavljala posledicu shvatanja da ljudi lako previdaju baš ono što im je pred samim očima; da se skriveno često nalazi u očiglednome i da u nekim slučajevima najneposredniji prilaz može da postane i najmanje očekivan — baš kao što i sama veština tajenja leži u otvorenosti o vrlo velikom broju stvari, da se potom za mali broj stvari što dolaze u obzir i ne sumnja da postoje.

Lorens od Arapije primetio je da je Lenjin bio jedini čovek koji je revoluciju zamislio, izvršio, pa i učvrstio. Ova njegova primedba važi i za Hitlera — uz dodatak da je sav svoj odgovarajući rad i »pismeno izložio«. Isto je tako jasno da se Hitler koristio proučavanjem boljševičke revolucije. I to ne samo pri svome prigrabljivanju vlasti, već i pri njenom proširavanju. Lenjin je izrekao aksiomu da se »najmudrija ratna strategija sastoji u odlaganju operacija dokle god moralno raspadanje neprijatelja ne omogući i ne olakša zadavanje smrtnog udarca«. Postoјi izrazita sličnost između ove Lenjinove i Hitlerove izjave da »naši pravi ratovi stvarno će se voditi još i pre no što otpočnu odgovarajuće vojne operacije«. Prema Raušningovom kazivanju o jednoj diskusiji po ovom pitanju u knjizi »Hitler govori«, ovaj je rekao: »Mene pre svega interesuje problem postizanja neprijateljskog moralnog sloma i pre samoga rata. Ko god je rat preživeo na frontu, taj će željeti da se uzdrži od svakog krvoprolića koje se može izbeći«.

Koncentrišući se na ovaj problem, Hitler je otstupio od usvojenog pravca nemackog vojnog mišljenja, koje se kroz čitav vek koncentrisalo na borbu — i na tu istu uzetu stazu vojne teorije navukao i najveći broj drugih naroda. Usvajajući pruskog filozofa rata — Klauzevica — za svog učitelja, Nemci su slepo gutali njegove nesvarene

izreke. Tako naprimjer: »Krvavo rešenje krize, napor za uništavanje protivničke snage — eto, to vam je prvorodeni sin rata«; »Samо velike i opšte bitke mogu dovoditi do velikih rezultata«; »Pobeda se plaća krvlju«; »Neću ni da čujem za generala koji pobeduje bez krvi«. Klauzevic je odbacivao mišljenje da »postoji vešt metod za razoružavanje i savladavanje neprijatelja bez velikog krvoprolića i da baš to i pretstavlja pravu težnju ratne veštine«. Odbacivao ga je kao mišljenje začeto u uobrazilji »filantropa«. On uopšte nije vodio računa o činjenici da to isto mišljenje možda diktuje prosvećeni lični interes i želja za ishodom rata koji će dotičnom narodu biti koristan, a ne čisto gladijatorsku odluku. Vidna posledica ovog njegovog učenja, primjenjenog i primenjivanog od njegovih učenika koji nisu razmišljali, potsticala je generala da prvu priliku koja im se pruži iskoriste za bitku, umesto da sami stvaraju povoljnu priliku. Time je ratna veština u Prvom svetskom ratu bila svedena na proces uzajamnog klanja.

Ma kakav bio doseg njegovog uma, Hitler je bar prevazilazio ove konvencionalne granice. Dok je po njegovom mišljenju još uvek važilo kao istina da »rat pretstavlja život«, njegova prvobitna težnja da ratuje na nove načine koji će »čuvati dragocenu nemačku krv« opominje nas na osnovnu notu koje ju Napoleon svirao sve do 1805 godine — »Pre svega, staraću se da pobedujem uz što manje krvoprolice«. Pored toga, po načinima na koje je to želeo da postigne, Hitler je prevazilazio i samog Napoleona.

Raušning navodi njegovu sledeću izjavu: »Ljudi su ubijali samo onda kad svoj cilj nisu mogli postizati na drugi način... Postoji i šira strategija uz upotrebu intelektualnog oružja... Zašto da demoralisem neprijatelja vojnim sredstvima, ako to i bolje i jevtinije mogu da postignem na neki drugi način?« »Naša se strategija sastoji u uništavanju neprijatelja iznutra, u tome da nam on sam pomaže da ga pobedimo«.

Stepen do koga je Hitler nemačkoj ratnoj doktrini dao nov pravac i šire značenje možemo najbolje uočiti pri upoređivanju njegove teorije s teorijom generala Ludendorfa — rukovodioca nemačkih napora u ranijem ratu, i ranijeg

Hitlerovog saradnika pri neuspelom pokušaju da 1923 godine, pomoću »marša na Berlin«, prigrabi vlast u Nemačkoj.

Po uspostavljanju totalitarne države i pošto je gotovo 20 godina mogao da razmišlja o poukama iz Prvog svetskog rata, Ludendorf je izložio svoje zaključke o budućem »totalnom ratu«. On ih je otpočeo žestokim napadom na Klauzeviceve teorije, koje su do 1914 godine pretstavljale osnovicu nemačke vojne doktrine. Za Ludendorfa se nije njihova greška sastojala u tome što su u pogledu neograničenosti nasilja išle predaleko, ne obazirući se na cenu, već u tome što nisu išle dovoljno daleko. On je Klauzevica kritikovao što je politici pridavao preveliku, a ne premalu važnost. Kao tipičan za Klauzevica naveo je pasus, koji se završava ovako: »Izvršenje političkog zadatka je cilj, a rat pretstavlja sredstvo pomoću koga se on postiže, a sredstvo se nikad ne može ni da zamisli bez izvesnog cilja«. Ovo je mišljenje po Ludendorfovom gledištu zastarelo. Totalitarni principi zahtevaju da u ratu narod sve stavi u službu rata; a u miru u službu budućeg rata. Rat je bio najviši izražaj narodne »želje za životom« zbog čega i sama politika mora da bude podredena upravljaču ratom.

Citajući Ludendorfovnu knjigu, postaje nam jasno da je glavna razlika između njegove i Klauzeviceve teorije bila ta što je onaj prvi o ratu mislio kao o sredstvu bez cilja — sem ako uvođenje celog naroda u vojsku nije smatrano kao cilj samo sebi. To i nije bilo tako kako je, izgleda, to mislio Ludendorf. Sparta je to odavno isprobala, pa je najzad i propala od paralize koju je sama stvorila. Težeći da narod vaspita za rat, da pri tome stvori neku super-Spartu, Ludendorf se, pre svega, brinuo o osiguranju »narodnog duhovnog jedinstva«. Težeći tom cilju, on je nastojao da gaji veru nacionalizma, po kojoj bi se najplemenitija uloga nemačke žene sastojala u rađanju sinova koji će nositi breme totalitarnog rata, a muškarci sve svoje snage razvijati za taj isti cilj — ukratko, da se svi njegovi Nemci i rađaju i gaje za klanje. Ostali Ludendorfovi pozitivni predlozi za postizanje tog »duhovnog jedinstva« dosezali su do bezmalo 100 godina starog propisa da še svi ljudi, koji budu izrazili, ili čak i samo gajili, mišljenja suprotna mišljenjima Vrhovne komande, pobiju.

Drugi uslov na kome je Ludendorf insistirao bila je potreba za nacionalnim ekonomskim sistemom koji bi bio toliko jak da bi mogao zadovoljiti sve potrebe i koji bi odgovarao zahtevima totalitarnog rata. Prema tome, on je, kako izgleda, smatrao da vojna sila počiva na ekonomskoj osnovi. Samo, čudnovato, pri izlaganju teškoća koje su onesposobljavale vojske i koje su (teškoće) bile izazivane savezničkom blokadom u minulome ratu, Ludendorf nije uvidao kako se ovo njegovo priznanje odražava na njegovo verovanje da se ratovi odlučuju bitkom između vojsaka. U tome pogledu Ludendorf smatra da stari nemački majstor zaslužuje pohvalu — »Klauzevic jedino misli na uništavanje neprijateljskih vojsaka u bici«. Ovo je načelo po Ludendorfovom gledištu ostalo »nepromenljivo« — dok je po Hitlerovom prvobitnom gledištu pravi cilj upravljača ratom trebalo da se sastoji u izazivanju kapitulacije neprijateljskih armija bez borbe.

Ludendorfova pretstava o načinu na koji će se idući rat voditi pretstavljala je samo pojačano ponavljanje njegovih ofanziva iz 1918 godine, koje su sve iz reda s početka bile sjajne, ali su se zato redovno jalovo završavale. Za njega je ofanziva još uvek pretstavljala bitačni proces, u kojoj pešadiju pri njenom nadiranju pomažu artiljerija, mitraljezi, bacači i tenkovi i guraju je napred dokle god ona »ne savlada neprijatelja pri borbi prsa u prsa«. Svi pokreti treba da vode ka bici; mehanizacija samo ubrzava nalet u bitku.

Ludendorf nije imao nikakvu moralnu, pa čak ni vojničku napomenu u pogledu uvećavanja broja vidova ratovanja. On je primetio da će zahtevi totalitarnog rata »uvek ignorisati jevtinu teoriku želju za ukidanjem neograničenoga podmorničkog ratovanja«, i da će buduće vazduhoplovstvo u zajednici s podmornicama potapati sve brodove koji budu pokušali da uplove u neko neprijateljsko pristanište — »pa čak i one koji plove pod neutralnim zastavama«. A u pogledu direktnog napadanja civilnog stanovništva naglasio je da će doći vreme kad će se »bombarderske eskadrile neumoljivo i nemilosrdno morati da upućuju protiv njega«. Dok, međutim, iz čisto vojnih razloga, koji su za njega bili glavni, vazduhoplovnu snagu treba,

pre svega, upotrebljavati kao pomoćno sredstvo za tučenje protivničke vojske, a tek u drugom redu trebalo bi ga upućivati protiv unutrašnjosti protivničke države.

Pozdravljujući nailazak svakog novog oružja i instrumenta, Ludendorf ih je prosto dodeljivao svom naoružanju, umesto da ih je prilagodavao nekoj visoko strategiskoj ideji. On nam nije saopštio nijedno jasno mišljenje, a izgledalo je da ga nije ni imao, o uzajamnom odnosu između raznih elemenata u ratu. Njegova je poslanica ukratko glasila — umnožavajte sve vidove snage do krajnjih granica mogućnosti, pa ćete negde stići — ali gde, to njega nije ni interesovalo niti zabrinjavalo. Jedina tačka u kojoj je Ludendorf bio stvarno jasan, bila je ta da »Vrhovni komandant vojske treba da izloži svoje instrukcije političkim upravljačima, koji bi ih se, služeći ratu, pridržavali i ostvarivali«. Drugim rečima, lica odgovorna za narodnu politiku dužna su da svome vrhovnom komandantu izdadu blanko-ček na sve postojeće izvore i buduće napretke nemačkog naroda.

Iako su se Ludendorf i Hitler u mnogome slagali u svojim mišljenjima o rasi, državi i pravu nemačkog naroda na gospodareći položaj u svetu, oni su se veoma razlikovali, naročito u pogledu metoda.

Dok je Ludendorf zastupao apsurdno gledište, po kome strategija treba da upravlja politikom, što bi bilo isto kao i kada biste rekli da alatka treba da odlučuje o svojoj zadaći, Hitler je ovaj problem rešio kombinovanjem obeju tih funkcija u jednoj jedinoj osobi. Stoga je i uživao onu istu korist kao i Aleksandar i Cezar u Starome svetu, ili kasnije Fridrik Veliki i Napoleon. Ovo mu je davalo neograničeno preimunstvo koje nijedan čisti strateg neće uživati — da sam priprema i razvija sredstva za postizanje svojih nameravnih ciljeva. U isto vreme Hitler je rano shvatio ono što vojnici, već po samoj svojoj profesiji, teže uviđaju — da vojno oružje pretstavlja samo jedno od sredstava za postizanje ratnih ciljeva; jedno iz velike zbirke koju visoka strategija može da upotrebljava.

Iako postoje mnogi uzroci zbog kojih jedna država stupa u rat, njen osnovni cilj možemo sažeto izraziti kao način za osiguranje produženja njene politike — nasuprot

rešenosti protivničke države da vodi suprotnu politiku. Ljudska volja pretstavlja izvor i glavni uzrok sukoba. Radi postizanja svakog cilja u ratu, zaraćena država treba tu protivnu volju da dovede u saglasnost sa sopstvenom politikom. Pri tome i takvom shvatanju, vojno načelo o »uništavanju glavnog dela oružanih snaga na bojištu«, koje su Klauzevicevi učenici uzdigli na najviši stepen, spada na svoje pravo mesto uz ostale instrumente visoke strategije — u koje spadaju »kosiji«, tj. posredniji načini vojnoga dejstva, kao što su ekonomski pritisak, propaganda i diplomatija. Umesto prejakog naglašavanja jednog sredstva, koje okolnosti mogu da načine nepogodnim, mudrije je izabrati jedno, ili s njim kombinovati ma koliko drugih, koja će pretstavljati najcelishodniji, najprodorniji i iskustvom najoprobaniji napor — tj. onaj koji će u dotičnom ratu po najnižoj ceni i uz najmanje oštećenje posleratnih izgleda savladati protivnikovu volju. I najodlučnija pobeda beskorisna je ako dotični narod i sam iskrvavi pri njenom izvojeyanju.

Cilj visoke strategije treba da se sastoji u pronalaženju i ranjavanju Ahilove pete sposobnosti protivničke vlade da vodi rat. Strategija, sa svoje strane, teži da se probije kroz neki zglob u oklopу protivničkih snaga. Upotreba sopstvene snage na mestu gde je protivnik jak, slabi napadača nesrazmerno postignute rezultatu. Radi nanošenja veoma uspešnih udaraca, neprijatelja treba pogoditi onde gde je slab.

Prema tome, i jače i ekonomičnije je razoružati neprijatelja no pokušavati da ga u teškim borbama uništimo. Jer, metod »masiranja« nije samo skopčan s opasnošću da se pri tome samo iscrpemo, već i s rizikom da neka slučajnost reši celu stvar. Stratezi treba da misle na paralizovanje, a ne na ubijanje. Čak i na nižem stepenu ratovanja, poginuli pretstavlja samo jednog čoveka manje, dok čovek koji izgubi nerve postaje veoma zarazan raznosač straha, sposoban da izazove čitavu epidemiju panike. U višim sferama ratovanja, utisak koji stvorite u mozgu protivničkog komandanta može da potrese celokupnu borbenu snagu njegovih trupa. U još višoj sferi, psihološki pritisak na vladu jedne države može da potre sve njene izvore, zbog čega joj i mač ispada iz paralizovane ruke.

Ponovićemo glavno načelo iz prve glave: analiza rata pokazuje nam da, dok nominalnu snagu jedne države predstavljaju brojevi i izvori njenih borbenih sredstava, uspešnost njenih mišića zavisi od stanja njenih unutrašnjih organa i njenoga nervnog sistema — od stabilnosti u pogledu njenog komandovanja, morala i snabdevanja. Direktni pritisak uvek teži da očvrsne i da cementira protivnički otpor — baš kao što se i dobro stegnuta lopta od snega sporije topi. U politici i strategiji — ili da se drukčije izrazimo, u strategiji i diplomatskih i vojnih sfera — posredni prilaz predstavlja najuspešniji način za poremećaj protivničke psihološke i fizičke ravnoteže, čime omogućava i njegovo pobedivanje.

Pravi cilj strategije sastoji se u smanjivanju protivnikove sposobnosti za odupiranje. Iz ovoga sleduje još jedna aksioma — da radi osiguranja postizanja jednog cilja treba raspolagati naizmeničnim objektima. Napad, koji se usretstvuje ka jednoj tački treba da ugrožava ili da može da se okreće i protiv neke druge. Samo pomoću ove savitljivosti cilja možemo strategiju prilagodavati ratnoj neizveznosti.

Hitler je instinkтивno ili pomoću razmišljanja intelligentno shvatio ove strategiske istine, koje je malo vojnika iz cele naše istorije shvatilo. On je tu psihološku strategiju primenjivao pri svome strategiskom pohodu pomoću koga je zavladao Nemačkom — iskorisćujući slabe tačke Vajmarske Republike, izigravajući ljudske slabosti, izigravajući jednom kapitalističke interese protiv socijalističkih, a drugi put obrnuto, te je izgledalo da se jednom kreće jednim, a drugi put sasvim drugim pravcem, da bi se pomoću tih uzastopnih, a posrednih, koraka približio svome cilju.

Kad je 1933 godine već zagospodario Nemačkom, on je taj isti složeni proces još šire primenjivao. Pošto je u toku iduće godine sklopio desetogodišnji ugovor o miru s Poljskom, radi zaštite svojeistočne granice, on je 1935 godine odbacio ograničenja o naoružanju, nametnuta Nemačkoj Versajskim ugovorom, a 1936 rizikovao da vojnički ponovo okupira Rajnsku Oblast. Najzad, te iste godine otpočeо је »kamuflirani rat«, pomažući pokušaje generala Franka da zbaci špansku republikansku vladu — i to u

vidu posrednog prilaza, u vezi s Italijom, a protiv francuske i britanske strategiske pozadine. Pošto im je oslabio položaj na zapadu, a sam se na njemu osigurao, utvrđujući ponovo Rajnsku Dolinu, Hitler je mogao da se okreće Istoku — da bi i тамо izvršio pokrete koji su pretstavljeni dalje posredne udarce na strategiske temelje zapadnih sila.

U martu 1938 godine umarširao je u Austriju i na taj način odgolio bok Čehoslovačke, prekidajući tako pojas koji su Francuzi bili obrazovali posle poslednjeg rata oko Nemačke. U septembru 1938 godine postigao je Minhenskim sporazumom ne samo da mu se vrate Sudeti, već i strategisku paralizu Čehoslovačke. Zatim je u martu 1939 godine okupirao tu već paralizovanu državu, a time obuhvatio i bok Poljske.

Ovom serijom praktično beskrvnih manevara, izvršenih »mirnim marševima«, a pod zaštitom dimne zavesе ubedljive propagande, Hitler nije samo razorio raniju francusku dominaciju Centralnom Evropom i strategisko opkoljavanje Nemačke, već ga je i preobratio u svoju sopstvenu korist. Ovaj proces pretstavljao je moderni ekvivalent, samo u širim razmerama i višem stepenu, klasične veštine manevrovanja za položaj pre no što bi se upustio u samu bitku. Za sve to vreme nemačka snaga stalno se povećavala, i to kako direktno širokim razvojem naoružanja, tako i posrednim smanjivanjem snage glavnih nemačkih moćnih protivnika — otpadanjem njihovih saveznika i rasklaćivanjem njihovoga strategiskog korena.

Stoga je Hitler s proleća 1939 godine imao sve manje razloga da strahuje od otvorene borbe. Usto ga je u ovome kritičnom trenutku pomagao i jedan pogrešni gest Velike Britanije — garancije koje je ova iznenada, a bez dobijanja prethodne saglasnosti Rusije, kao jedine sile koja bi bila u stanju da tim garancijama pruži stvarnu uspešnu podršku, ponudila strategiski izolovanoj Poljskoj i Rumuniji. Ovaj slepački korak pretstavljao je u politici smirivanja i povlačenja bržu promenu no što je ikad bila smisljena. Po svojim vremenskim terminima ove garancije morale su dejstvovati kao provokacija. Pošto su se odnosile na one debove Europe koji su bili nepristupačni za naše snage, one su izazi-

vale neodoljivo iskušenje. Na taj način zapadne sile minirale su same temelje jednog tipa strategije, koju je njihova sada smanjena snaga mogla da izvodi. Jer, umesto da se sposobe za suzbijanje agresije stvaranjem jakog fronta prema maa kojem napadu na Zapadu, oni su Hitleru dali priliku da probije slab front i da time postigne svoj početni i najveći trijumf.

Raušning tvrdi da je Hitler uvek nameravao da svoje iznenadne udarce zadaje slabim ili izolovanim državama, a da na pleća svojih protivnika nabaci glavnu odgovornost za napad — Nemci su više strahovali od snage moderne odbrane nego od ma koga savezničkog vojnika ili državnika. Sada mu se pružila laka prilika da to i učini. Pri ovakvim okolnostima, njegova strategiska načela očigledno su ukazivala na skori pokušaj zaključenja ugovora sa Rusijom da bi ostvario njeno odvajanje. Čim je to postigao, Hitler je »čvrsto sedeо u svojoj stolici«. Ako bi mu saveznici objavili rat, ispunjavajući svoje obaveze, oni bi automatski proigrali korist od odbrane i bili primorani, prirodno, na ofanzivnu strategiju — bez potrebnih izvora i pod veoma nepovoljnim okolnostima. Ako bi samo »kuckali« po »Sigfridovoj liniji«, oni bi time pokazivali svoju nemoć i proigrali bi svoj prestiž. Ako bi požurili s napadom, oni bi samo nagomilavali svoje gubitke i slabili svoje izglede za kašnije odupiranje Hitleru, kad ovaj bude mogao da se okrene na Zapad.

Jedini način na koji bi mogli da se isčupaju iz ovoga svog neugodnog položaja, a da Hitleru ne dozvole da potpuno zavlada, sastojao se u usvajanju politike »sankcija«, ekonomskog i diplomatskog bojkota, i u tome da žrtve agresije snabdevaju oružjem. Ovo bi i Poljskoj mnogo koristilo, a njihovom sopstvenom prestižu i izgledima nanosilo bi mnogo manje štete nego da objave rat pri tako nepovoljnim okolnostima.

U samoj stvari, odlučna ofanziva koju su Francuzi pokušali nije učinila nikakav utisak na »Sigfridovoj liniji«, dok je način na koji je ona »objavljena« značio da će njen neuspeh biti štetniji po saveznički prestiž. Ona je zajedno sa nemackim brzim uspehom u Poljskoj povećala strah od Nemačke kod neutralaca, a uzdrmala praktično poverenje u

Saveznike još i više no što je to neki drugi kompromis mogao da učini.

Sada je Hitler mogao da učvrsti svoja vojna zavojevanja i da iskoristi svoja politička preimucestva iza bedema svojih zapadnih odbrana, koje su tobožnji saveznici Poljske bili očigledno nesposobni da probiju. On bi tu sigurno mogao da se brani sve dok francuskim i britanskim narodima rat ne bi dosadio, a lakrdijaški izgled rata postao jasniji. Ali, saveznički državnici bili su prinudeni da razgovore o ofanzivi preduzmu mnogo ranije no što su mogli da pristupe njenom ostvarenju. Jedino su uspeli da izazovu posledice, s kojima nisu bili spremni da uspešno izlaze na kraj. Jer je tok njihovih razgovora davao Hitleru nove prilike i potstrek da ih predupreduje u zametanju rata. Dok je mnogo njih u Britaniji i Francuskoj sanjalo o tome kako bi male neutralne države u nemačkom susedstvu mogle da otvore put ka njenim bokovima, Hitler je otvorio savezničke bokove upavši, sa bezobzirnošću koja karakteriše napadača, u najmanje pet od tih država.

Sve to nije pretstavljalio neko Hitlerovo novo shvatanje. On je još 1934 godine Raušningu i drugima izlagao kako bi iznenada mogao da zauzme Skandinavsko Poluostrvo i to serijom istovremenih udaraca malim pomorskim ekspedicijama, zaštićenim vazduhoplovnom snagom. Put bi mu pripremile njegove pristalice na licu mesta, a stvaran pokret izvršio bi uz izgovor da te države zaštiti od invazije od strane drugih sila. »Bio bi to smeо, ali interesantan poduhvat, koji dosada нико у историји света није покушао«, rekao је тада тај »уметник рата«. Ово упадљиво shvatanje било је и извршено по плану ostvarenom 9 aprila 1940 godine, а uspelo је преко сваког очекivanja. Iako је Hitler računao да ће ти njegovi prepadi на неколиким tačkama biti bezuspšni, ipak се надао да ће успети да zauzme većinu strategiskih tačaka. Međutim, on ih je sve izreda zauzeo bez jednog neuspeha, iako је svoje prste bio smelo ispružio na sever čak do Narvika.

Njegov čudnovato-lak uspeh, potvrđen исто tako lakin osujećenjem pokušaja savezničke protivofanzive u Norveškoj, prirodno, sasvim ga је ohrabrio да pokušа и veće

stvari. Ranijih godina, pri raspravljanju okolnosti pod kojima bi rizikovao »veliki rat«, Hitler je izražavao svoju nameru da preuzeme prvi ofanzivni korak, pa da zatim gurne na Skandinaviju ili u Holandiju, čime bi popravio svoj strategiski položaj, pa da tek onda zapadnim silama ponudi mir. »Ako ne žele mir, one bi mogle pokušati da me izbace. U svakom slučaju, one će morati da snose glavni teret napada«. Samo su sada okolnosti bile drukčije. Hitler je po zauzimanju Poljske uputio predlog za mir, ali su ga zapadne sile odbile. Posle ovog odbijanja, Hitler je rešio da Francuskoj silom natuli mir, pa je te jeseni svoje armije okrenuo na zapad radi preuzimanja ofanzive. Sumnje njegovih generala, koji nisu verovali da raspolažu dovoljnom snagom za tučenje francusko-britanskih armija, u vezi sa vremenskim prilikama odložile su njegove namere. Ali, njegovo se nestrpljenje povećalo za vreme te pauze, a trijumf u Norveškoj — gde je još jednom pobio oprezno mišljenje svojih generala — onemogućio je ovima da ga i dalje koče.

Mnogo ranije, pri raspravljanju o mogućnosti jedne ovakve ofanzive, Hitler je primetio: »Izmanevriraću Francusku iz njene »Mažino linije«, a da pri tome ne izgubim nijednog vojnika«. Ovo je, doduše, malo preterano — iako su mu gubici bili mali u poređenju sa dobitcima — ali je on to i ostvario u maju 1940 godine. Za ovaj svoj uspeh imao je mnogo da благодари izvanrednoj veštini svojih generala, a naročito planu koji je predložio Manstajn, a sagradio Halder, načelnik generalštaba. Još više je dugovao rđavom prosuđivanju svojih protivnika.

Najvažnije obeležje pohoda na zapad pretstavljala je težnja nemačkog komandovanja da izbegava ma kakvo direktno prilaženje — i pored nadmoćnosti u modernim sredstvima za napad. Ono nije ni pokušavalo da probije »Mažinovljevu liniju«. Umesto toga, Hitler je, pomoću »ofanzive u vidu mamca« protiv dve male neutralne države — Holandije i Belgije — uspeo da Saveznike izvuče iz njihovih obrana na belgiskoj granici, pa zatim, kad su već duboko zašli u Belgiju, pri čemu im marševanje namerno nisu ometale nemačke vazduhoplovne snage, on ih je napao u pozadini naletom na nebranjene spojeve francuskog napredovanja.

Ovaj smrtonosni nalet izvršen je udarnom snagom koja je činila samo jedan deo nemačke vojske, ali se zato sastojala iz oklopnih divizija. Nemačko komandovanje je dosta promućurno shvatilo da radi izgleda na ma kakav brzi uspeh mora pre da se oslanja na mehaniku no na masu. Pri svemu tome, ovaj preteg bio je toliko mali, da nemački generali nisu ni izdaleka verovali da će taj njihov udar uspeti. A što je uspeo, treba pripisati poglavito nerazboritosti ili opasnoj konvencionalnosti francuskog komandovanja pri koncentrisanju gotovo celoga svog levog krila za masovno nadiranje radi davanja bitke u Belgiji, dok je za odbranu otseka koji je služio kao pivo prema Ardenima (tome pošumljenom i brdovitom predelu koji je ono smatralo za veoma težak pravac za prilaženje mehanizovanih divizija) ostavilo samo nekoliko drugoklasnih divizija. Nemci su, naprotiv, iskorišćavajući mogućnosti mehanizovanih divizija za iznenadenje, pokazali da cene već često puta dobijenu lekciju da su pri jakim odbranama prirodne prepreke same po sebi manje strašne od ljudskog otpora.

Iako je tako jasno da su se Nemci pri ovojme brzom prodiranju preko Sedana mnogo koristili činjenicom da su jedno za drugim i stalno ugrožavali po dva cilja, i time Francuze držali u neizvesnosti o pravome cilju — prvo, da li je napad upravljen na Pariz ili ka pozadnjim snagama u Belgiji; zatim, kad su nemačke oklopne divizije krenule na zapad, da li se kreću ka Amijenu ili ka Lalu. »Prodajući tantuze« prvo jednim, a zatim i drugim putem, Nemci su stvarno odjurili na obalu Lamanša.

Taktika nemačkih snaga odgovarala je njihovoj strategiji izbegavanja frontalnog napada s težnjom da pronađu »meka mesta« kroz koja se mogu infiltrirati, i to u pravcu najmanjeg otpora. Dok su saveznički državnici, ne shvatajući moderan rat uopšte, svojim vojskama naredivali da invaziju zaustave »besnim i neprekidnim jurišima«, nemačka tenkovska poplava obilazila je i prestizala njihove glomazne pešadijske prnje. (Možda su savezničke trupe mogle i da zaustave Nemce, da im nije stalno govorenod da odbacuju svaku pomisao na odbranu odbranbenih linija: ništa nije moglo da bude manje uspešno od njihovih poku-

šaja protivnapada). Dok su saveznički komandanti mislili samo na bitke, novi nemački komandanti težili su da bitku kao takvu isključe stvaranjem strategiske paralize kod svojih protivnika — upotrebom svojih tenkova, aviona za obrušavanje i padobranaca radi širenja pometnje i prekidanja saobraćaja. Sam ishod ovih operacija bacao je ironičan otsjaj na utešno tvrđenje feldmaršala Ajronsalda da će protivničkim generalima mnogo smetati to što niko od njih u poslednjem ratu nije bio stariji od kapetana. Pre osam godina Hitler je nemačke generale kritikovao da su »slepi za nove, iznenadjuće stvari; da im je uobrazilja jalova; i da su se do ušiju zaglobili u svoja tehnička znanja«. Jasno je da su njihovi sledbenici naučili da cene te nove ideje.

Ali eksplorisanje novog oružja, taktičkog i strategiskog, ne obuhvata sve faktore u nemačkom nizu uspeha. I to stoga što je u Hitlerovom ratovanju posredno prilaženje vršeno na širim poljima i u dubljim slojevima. Ovde se Hitler koristio proučavanjem boljševičke tehnike revolucije, kao god što se i nova nemačka vojska koristila primenjivanjem u Britaniji razvijene tehnike mehanizovanog ratovanja — a to su bile, bez obzira da li je on to znao ili nije, osnovne metode obeju sfera čiji tragovi vode unazad čak do tehnike mongolskog ratovanja pod Džingis Kanom. Pri spremanju puta za svoju ofanzivu, Hitler je težio da pronađe uticajne pristalice u drugim državama, koje bi minirale otpor, izazivale nemire u njegovom interesu, i bile voljne da obrazuju nove vlade, koje bi se prilagodavale njegovim ciljevima. Potkupljuvanje nije bilo potrebno — Hitler je sasvim umesno računao s ambicijom, samoljubljem, sklonosću ka vlasti i partiskim duhom koji će mu davati te voljne i nevoljne agente iz vladajućih klasa. Zatim, radi otvaranja puta, a u izabranom trenutku, nameravao je da primenjuje infiltraciju svojih jurišnih trupa, koje bi samu državnu granicu prešle još za vreme mira, i to kao trgovački putnici ili turisti, a po dobivenom naredjenju čak i obukle neprijateljsku uniformu. Njihova se uloga sastojala u sabotažama na komunikacijama, širenu lažnih vesti, a po mogućству i u kradi tudi hodećih

ličnosti. Ovu preobučenu prethodnicu potpomagale bi vazduhom prevožene trupe.

Hitler je nameravao da u samome ratu glumi; frontalno nadiranje pretstavljalo bi ili blef ili govornu ulogu. Glavnu ulogu uvek bi igrao raznovrstan napad na pozadinu. Hitler je prezirao napade i juriše s nataknutim bajonetima — tu bukvicu tradicionalnog vojnika. Njegov način ratovanja počinjao je sa dva D — demoralisanjem i dezorganizovanjem. Iznad svega, rat bi se vodio sugestijama — rečima umesto oružjem, propagandom umesto zrnama. Kao god što je u poslednjem ratu bombardovanje upotrebljavano za razbijanje neprijateljskih odbrana pre no što bi pešadija krenula u napad, tako će se isto u budućnosti vršiti moralno bombardovanje. Pri tome će se upotrebljavati svi tipovi municije, a naročito revolucionarna propaganda. »Generali i pored svih pouka iz rata obično se još uvek ponašaju kao plemeniti vitezovi. Oni smatraju da će se ratovati kao na srednjevekovnim turnirima. Meni ti i takvi vitezi nisu potrebni; potrebni su mi revolucionari.«

Oduvek se cilj rata sastojao u primoravanju neprijatelja na predaju. Ako uspete da mu paralizujete volju za odupiranjem, onda je samo ubijanje izlišno. Pored toga, taj je način za postizanje cilja i nezgodan i preskup. Posredan način sa ubrizgavanjem klica u telo protivničkog naroda, da biste u njemu po volji izazvali bolest, verovatno je mnogo uspešniji.

Takva je bila Hitlerova teorija o ratovanju psihološkim oružjem. Oni koji su trebali da ga suzbiju, trebali su se prvo potruditi da je razumeju. Dokazana je vrednost njenog primenjivanja u vojnoj sferi. Paralizovanje neprijateljevog nervnog sistema pretstavlja ekonomičniju operaciju od tučenja njegovog mesa. Njena primena na vojnem i političkom polju dokazana je stvarno, ali ne i sadržajno. Otvoreno je pitanje da li bi se uspeo da demoralizuje otpor, da za njim nije stajala mehanička snaga potrebna za njegovo savladivanje. Čak i u pogledu Francuske, nemačka nadmoćnost u modernom oružju i tehniči bila je dovoljno velika za objašnjavanje njihovog — francuskog — sloma,

bez obzira na opadanje ili nesredenost francuske narodne volje. Snaga može uvek da potuče snagu, ako je samo dovoljno nadmoćnija. Ali ona ne može da ruši ideje. Pošto se ove ne mogu dohvati, one se ne mogu ni ranjavati, sem pomoću psihološke penetracije, a njihova odbojnost zapravila je bezbrojne vernike u snagu. Možda nijedan od njih nije toliko shvatio moć ideja koliko Hitler. Ali, sve jače oslanjanje na snagu pri širenju svoje moći, pokazalo je da je on precenjivao vrednost svoje tehnike, pretvarajući svoje ideje u ciljeve. I to stoga, što ideje, koje ne potiču iz istinskog iskustva, imaju relativno kratkotrajnu pogonsku snagu i oštro se odbijaju.

Hitler je veštini ofanzivne strategije dao nov razvoj. On je, isto tako, bolje i uspešnije od ma koga svog protivnika, gospodario prvim stadijumom visoke strategije — a to je razvijanje i koordiniranje svih vidova ratne aktivnosti i svih mogućih sredstava koja se mogu upotrebljavati za dejstvo protiv neprijateljske volje. Samo je i on, slično Napoleonu, nedovoljno shvatio viši stepen visoke strategije — vodenja rata s dalekosežnim pogledom na stanje sledećeg mira. Da bi u tome uspevao, čovek mora da bude i nešto više od stratega; on mora da bude i voda i filozof. Dok je strategija veoma suprotna etici, pošto se mnogo bavi veštinom varanja, visoka strategija teži da je doveđe u sklad sa moralnošću: ali imajući stalno u vidu krajnji cilj naroda kojima ona upravlja.

Pokušavajući da pokažu svoju neodoljivost u napadu, Nemci su na razne načine slabili svoju sopstvenu odbranu — strategiski, ekonomski, a vrh svega i psihološki. Kad su im se vojske rasturile po Evropi, donoseći za sobom bedu, a ne osiguravajući mir, one su široko rasejale klice srdžbe iz kojih se razvio otpor prema njihovim idejama. A pri stupanju u dodir s ljudima iz okupiranih država, čak i njihove sopstvene trupe postadoše prijemčivije za te klice i osetljive prema osećajima kojima su te ljude zadahnjivale. Ovo je počelo da smanjuje ratoborno oduševljenje, koje je Hitler veoma marljivo podržavao, a kod nemačkih vojnika da produbljuje čežnju za svojim porodicama i domovinom. Osećaj

da ste bez prijatelja pojačava dejstvo ustajalosti, a otvara vrata za infiltriranje ratne zamorenosti i — suprotnih ideja.

Svojom ofanzivnom ekspanzijom Hitler je svojim preostalim protivnicima sam pružio priliku da mu otrgnu to preim秉stvo. Jačom pronicljivošću visoke strategije na njenoj strani (na strani Britanije), to se moglo brže da razvije. Ali, čak i bez toga, bilo je verovatno da će se te pogodne prilike još više ukazivati sve dok Britanija ne bude bila pobeđena. Radi nametanja svoga mira, Hitleru je bila potrebna potpuna победа — koju opet nije mogao da izvodi bez zauzimanja Britanije — a, ukoliko je dalje napredovao, utoliko je više proširivao svoj problem održavanja pojedinih naroda u pokornosti. Svaki korak unapred povećavao mu je opasnost od iskliznjuća. Britanski problem bio je prostiji, iako dovoljno težak. Britanija je trebala da izdrži sve dok Hitler ne napravi neku nepopravimu grešku — baš kao što je to bio slučaj i kod Napoleona, još pre no što je ratni napor mogao da onesposobi Britaniju. A ta je greška postala nepopravima stoga, što njegov smisao za ofanzivnu strategiju nije bio udružen sa smislom za odbrambenu strategiju. Ogromni početni uspesi naveli su Hitlera, baš kao ranije Napoleona, da veruje da samo ofanziva može da rešava sve probleme.

XVIII G L A V A

HITLEROVO OPADANJE

Krajem juna 1940 godine Nemačka je kao neki kolos zajašila ceo evropski kontinent. Zagospodarila je celom Zapadnom, Centralnom i Jugoistočnom Evropom, sem maloga Britanskog Ostrva na svome zapadnom rubu. Izuzev ovoga »obalskog« neuspeha, jedino ozbiljno ograničenje toga njenog gospodarenja pretstavljala je Sovjetska Rusija, koja se kao preteća senka uzdizala na njenoj severoistočnoj boku. Hitler je izvojevao čitav niz uspeha, koji su mu, kako je izgledalo, obećavali potpuno gospodarenje nad Evropom, ako ne i svetom. Posle pet godina ovaj njegov san letnje noći pretvorio se u mōru.

Njegovo je opadanje otpočelo u domenu visoke strategije. Tu je ležala njegova fatalna greška. Da je nekakò umeo da ublaži strah izazvan tim svojim naprecima i da susedne narode uveri da je taj njegov »novi poredak« blagogovoran, on bi možda i uspeo onde gde je Napoleon omanuo i ujedinio bi Evropu pod nemačkim voćtvom. To bi jedinstvo bilo prejako, da bi ga spoljne sile mogle da razbiju. Hitler je svoj kraj ubrzao sopstvenim postupcima. On je politički isuviše direktno prilazio. On je dovoljno umešno izazivao neslogu u ugroženim državama, ali im opoziciju nije bio razoružao. U njegovom je vjandelju nacionalnog socijalizma naglašavanje nacije razorilo je dejstvo socijalističke privlačnosti, koje bi inače moglo da privlači mase iz drugih država. Njegova gvozdena pesnica bila je slabo skrivena pod somotskom rukavicom. Slično tome, po već izvršenim zavojevanjima, njegovi pokušaji za izmirenje bili su i nespretni i rdavo podržavani. Ove greške nagomilavale

su sve veći dug, ukoliko su njegova dalja, a sve opasnija, preduzeća ostajala bezuspešna.

Prvi njegov zastoj, koji je kroz sve vreme rata trajao, naišao je zbog njegovog neuspeha da osvoji Britaniju ili da s njome po slomu ostalih zapadnih država sklopi mir. Dokle god je ova izdržavala, Hitlerova zauzeća na zapadu nisu bila uopšte osigurana, a položaj mu je stalno bio izložen uznemiravanjima. U isto vreme Britanija je sa svoje strane mogla jedino da sprečava sazrevanje plodova njegovih uspeha. Možda je njena kombinacija otpora i ometanja mogla da mu ukroti volju i da ga navodi da traži mir nudeći sve veće koncesije. Samo sve to nije bilo dovoljno za razbijanje njegove snage i njegovo izbacivanje iz zauzetih zemalja. Ova mogućnost nastala je tek kad je stalno ometani i zabrinuti Hitler — u junu 1941 — bio najzad naveden da krene na Istok radi napada na Sovjetsku Rusiju.

Ova odluka, koja se za njega pokazala sudbonosnom, obeležena je njegovim napuštanjem posrednog prilaženja u visokoj strategiji. Posle kratkog vremena, u svome nestrpljenju ili strahu za pobedom, Hitler je bio naveden da posredno prilaženje odbaci i u strategiji. Ova je promena bila još značajnija zbog dotadašnjeg nemačkog brižljivog primenjivanja posrednog prilaženja — čak i pri savladavanju manjih prepreka, naprimjer, u Grčkoj.

Nemačka zauzima Balkan

Kad su Nemci 1941 godine upali u Grčku, po iskrcavanju malene britanske pomoćne snage u Solunu, grčka je vojska, uglavnom, bila raspoređena za zaštitu planinskih prevoja kojima se u Grčku moglo da prelazi iz Bugarske, gde su nemačke snage već bile prikupljene. Očekivano nemačko nadiranje niz dolinu Strume bilo je maskirano jednim posrednim pokretom. Nemačke mehanizovane kolone skretoše iz Strume u dolinu Strumice, paralelno s granicom, pa preko planinskih prelaza upadoše u jugoslovenski kraj Vardarske Doline. Time su presekle vezu između grčkih i jugoslovenskih armija, a taj svoj proboj iskoristile za brzi nalet niz Vardar ka Solunu. Na taj način

otsečen je veliki deo grčke vojske ukotvljen u Trakiji. Nemci su taj svoj udar produžili, ali više nisu nadirali direktno na jug od Soluna pored brega Olimpa, na kome je britanska armija bila zauzela svoje položaje, već su u vidu obilaznog naleta nadirali naniže kroz zapadniju Bitoljsku Kotlinu. Iskorišćujući ovaj svoj napredak na zapadnoj obali Grčke, Nemci otsekoše grčke divizije u Albaniji, obidoše bok britanske armije, pa zatim, svojim zastrašujućim obilaskom unazad na pravac povlačenja još preostalih savezničkih snaga, ubrzo slomiše svaki dalji otpor u Grčkoj.

Nemačka invazija Rusije

U početku svog upada u Rusiju Nemci su ponovo i izvanredno uspešno primenjivali posredno prilaženje, iskorišćujući tamošnje geografske prilike. Tamošnji 1.800 milja široki front i retke prirodne prepreke pružali su napadaču ogroman prostor i mogućnosti za infiltriranje i manevrovanje. I pored sve veličine Crvene armije, odnos njihovih snaga prema prostoru bio je toliko malen da su nemačke mehanizovane snage lako uspevale da pronalaze breše za svoje posredno prilaženje pozadini svojih protivnika. U isto vreme razmaknuti gradovi, ka kojima su konvergirali putevi i železničke pruge, pružali su napadaču naizmenične ciljeve, koje je on mogao da iskorišćuje za stvaranje pometnje kod braniočevih armija — u pogledu pravca — i da ih, pri pokušajima da te njegove nalete suzbiju, baci u tešku neizvesnost.

U prvoj fazi, nastupanje Lebove grupe armija sa svoga istaknutog levokrilnog položaja u Istočnoj Pruskoj, a kroz baltičke države, pomagalo je maskiranje opasnijega združenog naleta Bokove grupe armija na jug od Pripjetskih Baruština i držalo Ruse u neizvesnosti u pogledu glavnog pravca neprijateljskih operacija. Tada su, sa Bokovog fronta, dva mehanizovana oštra kline — Guderjanov i Hotov — izvršila pokrete u vidu klešta oko Minska, sa ciljem da izazovu otsudnu bitku u ovome ratu. Ali je iznenadna kiša zaglivila njihove tenkove, pa je veliki deo već zaokruženih ruskih snaga izmakao iz klopke. Posle toga,

drugi duboki nalet postigao je veliko zaokružavanje Smoљenska, samo i ovoga puta klopka je bila nepotpuno zatvorena.

U toku drugog meseca Rundštetova grupa armija izvršila je posredni prilaz širih razmara. Posle lokalnih probaja kod Bjelaja Cerkov, južno od Kijeva, krajem jula, Klajstove mehanizovane snage izvršile su obilaženje u vidu srpa i to prema jugu i niz rečni koridor između Buga i Dnjepra. To im nije samo otvorilo vrata od Ukrajine — toga najvećeg ruskog magacina žita i minerala — već je i zagrozilo pozadini ruskih armija u blizini Crnog Mora koje su branile Odesu.

Sredinom avgusta, na 14. dana po izvršenju ovog udarca, Nemci su stigli do pristaništa Nikolajeva i Hersona, na ušću dveju velikih reka. Iako se deo ugroženih snaga povukao pre zatvaranja klopke, a još i više ih se evakuisalo iz Odese morem, ovaj pøemećaj pružio je Nemcima priliku za eksplorisanje nastale pometnje i za slabljenje otpora septembarskim naletom preko Dnjepra na istok kroz industrijski bazen Donjeca — i to ka Rostovu, blizu ušća Doma. U to isto vreme Nemci su uspeli da opkole još jednu grupu ruskih armija istočno od Kijeva.

Ova upadljiva primenjivanja posrednog prilaženja predstavljala su moćnu polugu u korist opštег napretka invazije. Proširavanje fronta ofanzive slabilo je rusku odbranu, a u isto vreme njeno produbljavanje dovodilo je Nemce u blizinu velikih ruskih gradova.

Ovi privlačni mame delovali su fatalno na nemačku strategiju, navodeći ih na direktno prilaženje. Prvi takav znak pojavio se kasno u avgustu, kad su nemačke vojske sa levoga krila stigle na domak Lenjingrada. Iako su bile uspele da taj grad izoluju, njihovo direktno koncentrisanje protiv njega naišlo je na odgovarajuću koncentrisanu odbranu, pošto je sužavanje fronta napadaču ograničavalo prostor za manevrovanje i iznenadenje. Nemačko je nadiranje prvo usporeno, a zatim i sasvim zaustavljeno — na spoljnoj strani same te varoši.

Još veći neuspeh pokazao se pri nemačkom pokušaju da zauzmu Moskvu. Zauzimanje Moskve bilo je odloženo

usled toga što Hitler nije mogao da se odluči kako će to najbolje da izvrši — posle razočarenja u svojoj nadi da će ruske armije uništiti još pre stizanja na Dnjepar. Ofanziva je najzad otpočela 2 novembra — i opet u vidu klešta. Ovoga puta krug je zatvoren i u klopci zarobljeno 600.000 Rusa oko Vjazme. Ali dok su oni opkoljavani, nastala je zima, a zakasnela eksploracija pobede zaglibila se u blatu na putu za Moskvu.

Sada je Brauhič, kao vrhovni komandant, predlagao da se ofanziva prekine i za zimu zauzme neki pogodniji odbranbeni front. To isto predlagali su i Leb (Leeb) i Rundštet — koji su čak predlagali i povlačenje na prvobitnu granicu u Poljskoj. Hitler, koga je stalno mamila pomisao na Moskvu, odbacio je ove sasvim umesne i mudre argumente kao bezvrednosne, i našao da je Bok, kao mogući budući zauzimač te varoši, takođe podlegao njenoj magnetičnoj privlačnosti. Stoga su Nemci u novembru izvršili odgovarajući veliki napor. Ali su očiglednosti njihovog cilja i konvergiranje naleta Rusima uprostili problem koncentrisanja rezervi za suzbijanje ma koga opasnog razvoja. Početkom decembra popustila je nemačka ofanziva, a pod pritiskom protivnapada dođe i do prinudnog povlačenja. Hitler je tada otpustio Brauhiča i sam preuzeo direktnu upravu nad nemačkom vojskom. Ovim svojim potezom postigao je svoj lični alternativni cilj, i to na dvostruki način — jer je pronašao »krivca« za prošlost, a sam prigrabio veću vlast za budućnost.

Na jugu je nemačka plima invazije dostigla svoj najviši stepen 23 novembra, kada je prodrla u grad Rostov, na Donjem Donu, koji pretstavlja vratnice Kavkaza. Ali su Nemci u tamošnjem blatu utrošili sav svoj benzin, te su se njihove istaknute trupe iz Rostova, posle svega nedelju dana, morale da povuku zbog dubokog bočnog udarca na njihove komunikacije.

Pri ispitivanju ma koga od ova tri neuspeha, celishodan sud glasio bi »poraz iz prirodnih uzroka« zato što je napadačev pravac nastupanja postajao očiglednim čim mu se nalet izdužio.

Ruske operacije u 1942

1942 godine nemački ofanzivni napor bio je uži, sa ciljem da osigura gospodarenje kavkaskim petrolejskim poljima pre nego da pobedi ruske armije. On je posle sjajnog početka skrenuo sa svoga cilja i pretvorio se u porazni neuspeh, i to zbog fatalne privlačnosti jednoga drugog grada, čije je ime Nemce hipnotisalo, pa stoga i raspolagalo velikim prestižom.

U početku je nemačkom komandovanju pomagao način na koji su im Rusi pri svojoj proletnjoj ofanzivi kod Harkova uleteli u ruke. Ova ruska ofanziva postala je toliko direktna da je u sebi nosila i klicu svoga sopstvenog neuspeha, a bila je toliko duga da je iscrpljavala ruske rezerve, dok je duboki front, koji je sama stvorila, nemačkom komandovanju pružao priliku da Ruse zahvata u nepovoljnem položaju. Usled toga, sledeća nemačka ofanziva, krajem juna, imala je prirodno pojačano dejstvo protivofanzive — protiv neprijatelja koji se beše duboko uvukao, a pored toga bio i na nezgodnom položaju.

Prvobitna osovina nemačkog pokreta bila je paralelna s osovinom ruskog naleta, samo u suprotnome pravcu. Otpočeta sa Kurskog sektora, ona je prolazila ispod boka »džepa«, koji su Rusi napravili, pa brzo prošla kroz 180 milja prostora do Gornjeg Dona, u blizini Voronježa, toga važnog železničkog čvora na glavnoj pruzi od Moskve do Kavkaza. Ruska koncentracija za blokiranje puta u blizini Voronježa olakšavala je Nemcima da skrenu ka jugoistoku i da sebi probiju put u strategiski koridor između Dona i Donjeca. Manevar je bio pomognut polugom, koju su Nemci uspeli da stvore od klina, koji su ranije bili забили u južni bok ruskog ispadnog ugla kod Harkova.

Pod kombinovanim pritiskom u vidu klešta ruski otpor je bio slomljen, a nemačke mehanizovane snage dobijale su sve otvoreniji put kroz koridor između Dona i Donjeca, pri čemu su im bokove sigurno štitile te dve reke. Za nepun mesec dana Nemci su stigli na drugi kraj tog koridora i prešli Donji Don severno od Rostova. Ovo im je otvorilo put ka kavkaskim petrolejskim poljima, a ceo ovaj pohod

dovelo do krize. Izgledalo je da će Rusija biti paralizovana, pošto je bila otsečena od svog snabdevanja benzinom, a nemačka pokretljivost osigurana. Način na koji su »prodali svoj tantuz« pri ovome svom obilaznom napredovanju sjajno je uspeo.

Sami su Nemci, pri svom daljem nadiranju preko Dona, proigrali strategiske koristi koje su dotada uživali. Oni su se pre toga kretali strategiski koncentrisani — a gipko grupisani — pravcem koji je ugrožavao naizmenične ciljeve, zbog čega su svoje protivnike držali »u velikoj neizvesnosti«, dok su svoju sopstvenu nadmoćnost mogli da okreću ka svakoj slabijoj tački koja bi se na neprijateljskom frontu pokazala. Međutim, po prelazu preko Dona, morali su svoju snagu da upute divergentnim pravcima, pa je jedan njen deo nadirao na jug kroz Kavkaz, a drugi na istok prema Staljingradu.

Ovaj »ekscentrični« pokret ka Staljingradu u početku je preduzet samo radi osiguranja pravca ka Donjoj Volgi i zatvaranja »grlića boce« između velikih okuka Volge i Dona, a kao bočna zaštita nadiranja ka jugoistoku u Kavkaz. Pošto je sam Staljingrad ležao na Volginoj strani »grlića boce«, on je očigledno pretstavljao ključnu tačku, koju je pri ovome zaštitnom naletu trebalo zauzeti. Ova očiglednost uprošćavala je ruski problem pri njihovom koncentrisanju radi zaustavljanja Nemaca. Pored toga, Rusi su lakše mogli da ojačavaju Staljingradski otsek no Kavkaz, pošto je on bio bliži Centralnom frontu i pristupačniji za prebacivanje rezervi železnicom i putevima. Uzastopne zapreke, koje su Rusi postavljali Nemcima, počele su davati Staljingradu moralnu vrednost — povećanu njegovim imenom, što je, najzad, prevagnulo nad njegovom strategiskom važnošću. Na taj način ovaj pomoći nastup razvio se u veći napor, koji je proigrao nemački izgled na postupno zauzimanje Kavkaza.

Pošto je prvi pohod na Staljingrad bezmalo propao, pojačavanje nemačkih snaga bilo je paralisan pojačavanjem Rusa pred ovim direktnim prilazom. Prema tome, i sama nemačka ofanzična koncentracija postala je srazmerno slabije moćna. To je bila strategiska cena koju su

oni platili zbog toga što su bili proigrali svoju raniju sposobnost distrakciona. I ukoliko su više prilazili varoši, utoliko se više sužavalo polje taktičkog manevrovanja, koje je igralo ulogu poluge za slabljenje otpora.

Naprotiv, braniocu je sužavanje fronta olakšavalo da svoje mesne rezerve upućuje na mala koju ugroženu tačku odbranbenog luka. Nemci su nekoliko puta uspevali da probiju odbranu oko Staljingrada, ali su te breše svaki put i odmah zatvarane. Celokupno iskustvo govori u prilog aksome da sužavanje fronta uvek koristi braniocu.

Napadačevi gubici, prirodno, počeli su da se povećavaju ukoliko su se smanjivale mogućnosti njegovog manevrovanja. Svaki korak unapred stajao je napadača više no što mu je donosio koristi. Ovaj proces trošenja uskoro je dokazao da Nemci raspolažu sa sve manje materijalnih snaga od onih kojima su raspolagali u 1941 godini. Prvi očigledan manjak izrazio se na njihovoј oklopljenoj snazi; broj tenkova, koje su uspevali da napabirče za svaki svoj udarac, stalno se smanjivao. Zatim je i njihova nadmoćnost u vazduhu počela da iščezava. Njihovo opadanje u ova dva glavna roda vojske sve jače je opterećivalo njihovu pešadiju. Prirodno, cena ma koga delimičnog uspeha, postignutog masivnim pešadijskim jurišima, bila je ogromna, a i moral se smanjivao.

Dejstvo ovog taktičkog ogromnog napora bilo je opasnije zbog prevelike strategiske razvučenosti napadača. Pa ipak, kad je Halder, kao načelnik Glavnog generalštaba, hitno predlagao mudro smanjivanje besciljnih gubitaka i blagovremeno zaustavljanje radi zauzimanja pogodnije linije za zimski odbranbeni front, Hitler je taj njegov predlog odbacio, a njega smenio. Staljingrad je za Hitlera predstavljao prejaki mamac, baš kao što ga je prošle jeseni primamljivala Moskva, a on je i ovoga puta našao vojnike koji su bili gotovi da te njegove nade podrže. Ovoga puta posledice su bile još gore. Armije koje su napadale Staljinograd bile su toliko isturene, i na tako uzanom frontu, da su se same izložile opkoljavanju.

Opasnost je sazrela kad su Rusi u novembru otpočeli svoju ofanzivu. Napadači su bili zreli za poraz, i to kako u

moralnom, tako i u strategiskom smislu. Sam kontraudar, iako je bio lukavo posredan u pogledu prilaženja, dobio je svoj smrtonosni oblik od odbojnoga dejstva koje po svojoj prirodi ima u sebi kontraofanzivni oblik akcije. Rusi su se koristili i načinom na koji su svoje nalete upravljali na otseke koje je Hitler upotrebljavao za zaštitu veoma razvучenog boka svog napredovanja. Rezultat je bio taj da su Rusi otsekli veliki deo napadačevih armija i prvi put dobili veliki broj zarobljenika.

Svojom delimično prokrčenom putanjom Rusi su ovaj svoj uspeh iskorišćavali čitavom serijom naleta na jug, kojima su ugrožavali pozadinu i komunikacije nemačkih armija na Kavkazu. Opasnost, kojoj su ove armije bile izložene, jasno nam dokazuje činjenica da su one jedno vreme, u januaru, kad je ruski nalet niz Don bio svega 40 milja od Rostova, bile na 400 milja od toga grada, a to je u isto vreme i »grlić boce« kroz koji su isle saobraćajnice s nemačkim armijama na Kavkazu. Iako su ove armije uspele da čeljust klopke drže dovoljno dugo otvorene za izvršenje ~~svega~~ postepenog povlačenja, a da pri tome same ne budu otsečene, one nisu bile samo primorane da napuste Kavkaz, već su zatim obuhvatnim pritiskom istisnute i iz industriskog Donjeckog Bazena.

U februaru je nemačko povlačenje iznenada počelo brže, a Rusi su, prateći ih u stopu, stigli na liniju sa koje su Nemci otpočeli svoju letnju ofanzivu pa su je i prešli. Oni su ponovo zauzeći Harkov i prišli Dnjepru. Nemci su pak, krajem februara, odgovorili jednim protivudarom, kojim su Rusima preoteli Harkov i trenutno zapretili da ih izbace iz ravnoteže. Kao god i Nemci u leto, i Rusi su se ovoga puta pri tome svome gonjenju suviše napregli i previše odmakli od svog izvora snabdevanja, dok su Nemci, povlačeći se ka svojim bazama i pojačanjima, prikupili obnovljenu snagu, slično lopti od snega koja se pri svome valjanju stalno i jako povećava.

Međutim, nemačke rezerve bile su mnogo ograničenije od ruskih, a usto u toku svog dvogodišnjeg napora i ozbiljno iscrpljene, dok su Rusi sada raspolagali masom novoobrazo-

vanih divizija. Iako je neuspeh kod Harkova doveo do privremenog pata, sada se ravnoteža snaga teško okrenula protiv Nemačke.

Rat na Pacifiku

Ujutru 7 decembra 1941 godine moćna snaga japanske pomorske sile napala je Perl Harbur, američku pomorsku bazu na Havajskim Ostrvima. Ovaj udarac zadat je uoči objave rata. Ali je on paralizovao američku pacifičku flotu i otvorio put za neprekidnu pomorsku invaziju Malaje i Malajskog Arhipelaga.

Dok je glavna japanska udarna snaga plovila na severoistok prema Havajskim Ostrvima, druge njihove pomorske snage pratile su konvoje s trupama u jugozapadni Pacific. Gotovo istovremeno s napadom iz vazduha na Perl Harbur otpočelo je i iskrcavanje na Malajskom Poluostrvu i Filipinima. Prvome je bio cilj velika britanska pomorska baza u Singapuru, ali Japanci nisu ni pokušali da je napadnu s mora, — a njena je odbrana bila prvenstveno izgrađena za suzbijanje tog vida napada. Prilaženje je bilo veoma posredno. Dok su iskrcavanja vršena na dvema tačkama na istočnoj obali Malajskog Poluostrva, radi zauzimanja aerodroma i otstranjivanja pažnje, glavne snage iskrcane su na Sijamskoj Prevlaci toga poluostrva, na oko 500 milja severno od Singapura. Sa ovih iskrcnih tačaka na krajnjem severoistoku, japanske snage spustile su se *niz zapadnu obalu* tog poluostrva, obilazeći jedno za drugim sve položaje sa kojih su Britanci pokušavali da ih suzbiju. Japanci su se koristili ne samo svojim neočekivanim izborom toga veoma teškog pravca, već i povoljnim prilikama za infiltriranje, koje im je vrlo često pružala veoma gusta vegetacija. Posle gotovo stalnog povlačenja od šest nedelja, britanske snage bile su primorane da se krajem januara sa kopna povuku na ostrvo Singapur. Noću, 8 februara, Japanci su izvršili svoj napad preko dve milje širokog moreuza, iskrcali se na mnogim tačkama, pa izvršili nove infiltracije duž širokog fronta. Petnaestog februara predale su se britanske snage.

Ubrzo za početnim iskrcavanjima severno od Manile, na glavnom filipinskom ostrvu Luzonu, izvršeno je iskrcavanje i u pozadini te prestonice. Pod konvergentnom pretnjom američki vojni odredi napustili su najveći deo toga ostrva, pa su se krajem decembra povukli na maleno polu-ostrvo Batan. Tu su bili izloženi jedino frontalnom napadu na uskom frontu, pa su stoga i uspeli da se tu održe sve do aprila, kad su bili savladani.

Dugo pre toga, pa čak i pre pada Singapura, japanska plima zavojevanja raširila se po celom Malajskom Arhipelagu. Dvadeset četvrtog januara razne japanske snage iskrcale su se na Borneu, Ce'ebisu i Novoj Gvineji. Posle tri nedelje one su napadale i Javu, kao jezgro Holandske Istočne Indije, pošto su to ostrvo bile izlovalе bočnim pokretima. Za dalje tri nedelje cela Java pala im je u ruke kao zrela kruška.

Očigledno, opasna pretnja za Australiju nije se ostvarila. Sad je glavni japanski napor bio upravljen u suprotnom pravcu, ka zauzeću Burme. Direktно, iako na širokom frontu, nadiranje iz Tajlenda na Rangun pretstavljalо је posredno prilaženje njihovom glavnom cilju, koji se sastojao u paralizovanju kineske moći odupiranja. I to stoga što je Rangun pretstavljaо ulazno pristanište za anglo-američko snabdevanje i opremanje Kine burmanskim putem. U isto vreme ovaj je pokret bio lukavo smišljen kao dopuna zauzimanju zapadnih vratnica na Pacifiku i uspostavljanje čvrste barijere preko glavnih puteva, kojima bi kasnije mogla da se preduzme anglo-američka ofanziva. 8 marta pao je Rangun, a u toku dalja dva meseca britanske snage iz Burme bile su proterane preko planina natrag u Indiju. Na taj način Japanci su se osigurali zaštitni položaj, koji je po svojoj prirodi bio toliko jak, da bi ma koji pokušaj za njegovo preuzimanje bio jako ometan i morao da pretstavlja veoma spor proces.

Prošlo je dugo vremena pre nego što su Saveznici prikupili dovoljne snage za pokušaj da povrate ono što su Japanci zauzeli — počinjući sa istočnog kraja. Oni su se pri tome koristili očuvanjem Australije, koja im je pretstavljala široku bazu u blizini celoga tog niza japanskih prestraža.

U avgustu 1942 godine izvršen je početni pokret generala Makartura prema Gvadalkanalu — najjužnijem, ali i najbližem od Solomonskih Ostrva. Za povraćanje Gvadalkanala upotrebljeno je šest meseci. Sledeće znatno ostrvo iz ove grupe, a to je Nova Georgija (New Georgia), napadnuto je tek krajem juna 1943 godine, a povraćeno tek posle više od 3 meseca.

U međuvremenu su australiske snage otpočele ofanzivu sa uporišta koje su zadržale u jugoistočnom uglu velikog ostrva Nove Gvineje. Operacije su tekle sporo i mučno, pri strahovito teškim okolnostima i pred najupornijim otporom. Prošlo je gotovo godinu dana pre no što je, po zauzimanju Laje u septembru 1943 godine, ponovo zauzet jugoistočni kraj Nove Gvineje.

Izgledalo je da će dugački put do Filipina, pa zatim i do Japana, pretstavljati beskrajan poduhvat. Ali, s jeseni 1943 godine, tempo se popravio usvajanjem »mimoilazeće« metode kao jedne varijante posrednog prilaženja. Zatim je pomorsko nadiranje projurilo pored izvesnog broja ostrva iz japanskoga pretstražarskog niza, ostavljajući njihove garnizone izolovane od snabdevanja i strategiski internirane.

U oktobru 1944 godine, Amerikanci su izvršili veći skok unapred, na Filipine. Ovome je prethodilo žestoko bombardovanje pristaništa i aerodroma u Luzonu i Mindanau, tim glavnim severnim i južnim ostrvima iz filipinske grupe. Ovi udarci, prirodno, težili su da Japanci prepostavde da će se iskrcavanje izvršiti na jednom od njih, a njih same ostavljalo u neizvesnosti koje će od njih da pretstavlja glavni cilj. Tada se pomorska armada generala Makartura pojavila ispred ostrva Leite (Leyte), na pola puta između dva veća ostrva i tu iskrcala svoje snage. Ovaj udarac nije zabio klin samo usred Filipina, već i još veći strategiski klin između Japana i većeg dela njegovih pacifičkih zavojevanja u Holandskoj Istočnoj Indiji.

Neizbežno, postojao je još jedan interval pre no što su Amerikanci mogli dovoljno da izgrade svoju snagu za proširenje svoje ofanzive i da upotpune zauzimanje Filipina. Završni uspeh bio je osiguran kombinacijom metoda »cepanja panja« i obuhvatanja pomorsko-vazduhoplovnom mre-

žom koja je izlovala ostrva dok se vršilo njihovo osvajanje. Pored toga, Amerikanci su sada zavladali položajem koji je bio dovoljno blizak samom Japanu, a sa koga su mogli razvijati svoje moćne i dugotrajne vazduhoplovne ofanzive. Sledeci veći skok, mimoilazeći Formozu, odveo ih je na ostryo Okinavu u Arhipelagu Riu Kiu, nasred puta između Formoze i Japana.

Upadljiv znak za sve vreme ovih operacija bio je način na koji je svaki od ovih mimoilazećih pokreta iskorišćavao izbor alternativnih ciljeva radi držanja neprijatelja u neizvesnosti u pogledu specifičnog cilja, kao i u pogledu eksploracije slabosti koje su poticale iz njegovih rasporeda. Na taj način dejstvo svakog tog strategiski posrednog pokreta bilo je uvećano. Japanska plima zavojevanja proširila se predaleko te nije mogla postati stabilna. Ona je dovela do opasnog proširivanja japanskih snaga; i do njihovog pretankog rasporeda, tako da su se mogle počesno izloziti čim je promena u ravnoteži pomorske i vazduhoplovne snage sposobila Amerikanke da se pri svome pomorskom manevrovanju koriste tim ciljem. Agresija se odbila od agresora. Ovo odbijanje demantovalo je militarističko tvrdjenje da je »napad najbolji vid odbrane«. Umesto toga, rezultat preuspešnog početnog japanskog napada sastojao se u sledstvenom proširivanju japanske odbrambene snage preko njenih granica sigurnosti. Ista fatalna posledica koja je pratila i nemačku ofanzivnu plimu.

Rat u Sredozemlju

Početni pohodi u Sredozemlju usret sredili su se u italijansko-nemačkim pokušajima da zauzmu Egipat i Suecki Kanal. Tok ovih pohoda pružio je najuočljiviju ilustraciju dejstva preteranog strategiskog razvlačenja, bilo po dubini ili po frontu. Oni su pružili takođe i mnogo pouka o vrednosti posrednog prilaženja.

Nastupanje maršala Gracijanija iz Libije ka Egiptu otpočelo je u septembru 1940 godine. Njegov je uspeh prema ma kakvom proračunu izgledao siguran, jer je toliko bila velika napadačka snaga u poređenju sa britanskom,

kojom se tada raspolagalo za odbranu Egipta. Samo, njenja je pokretljivost bila slaba, a otežavanje usled ograničene mehanizacije bilo je povećavano i komandnom nesposobnošću. Ta se vojska, posle napredovanja od 70 milja kroz Zapadnu Pustinju, zadržala kod Sidi Baranija, gde je ostala nekoliko meseci.

Britanski vrhovni komandant na Srednjem Istoku, general Vevel, odlučio je da isproba dejstvo jednoga zbujućeg udarca iz Zapadne Pustinje — snagom koja je bila kliča Osme armije — pod komandom generala O'Konora. Ova operacija bila je zamišljena više kao neki snažan rejd no kao neka ofanziva: ne »čušni — pa beži«, već »udari pa se povuci«. O'Konor je raspolagao svega dvema divizijama — 7 oklopnom i 4 indiskom; poslednja je posle ovog udara trebalo da se prebaci na Nil i uputi na jug u Sudan zbog ugrožavanja od strane italijanske vojske iz Eritreje i Abisinijske.

Medutim, blagodareći paralizi i poremećaju, postignutim O'Konorovim iznenadnim pokretom kroz Pustinju ka neprijateljskoj pozadini, ovaj »rejd« pretvorio se u odlučnu bitku. Ovaj iznenadni udarac izvršen je 9 decembra. Veliki deo Gracijanijeve armije bio je otsečen, a zarobljeno je 35.000 Italijana, dok je ostatak posle paničnog povlačenja umakao iza granice, i to kao neuređena gomila. 7 oklopna divizija pregazila je ovu utvrđenu granicu goneći neprijatelja, a preživeli iz italijanske snage, koja se bila povukla u Bardiju, bili su trenutno otsečeni daljim kružnim obilaskom. Cela ova kampanja mogla je i da se završi na ovoj tački, da više komandovanje, u saglasnosti s početnim planom, nije insistiralo na povlačenju 4 indiske divizije. Lišena svoga zaleđa, 7 oklopna divizija bila je, prirodno, nesposobna da prodre u odbrambena postrojenja Bardije, pa je prošlo nekoliko nedelja pre no što je jedna nova — 6 australiska — divizija mogla da se privuče iz Palestine, da bi ovde dejstvovala kao »ključ za otvaranje konzervi«. Tek onda je Bardija zauzeta, i to 3 januara, sa 40.000 zarobljenika, a Tobruk 22 januara sa još 25.000 zarobljenika.

Preživeli deo Gracijanijeve vojske povukao se pored Bengazija ka Tripolisu, ali je bio presečen posrednim go-

njenjem, koje je ispalо kao jedan od najsjajnijih i najsmeliјih udaraca iz toga rata. 7 oklopna divizija izvrшила је 5 februara nalet kroz pustinjsku unutrašnjost do mora južno od Bengazija. Njeni čelni delovi prevalili su za 36 časova 170 milja i to preko teškog i nepoznatog terena. Dok je jedan njen deo pod pukovnikom Kombe (Combe) uspostavio barijeru kroz neprijateljevu liniju za povlaчење kod Beda Foma, dotle je drugi — 4 oklopna brigada pod generalom Kantom (Cannter) — boksirao neprijateljske snage sve dok se ove najzad ne predadoše. Ova dva dela imala su zajedno svega 3.000 vojnika, a svojom smelošću da preseku otstupnicu mnogo jačem neprijatelju, zarobila su 21.000 ljudi.

Ali malene snage, koje su izvršile ovo zadivljavajuće zauzimanje Kirenajke, jedva su bile u stanju da produže svoje nadiranje ka Tripolisu. One su u ovome naporu istrošile svoje tenkove. Zbog toga je jedan njihov deo morao da se povuče radi opravke. O'Konor se takođe vratio u Egipat, a upravljanje je prepusteno manje sposobnim rukama. U to kritično vreme stigla je u Tripolis prethodnica nemačkoga Afričkog korpusa pod Romelom. Prekasno za spasavanje Italijana od poraza, ova nemačka pomoć došla je na vreme da pohod u Severnoj Africi produži za više od dve godine, i da za to vreme položaj Velike Britanije u Egiptu dovede u neposrednu opasnost.

Sa snagama svega jedne divizije, Romel je krajem marta izvršio protivudar. Brzim noćnim pokretima oko protivničkog boka i ka njegovoј pozadini, Romel je isprekidao njegove istaknute jedinice, pa zatim prividnim opkoljavanjima izazvao predaju njegovog glavnog dela snaga u Mekili. Za nedelju dana proterao je iz Kirenajke sve Britance sem jednog njihovog izolovanog dela koji se bio povukao u Tobruk, gde je i ostao kao trn u Romelovom boku. On je, međutim, u to vreme stigao na granicu Egipta, preterano izdužio svoje linije za snabdevnaje, pa stoga i morao da se zaustavi.

U junu su Britanci, dobivši pojačanje, pokušali novu ofanzivu prema libiskoj granici. Ova njihova ofanziva bila je frontalni nalet koji je Romel poremetio i situaciju preokrenuo dobro sračunatim protivudarom. U novembru Bri-

tanci preduzeše još jednu, i to veću, ofanzivu. Ovoga puta Vevel je otisao u Indiju, a na položaju vrhovnog komandanta zamenio ga je general Okinlek, dok su britanske snage na libiskoj granici formirane kao Osma armija pod generalom Kaningemom. Ofanziva je otpočela širokim manevrom, koji je Britance postavio s obе strane Romelove otstupnice. Samo, oni su proigrali to svoje strategisko preim秉stvo ovim geografskim posrednim prilazom, previše direktnom taktikom pokušaja da razbiju protivničke oklopne snage u frontalnim bitkama gde god bi ih sreli. Time su sami uleteli u ruke Romelu. Jer, nemački tenkovi bili su jači po svojoj topovskoj snazi, iako ne i po pokretljivosti, a Nemci su vešto primenjivali posrednu defanzivno-ofanzivnu taktiku, kojom su britanske tenkove namamljivali u klopke. Usled toga, Britanci su i pored svog strategiskog preim秉stva izgubili brojnu nadmoćnost. Kaninem je bio sklon da prekine ofanzivu, držeći se francuske izreke »*Reculer pour mieux sauter*«;¹⁾ samo ovaj korak nije bio u volji višim krugovima, te ga je zamenio general Riči.

Romel je smatrao da je situacija zrela za smeliju akciju. On je pokušao da celu tu britansku ofanzivu osakati jednim drskim udarcem protiv njenih komunikacija obilazeći bok Osme armije i s one strane granice. Ova igra nije uspela, iako samo zamalo, a gubici, koje je Romel pretrpeo u svojoj inače ograničenoj oklopnjoj snazi, omogućili su Britancima da, izmenivši situaciju, oslobole svoj davno izolovani garnizon u Tobruku, i da Romela prinude na potpuno povlačenje iz Kirenajke. Čim su se Britanci pri svom gonjenju bili previše raširili, Romel, za čije se snage smatralo da su gotovo iscrpljene, ponovo ih je napao i izbacio iz polovine njihove dobiti.

Za tri meseca front je bio stabilizovan na položaju Gazeala, ali je liniski raspored Osme armije bio podesniji da posluži kao otskočna daska za novu ofanzivu no za stvaranje dobre uravnotežene odbrane. U maju, Romel je prvi krenuo i širokim obuhvatnim manevrom svojim oklopnim

¹⁾ Zatrči se da bi bolje skočio, tj. prvo otstupi da bi dobio zalet. — Prim. red.

snagama izbacio Osmu armiju iz njene ravnoteže. Zatim je bio zaustavljen, pa je čak mogao biti i uhvaćen u klopu sa ledima okrenutim prema britanskim minskim poljima. Ali, britanski protivpokreti bili su suviše direktni, zbog čega su i zapadali u defanzivne klopke, koje je Romel, po svome zaustavljanju, brzo improvizovao. Sa svojim upletenim i istrošenim rezervama, Osma armija nije bila u stanju da zaustavi sledeći Romelov bočni pokret i bila je počesno tučena. Jedan njen deo povukao se ka granici, a drugi ka Tobrukom. Romelova oklopna snaga projurila je pored Tobruka, kao da maršuje pravo ka granici, pa zatim iznenada zaokrenula i Tobruk napala iz pozadine pre no što su se britanske snage bile u njemu razmestile. Prodrevši kroz odbranu na jednoj njenoj slaboj tački, Nemci su pregazili garnizon i gotovo ga celog zarobili.

Zatim je Romel ostatak Osme armije užurbano gonio kroz Zapadnu Pustinju i stigao sasvim blizu do Nilske Doline, kao glavne arterije celoga Egipta. Da je ova bila zauzeta, a s njome i Suecki Kanal, celokupan britanski položaj na Srednjem Istoku bio bi srušen. U ovoj krizi intervenisao je Okinlek, preduzimajući lično komandu nad tučenom Osmom armijom, koju je za otpor prikupio na položaju kod El Alamejna, u to vreme »grliću boce« koji je vodio ka Nilu. Romelove snage, zamorene dugim gonjenjem i nedostatkom snabdevanja, bile su zaustavljene neočekivano žilavim otporom na koji su naišle, i otpočeće su odbranu na svojim novim položajima. Ovo zaustavljanje pokazalo se sudbinosno za napadačeve planove.

Uskoro stigose pojačanja iz Engleske. Čerčil je zahtevao od Britanaca da bez odlaganja preduzmu ofanzivu, ali je Okinlek, mudrije, insistirao na čekanju dok mu sveže pridošle trupe ne budu taktički aklimatizirane prilikama u pustinji. Stoga je Okinleka kao vrhovnog komandanta zamenio Aleksander, a Montgomeri preuzeo komandu nad Osmom armijom.

Međutim, Romel je krajem avgusta napao prvi, ali je i ovaj njegov napad bio osujećen britanskom defanzivnom taktikom. Njegove oklopne snage bile su potsticane da se probiju kroz minskaa polja, koja su štitila južnu polovicu bri-

tanskog fronta — jedan inače nebranjeni sektor, dok je glavnina britanske pešadije bila postavljena na jake položaje na severnom otseku. Zatim se uputio da napadne britanske oklopne snage na njihovom izabranom položaju u pozadini. Pri ovim neuspelim napadima izgubio je mnogo tenkova. Dok je bio prikovan između bočno-pozadinskog položaja i minskih polja, 7 oklopna divizija obišla je njegov južni bok, da bi ga, sa 2 novozelandском divizijom koja se spustila sa severnog otseka, opkolila. Mreža nije bila blagovremeno pritegnuta, da bi sprečila njegovo povlačenje, ali je ipak, inicijativa ovoga puta prešla na drugu stranu.

Povećavanjem Montgomerijevih izvora, ova promena postala je definitivna. Posle duge pauze, iskorишćene za temeljnu pripremu, još duže no što je Okinlek bio nameravao i predlagao, Osma armija otpočela je ofanzivu u poslednjim nedeljama oktobra. Ona je sada bila potpomognuta ogromnom nadmoćnošću u vazduhoplovnoj snazi, artiljeriji i tenkovima. No, čak i tada su borbe u tome predelu bile veoma uporne i trajale čitavu nedelju dana, pošto ograničeni front nije dozvoljavao nikakav prostor za šire manevrovanje i primenjivanje dejstva poluge. Ali, Romelove snage, dotada previše naprezane, bile su vitalno osakaćene podmorničkim potapanjem najvećeg broja njihovih brodova — cisterni sa benzinom — pri prelaženju preko Sredozemnoga Mora. Ishod je odlučila njihova nepokretljivost, koja je tome usledila, a kad su čelni odredi počeli da trpe neuspehe, oni više nisu bili sposobni da se ponovo odupru sve dok se nisu povukli na svoje snabdevačke linije.

U početku te bitke Romel je ležao bolestan u Beču, odakle se odmah vratio avionom. Procenivši situaciju, on je rešio da svoju armiju povuče na položaj u blizinu El Daba, na 50 milja zapadno od El Alamejna. Ovaj korak težio je da izbaci Montgomerijevu borbenu mašinu iz koloseka. Samo, tu Romelovu nameru osujetio je Hitler naređujući mu da ne napusti ni pedalj zemljišta. Stoga se povlačenje odgodilo do posle poraza. Tada ga je Romel izvršio svojom uobičajenom brzinom i neumoljivom računicom — ostavljajući sve svoje manje pokretne i neiskusne trupe, zajedno s glav-

ninom Italijana, dok je svoje najodabranije trupe povukao motornim prevoznim sredstvima kojima je raspolagao.

Izgled na otsecanje Romela bio je propušten, zato što samo gonjenje nije bilo dovoljno posredno ni široko u svome kružnom obuhvatu. Pre svega, taj se obuhvat prerano savio te nije uhvatio glavninu snaga koje su se povlačile putem pored obale. Jedan kasniji širi obuhvat kod »Šaring Krosa«, u blizini Marsa Matruha (na 20 milja zapadno od El Alamejna), nije uspeo da ih otseče zbog utroška benzina posle jake kiše. Širi pokret kroz pustinju, dalje ka unutrašnjosti, izbegao bi taj kišni pojas. Ali glavni faktor u ovoj propuštenoj prilici bio je taj što je najveći deo transportnih sredstava iz tri oklopne divizije bio upotrebljen za prevoženje municije za bitku, usled čega nije bilo spremljeno dovoljno benzina u motornim transportnim sredstvima za izvršenje toga gonjenja.

Pošto je Romel umakao iz čeljusti svojih oklopnih goničaca, on se nije zaustavio sve dok nije stigao u svoju omiljenu pozadnju stanicu kod El Agejle na drugom kraju Kirenajke — 700 milja unazad od El Alamejna. Za 14 dana brzog povlačenja, Romel je pretekao svoje goniocce, ostavljajući za sobom malo zarobljenika i hrane. Možda su njegove snage pri svom povlačenju oko okuke kod Bengazija mogle da se razdvoje napadom iz vazduha, što se opet moglo učiniti jedino sa istaknutih aerodroma ne čekajući da ovi budu zaštićeni nastupanjem britanske armije, ali komanda armije nije na to pristala iako su vazduhoplovni komandanti bili voljni da preduzmu ovaj rizik. Romelov raniji prelaz iz otstupanja u nastupanje ostavio je dubok utisak. Ali, ovoga puta izgledi protiv njega bili su preteški da bi mu dozvoljavali ma koju sličnu kontra-akciju, pa čak i neki duži ostanak kod El Agejle.

Nastala je duga pauza od tri nedele pre no što je Osma armija mogla da prebaci svoju snagu i da otpočne novu ofanzivu protiv položaja kod El Agejle. Čim je ofanziva otpočela, Romel je počeo da izmiče, ali, iako mu je jedan bočni manevr bio presekao pozadinu, on se probio i izmakao pre no što je »strategiski baraž« bio dovoljno učvršćen. Romel se ponovo zaustavio na položaju Buerat, na nekim

200 milja pozadi, i tu ostao tri nedelje; ali, kad se Osma armija primakla i otpočela svoju sledeću ofanzivu, sredinom januara, on je nastavio povlačenje. Ovoga puta povlačio se neprekidno nekih 350 milja, i to pored Tripolisa do na »Maretovu liniju«, s one strane tuniske granice. Ova njegova odluka bila je posledica ne samo njegove slabosti u snazi i potapanja većine njegovih snabdevačkih brodova, već i nove situacije stvorene u novembru anglo-američkom invazijom Maroka i Alžira.

Ovaj pokret ubrzo je sledovao ofanzivi kod El Alamejna, na nekih 2.500 milja udaljenja — na drugom kraju Severne Afrike. To je bio dalekosežan posredni prilaz Romelovom držanju Libije i njegovom pretećem položaju u blizini Nilske Delte. U njegovoj sopstvenoj strategiskoj sferi, uspeh mu je bio srazmeran svojoj posrednosti. Prema prvo-bitnoj zamisli, Saveznici su trebali da se iskrcaju samo na atlantskoj obali Maroka. Ovo bi pretstavljalo čisto frontalno napredovanje, koje bi tamošnjim francuskim snagama pružilo najpotpuniji izgled na uspešno odupiranje. Napredovanje je trebalo da počne na 1.200 milja daleko od Bizerte, kao ključa celokupnog severoafričkog vojišta, te bi Nemci imali vremena i prilike da ojačaju francuski otpor prema savezničkoj invaziji. Na svu sreću po Saveznicima, planu su dodata i iskrcavanja na obali Sredozemnog Mora, u blizini Alžira i Orana. Američka diplomacija olakšala je put za ova iskrcavanja, osiguravši pristanak ili sasvim pasivni stav mnogih francuskih zvaničnih osoba. Kad su bile posednute ove tačke, onda su one obrazovale odlučnu polugu za ledima francuskih snaga na zapadnoj obali, gde je, u početku, izgledalo da će se Francuzi čvrsto odupirati.

Iskrcavanje u blizini Alžira smanjilo je rastojanje na svega 400 milja. U tome trenutku, jedna šaka motorizovanih trupa dojurila je do Bizerte i Tunisa bez ikakvih drugih prepreka sem onih što su ih istavljali planinski putevi. Naizmenično, pomorska ili padobranska iskrcavanja u blizini nailazila su samo na slab otpor. Ali su se pomorske vlasti čuvale da pokušaju čak i manja iskrcavanja bez zaštite iz vazduha, a i na suvu se napredovalo veoma oprezno. U međuvremenu Nemci su brzo reagirali, iako ih je samo

iskrcavanje iznenadilo. Oni su, posle tri dana, počeli da upućuju trupe u Tunis raspoloživim avionima i malim obal-skim brodovima. Iako je njihov ukupan broj bio još uvek malen, on je ipak bio dovoljan za súzbijanje iskrcanih trupa savezničke Prve armije pri njihovom stizanju do neposrednih prilaza Tunisu sve do na dve i po nedelje posle početnog iskrcavanja.

Rezultat ovog súzbijanja pretstavlja je petomesecni zastoj u planinskoome luku oko Bizerte i Tunisa. Pri svemu tome, ovaj neuspeh najzad je koristio Saveznicima. Jer, on je neprijatelja ohrabrio da i dalje upućuje pojačanja prekomora u Tunis, gde su Saveznici mogli postavljanjem omče od strane jače pomorske snage da im otseku snabdevanje, a zatim samu otstupnicu. Ironično, Hitler je ovoga puta pristao da za odbranu Tunisa uloži veće snage no što ih je ma kada upotrebio za zauzimanje Egipta. Odvlačenje tolikih nemačkih i italijanskih rezervi preko Sredozemnog Mora i njihovo ostavljanje u toj »torbi« olakšavalo je Saveznicima buduću invaziju Evrope. Na taj način, u vezi sa invazijama Rusije, Severna Afrika postala je onako isto smrtonosan mamac za Hitlera kao što je nekada Španija bila za Napoleona. Hitler se bio toliko raširio između Afrike i Rusije, da su se te dve početne ciljne tačke pretvorile u dva »roga dileme«, pa je odgovarajući napor ubrzao pad sličan Napoleonovom.

Prateći izgradnju ove nove armije u Tunisu pod generalom fon Arnimom, nemačko komandovanje prešlo je u ofanzivu s ciljem da poremeti savezničke pripreme i da razglavi obe vilice pretstojeće ofanzive. Jer su Prva i Osma armija bile kombinovane u jednu grupu armija pod komandom generala Aleksandera.

Nemačka ofanziva otpočela je početkom februara, i to serijom napada s ciljem da neprijateljske snage protera iz nekoliko planinskih klanaca u Tunisu. Iako su ti napadi, uglavnom, súzbijani, oni su delimično uspeli u svome sekundarnom cilju da pažnju savezničkog komandovanja usret-srede na severni sektor. U međuvremenu, Romel je glavninu svojih raspoloživih tenkova okrenuo sa »Maretove li-

nije« unazad, da bi je kombinovao sa fon Arnimovim tenkovima radi snažnog napada na veoma rašireni front američkog 2 korpusa u Južnom Tunisu. Oblik ovog nemačkog plana bio je defanzivno-ofanzivan, i otpočinjao je lancem u vidu šahovskog gambita,¹⁾ koji je ranije već toliko puta uspeo protiv Britanaca. Nemački tenkovi prvo su nadirali, pa se zatim povukli, da bi 1 američku oklopnu diviziju navukli u klopku, u kojoj je ova izgubila više od 100 tenkova. Nemački tenkovi hitno su iskoristili slabost svojim kontraudarom koji je prodro kroz odbranu klanaca Faid i Kaserin, pa su zatim okrenuli na sever ka moru, preteći da presekut komunikacije Prve armije s Alžirom. Time je Prva armija bila izbačena iz ravnoteže, pa je nekoliko dana situacija izgledala ozbiljna, ali je tada Nemci odbila 6 britanska oklopna divizija, koja je izvršila udar sa severa.

Romel je zbog veličine ovog svog uspeha i želje da ga iskoristi tek posle dva dana izvršio svoj sledeći pokret protiv Osme armije, radi koga je svoje tenkove morao da vratí na »Maretovu liniju«. Ovo zakašnjenje bilo je veoma važno, pošto je čelni korpus Osme armije samo dopunio svoju koncentraciju 4 dana pre no što je, 6 marta, bio napadnut, a za druga dva dana on je svoju odbranu znatno poboljšao. Nemački tenkovi naleteli su glavačke u klopku, načičkanu protivtenkovskim oružjem, pa je Romel pri tome izgubio više od 50 tenkova, što je Nemci u sledećoj fazi pohoda veoma ometalo. Nemci su usto izgubili i Romela, koji se ponovo razboleo.

17 marta saveznička ofanziva otpoče napadom 2 američkog korpusa, sada pod generalom Patonom. Njen je cilj bio otstupnica Afričkog korpusa ka Tunisu, sa zadatkom da mu iscrpe sve izvore sa njegovoga fronta. Samo je to nadiranje bilo s početka oprezno i lagano, a zatim i definitivno suzbijeno u planinskim klancima, koji su štitili prilaz obalskom pojusu. Ovaj defanzivni uspeh ohrabrio je Nemce da pokušaju još jedan ofanzivni udar, koji nije uspeo da probije američku odbranu. Gubitak nekih 40 tenkova nije samo

¹⁾ Otvaranje šahovske partije žrtvovanjem jednoga pešaka u cilju bržeg razvoja figura. — Prim. red.

otupio oštricu napada, već i pooštio nemački manjak u oklopnoj snazi, smanjujući im sposobnost za odupiranje Montgomerijevom nadiranju.

Za svoju krajnju pobedu Saveznici su više dugovali neprijateljskim pogrešno procenjenim ofanzivnim naprezanjima no dejstvu svojih sopstvenih napada. Saveznicima se sreća okrenula tek kad su se Nemci u ofanzivi previše raširili. Kasnije su Nemci mogli da produže ishod samo da svoje preostale snage nisu tračili u neuspešnim napadima.

Napad Osme armije na »Maretovu liniju« izvršen je u noći 20 marta. Glavni udarac bio je frontalni, s ciljem da odbranu probije blizu mora i da napravi brešu kroz koju bi oklopne divizije mogle da produ. U isto vreme, Novozelandski korpus izvršio bi širok obuhvatni marš ka El Hamu u neprijateljskoj pozadini, s ciljem da tamošnje neprijateljske rezerve prikuje. Frontalni napad nije uspeo da načini dovoljan probor. Stoga je Montgomeri, posle trodnevног napada, izmenio svoj plan krećući se sa spoljne strane ka unutrašnjosti i upućujući 1 oklopnu diviziju da nastupa pozadi Novozelandana koji su imali da ugrožavaju neprijateljevu pozadinu. Iznenadni okret njegove »konjice« s desna ulevo reprodukovao je, u širim razmerama, Marlboroov manevr kod Ramilija, jedan istoriski majstorski primer taktičke gipkosti. Samo je taj oklopni juriš prohujao kroz jednu dolinu, načičkanu s obe strane protivtenkovskim oruđima, koja je mogla da se pokaže kao smrtonosna klopka, da se baš tada ne beše razbesnela oluja s prašinom. Pri svemu tome, britanske napade suzbila je nemačka pozadnja odbrana u El Hamu. Stoga, iako je preteće otsecanje primoralо neprijatelja da napusti »Maretovu liniju«, on je još uvek držao otvorena vrata i svoje snage povukao bez velikih gubitaka.

On je ponovo zastao na svega 10 milja od El Hama, duž Vadi Akarite, koja se protezala duž klanca Gabes — veoma uskog frontalnog položaja između mora i brda. Amerikanci, skrećući na jug pored El Guetera, pokušali su da preteknu neprijatelja na ovom položaju i da ga napadnu s leda dok bi se on još hrvaо s Osmom armijom, ali su ponovo bili suzbijeni pre no što su uspeli da izbjiju iz brdovitog predela. Tada je, u zoru 6 aprila, Osma armija, pod

zaštitom mrklog mraka, napala Vadi Akaritu. Ova taktička novina dovela je do prodora, iako su Nemci po svanuću ometali njegovo iskoričavanje. Ali su dve od njihove tri oslabljene pancer divizije bile sada zauzete zadržavanjem američkog naleta, što ih je ostavilo bez dovoljnih izvora za produžavanje otpora. Stoga su se sledeće noći odlepile i brzo pored obale povukle ka Tunisu.

Nov pokušaj za presecanje ovog povlačenja izvršen je naporom 9 korpusa da 8 aprila prodre kroz klanac Fonduk i izbije na more u njihovoj pozadini. Pošto pešadijski napad nije uspeo da stvori prolaz za tenkove, ovi su sutradan sami uspeli u svome drskom, ali i skupom, naletu preko minskih polja, samo je i taj prodror izvršen prekasno da bi pohvatao neprijateljske snage koje su se već povlačile ka obali. Posle nekoliko dana dve neprijateljske armije sjedinile su se radi zajedničke odbrane duž planinskog luka koji je štitio Tunis, pa je izgledalo da će uspeti da se ovde duže brane. One su mogле da iskoriste taj vremenski razmak za predah brzim povlačenjem radi evakuisanja svojih snaga na Siciliju.

Povlačenje čitavih 2.000 milja iz El Alamejna do Tunisa pretstavljalо je izvanredan vojni podvig u istoriji, a naročito u toku svoga prvog i poslednjeg stadijuma. Povlačenje sa »Maretove linje« unazad do Tunisa izvršeno je kroz dugачak koridor, načičkan neprijateljskim snagama, pa je stoga i bilo izloženo stalnoj neposredno pretstojećoj pretnji smrtonosnog prekida. Iako u skorašnjoj istoriji nije bilo ovakvog podviga, sličnog Ksenofonovom, ta ista zima bila je svedok povlačenja koje bi se po svojoj opasnosti moglo da uporedi s njime, a izvršeno je pod još gorim uslovima — povlačenje Klajstove grupe armija iz dubokog Kavkaza kroz »grlić boce« kod Rostova, a pod stalnim bočnim ugrožavanjem od strane ruskih armija, koje su sa Dona pritisivale naniže.

Ovaj »dupli slučaj« pruža nam ubedljiv dokaz za veliku otpornu moć kojom raspolaze vešto vodena moderna obrana. Sem toga, ovaj dokaz o postojanju izvesnih ograničenja pri napadu na pozadinu ističe pouku da je za postizanje ofanzivnog uspeha potrebno i nešto više od geografi-

ske posrednosti prilaženja. U svakome od ovih slučajeva, još od samog početka, važan deo napadačevih snaga nadilazio je pozadinu snaga koje su se povlačile, pa ipak nije uspeo da klopku potpuno zatvori. Linija opasnosti bila je uvek dovoljno očigledna da branioca osposebi za uspešnu upotrebu svojih defanzivnih aduta i da se pomoći njih dovoljno osigurava. Pri tome mora da postoji psihološka posrednost prilaženja radi poremećaja protivničke ravnoteže i stvaranja uslova za odlučan ishod.

Brzina povlačenja sa Vadi Akarite i uspeh u pogledu osuđenja savezničkih pokušaja da ga prekinu, davali su nemačkom vrhovnom komandovanju izgled da svoje snage evakuiše na Siciliju, samo da se bilo odlučilo na taj postupak. Za ovo je postojalo nekih 14 dana pauze pre no što su savezničke armije mogle da se pripreme za ozbiljnu ofanzivu protiv toga novog odbranbenog luka od Enfidavilja, južno od Tunisa, pa do Rta Serata, zapadno od Bizerte. Za to vreme vladala je povremena magla koja bi pomagala prikrivanje samog ukrcavanja i transportovanja, te bi se veliki deo snaga iz Tunisa mogao da evakuiše morem ili vazdušnim putem.

Međutim, nemačka Vrhovna komanda više je voleta da pokuša produženje svoga afričkog pohoda, nego da uvuče svoje rogove i da svoju odbranu Evrope zasnuje na njenim južnim obalama. Čak i u Tunisu ona je u odnosu na svoje izvore pokušala da drži jedan preširoki front — sa perimetrom od oko 100 milja — težeći da sačuva i Tunis i Bizertu. Raščepljena između ova dva iskušenja, ona je Saveznicima pružila idealnu priliku za eksplorisanje koristi od raspolažanja naizmeničnim ciljevima.

Pre no što je počeo da igra karata, Aleksander ih je ponovo promešao. On je 2 američki korpus prebacio s juga na severnu obalu — s desnoga na levo krilo, prema Bizerti. A isto tako prebacio je i 9 korpus na sever i postavio ga u centar između 5 i francuskog 19 korpusa, koji su sada bili pridati Osmoj armiji na savezničkome desnom krilu.

Osma armija otpočela je ofanzivu 20 aprila napadom na neprijateljski levi bok. Ali je obalski koridor posle Enfidavilja bio sve uži, zbog čega je i nadiranje uskoro uspo-

reno, pa zatim 23-eg i sasvim prestalo. 21 aprila 5 korpus napadao je sa levog kraja centra, kroz bregove prema Tunisu. Sledećeg dana 9 korpus napao je iz desnog kraja centra u blizini Gubele, s ciljem da izvrši oklopni probaj. Ali ovaj napor nije uspeo da probije neprijateljsku odbranu, iako ju je mnogo namučio i još više oslabio njenu preostalu tenkovsku snagu. Zatim je nastala pauza od nekih 14 dana na gotovo celom frontu, dok su na severu Amerikanci i jedan korpus francuskih afričanskih trupa i dalje postepeno nadirali i pri tome došli na 20 milja od Bizerte.

U međuvremenu, Aleksander je ponovo izmešao svoje karte. Ostavljajući samo tanku zavesu od svojih snaga u desnom centru blizu Gubelata, on je glavninu 9 korpusa prebacio na levi kraj centra koncentrišući ga pozadi 5 korpusa i ojačavši ga dvema odabranim divizijama iz Osme armije, 7 oklopnom i 4 indiskom. U isto vreme izvršio je odmah plan za zavaravanje radi prikrivanja pokreta prebacivanja i ubedivanja neprijateljskog komandovanja da će idući napad naići sa juga. Dejstvo ovog plana za zavaravanje bilo je ojačano glasom koji su uživali i Osma armija i Montgomeri, zbog čega je general fon Arnim zadržao nesrazmeran deo svoje snage na jugu. Ali je Arnim imao malo izgleda da zapazi ovu prevaru, ili da svoj raspored po padu udarca popravi, pošto su Saveznici gospodarili vazduhom. Oni su svoju ogromnu nadmoćnost u vazduhu upotrebili za proterivanje ostataka neprijateljskog vazduhoplovstva sa neba i za paralisanje ma kojeg pokreta trupa i snabdevanja putevima.

Veoma koncentrisani napad 9 korpusa, sada pod generalom Horoksom (Horrocks), izvršen je po zvezdanoj, ali bez mesečine, zori 6 maja. Njemu je prethodilo žestoko artiljerisko bombardovanje iz više od 600 topova, a na sektoru užem od 2 milje, u dolini Medžerda, koja vodi ka Tunisu. Kad je već svanulo, vazduhoplovne snage proširele su ovaj »crni petak« strahovitim bombardovanjem iz vazduha. Ošamućene branioce na vratima ovog klanca uskoro su pregazili pešaci iz 4 indiske i 4 britanske divizije. Suvise raširena odbrana bila je ne samo razvučena, već i bez dovoljno dubine. Zatim su koncentrisani tenkovi 6 i 7 oklopne divizije

proleteli kroz tako otvorenu brešu. Samo, oni su gubili vreme likvidirajući razne male džepove nemačke odbrane. S večera toga dana bili su svega na nekoliko milja s one strane proboga, ali još uvek nekih 15 milja od Tunisa. Međutim, sledećeg jutra postalo je jasno da je protivnička vojska kao celina bila već toliko paralizovana kombinovanim udarcima iz vazduha i strategiskim šokom, da nije bila u stanju da preduzme ni kakve taktičke protivmere. To posle podne čelne trupe britanskih oklopnih divizija uletele su u Tunis. Zatim je 6 divizija skrenula na jug, a 7 na sever, radi proširivanja poremećaja. Gotovo u isto vreme upali su u Bizertu Amerikanci i Francuzi. Neprijateljski otpor srušio se dramatično na severnoj polovini fronta.

Na jugu, neprijatelj bi možda još i uspeo da se povuče na poluostrvo Rt Bon i da se tu duže zadrži. Ali je ova mogućnost bila osujećena brzinom, kojom je 6 oklopna divizija uletela u neprijateljsku pozadinu i presekla je baš na vratu (prevlaci) tog poluostrva. Slom je postao opšti i zaprobljeno je više od 250.000 vojnika.

Neprijateljska komanda izbačena je iz ravnoteže, pa je zatim njena mašina izbačena iz koloseka pritiskom na nju iz vazduha i tenkovskim udarom na njenu pozadinu. Glavni uzrok sloma pretstavljaо je poremećaj u upravljanju, a prekid saobraćajnih veza povećao demoralijuće dejstvo nedostatka rezervi i prekida snabdevanja. Drugi faktor pretstavljaо je blizina neprijateljskih baza do probijenoga fronta. Brzi prodor u baze doveo je do poremećaja i mora i upravnog sistema. On nije samo stvorio paniku među osobljem tih baza — koje je za demoralisanje uvek prijem-čivije od boračkih trupa — već je stvorio i talas koji se sve više širio. Gubitak baza produbio je osećaj potištenosti kod boraca čija su leda bila okrenuta moru, i to moru kojim su gospodarile savezničke pomorske i vazduhoplovne snage.

Upadljivo je da se Aleksanderov operativni plan — iako nenamerno — poklapao s klasičnim obrascem Napoleonskih bitaka, baš kao i bitka na Marni 1914 godine. Karakteristike ovog obrasca bile su da po prikrivanju i pritisku neprijatelja na frontu, manevr bude upravljen na jedno od njegovih krila. Sam po sebi, ovaj manevr nije bio odlučan,

ali je stvorio pogodnu situaciju za odlučan udarac. Jer, pretnja obuhvatom izazvala je proširavanje neprijateljskog fronta, kao pokušaj da se ona osujeti, čime je stvoren jedan slab zglob, na koji je zatim izvršen odlučan udar.

Iako sprečen nedostatkom otvorenog boka, Aleksander je izvojевao pobedu kombinacijom gipkosti i lukavosti dajući tome obrascu veći unutrašnji razvoj. Kao što smo već videli, prvo je privukao neprijateljevu pažnju i sredstva na svoje desno krilo; zatim je žestoko napao desno krilo i njegov centar; posle tih napada izvršio je glavni udar na neprijateljev levi centar. Kad je neprijatelj uspeo da spreči ovde pokušani proboj, on je ovo osjećenje pretvorio u svoje završno preim秉stvo drskim okretom na njegovo desno krilo i centar — gde im je njegov raniji udar davao razloga da smatraju da su dovoljno jaki. Ovaj mnogostruki proces »iščašivanja« dao je njegovoj krajnjoj koncentraciji najveće moguće koncentrisano dejstvo, uz iskorisćavanje naizmeničnih ciljeva, koje mu je sama situacija pružala.

Izgledalo nam je dostoјno truda da završne faze ovoga afričkog pohoda pretresemo detaljnije od drugih, pošto one pružaju mnogo podataka i logističke i psihološke strane strategije. One nam posebno pružaju primernu pouku o utaćanosti i raznovrsnosti posrednog prilaženja.

XIX GLAVA

HITLEROV PĀD

Posle katastrofe kod Staljingrada i povlačenja sa Kavkaza, svi najbolji nemački strategiski umovi savetovali su Hitleru da 1943 godine pređe u defanzivu. Iskustva iz 1941 i 1942 godine ukazivala su na skučenost ofanzivne strategije. Isto se tako pokazalo da bi Nemci, u defanzivi, mogli računati na to da Rusima, koji su ih napadali, nanose gubitke nesrazmerno veće od sopstvenih. Iako su se ruski komandanti izvežbali u manevrovaju, koje su im omogućavali širi prostori, druge okolnosti težile su da ih uvlače u skupe napore. Usled ruske instinkтивне težnje da napadače isteraju iz svoje zemlje i sasvim prirodne želje njihovih komandanata da Staljinu pokažu tu svoju rešenost, njih je bilo lako navoditi na direktnе juriše i njihovo ponavljanje. Nemački stratezi slažu se u mišljenju da su oni, izvodeći dobro smišljeni plan elastične odbrane, mogli da iscrpu rusku snagu, pa i samu njihovu želju za produžavanjem rata.

Ali je Hitler bio previše zadahnut ofanzivnim duhom da bi te njihove savete poslušao. On je tvrdo verovao da napad pretstavlja najbolji vid odbrane, a da odmah za njim dolazi uporna odbrana. Zanešen time, Hitler je čak odbijao i svaki predlog za izgradnju lovačke avijacije dovoljne za suzbijanje savezničkog sve češćeg ofanzivnog bombardovanja, a tu svoju odluku nije izmenio sve do kraja 1944 godine. Na isti način, kad su mu njegovi saveznici ukazivali na iscrpljenost nemačkih rezervi i na opasnost od ostajanja na neugodnoj liniji na kojoj se zimski pohod u Rusiji završio, Hitler je na te njihove razloge za povlačenje na liniju Dnjepra redovno odgovarao da ceo taj problem može da

se reši i da će se i rešiti ponovnim preduzimanjem ofanzive u letu 1943 godine. To je bilo novo izdanje priče o petlu koji je triput kukureknuo.

Ovoga puta rusko komandovanje, prosuđujući mudrije, odložilo je svoju ofanzivu doklegod se Nemci nisu krenuli, dajući time veću širinu metodu s mamacem, koji se na taktičkome polju vrlo često pokazao kao koristan. Nemačka ofanziva odložena je do juna zbog vremena potrebnog za njeno pripremanje. Ona je izvršena u vidu napada u obliku klešta protiv velike izbočine kod Kurska. Pošto su otkrili nemačke pripreme i dijagnosticirali im namere, Rusi su taj ugroženi ispadni ugao ispunili dubokim pojason minskih polja, a glavninu svoje snage povukli iza njega. Stoga nemačka ofanziva ne samo što nije uspela da Ruse »sabije u vreću«, već su sami Nemci upali u duboki glib. Ovaj osuđeni napor izvukao je Nemce iz njihovih odbranbenih postrojenja, pa ih ostavio u mnogo nepovoljnijem položaju od ranijeg, veoma osetljivom na moćni protivudar koji su Rusi zatim izvršili. Ovo je iščašilo nemacki južni front i trenutno dovelo do krize. Ceo taj niz operacija veoma je ličio na Petenovu elastičnu odbranu i protivudar u Drugoj bici na Marni, koja je pretstavljala izrazitu prekretnicu u Prvom svetskom ratu.

Iako su se Nemci bili blagovremeno prikupili za sprečavanje probaja — isto onako kao što su i 1918 učinili s one strane Marne — Rusi su to njihovo prikupljanje sprečili proširenjom upotrebatom svoje poluge. Ideja i ritam njihovih operacija sve su više ličili na ideju i ritam savezničkih operacija prilikom protivofanzive na Zapadu 1918 godine, tj. sastojali su se iz naizmenične serije udaraca na raznim tačkama, koji se obustavljaju čim njihova zamajna sila isčezne ispred sve jačeg otpora, a svaki od njih imao je za cilj da utapka put za sledeći, dok su svi bili vremenski i prostorno toliko bliski da su uticali jedan na drugi. To je nemačko komandovanje, baš kao i 1918 godine, navelo da žurno upućuje svoje slabe rezerve na napadnute tačke, ograničavajući u isto vreme protivničku moć da svoje rezerve blagovremeno kreće ka ugroženim tačkama ili ka onima koje su trebale da budu napadnute. Ovo i ovakvo dejstvo dovodilo

je do paralizovanja njihove slobode rada i sve više smanjivalo njihovu ravnotežu u rezervama. To je bio strategiski vid »paralize, koja mili«.

Ovo je prirodni metod rada za jednu vojsku koja raspolaže opštom nadmoćnošću u snazi — kao što je to bio slučaj kod savezničkih armija na Zapadu 1918 godine i kod Crvene armije 1943 godine. Ovaj je postupak najcelishodniji kad i gde poprečne komunikacije nisu dovoljno razgrane da bi napadaču omogućavale brzo upućivanje rezervi s jednog otseka na drugi radi postizanja nekoga naročitog uspeha. Pošto to znači izbijanje na jedan novi front, cena te »široke« metode uvek je veća od cene »dubinske« metode, pa je i njeno odlučno dejstvo sporije. Pa ipak je to dejstvo kumulativno ako strana koja ga primenjuje raspolaže dovoljnom snagom za održavanje toga i takvog postupka.

S jeseni 1943 godine rusko je napredovanje sve više ličilo na sve jaču plimu pored »obale« duge 1.000 milja. Ono je u septembru stiglo na Dnjepar, i to na razne tačke duž širokoga dela te reke između Velike Okuke i Kijeva. Nemci su evakuisali mostobran, koji su još držali u Kubanu, na zapadnom kraju Kavkaza, i preko Krima povukli taj deo svojih snaga unazad, pokušavši kasno da pojačaju južni sektor toga glavnog fronta između Okuke na Dnjepru i mora. Ali su Ruši upali u ovaj front pre no što su mu stigla pojačanja, pa su u nastaloj pometnji stigli do donjega dela Dnjepra, a sam Krim otsekli. Pored toga, Rusi su u decembru čak uspeli i da predu Dnjepar, i to nešto severnije od Okuke i da zabiju veliki klin u ovaj istaknuti položaj. Nemci su uspeli da spreče slom koji su Saveznici preuranjeno objavili, no ipak im je položaj, kao celina, bio veoma oslabljen.

Njihov očigledan razlog da se grčevito drže južnog dela Dnjeprovog ispadnog ugla sastojao se u težnji da sačuvaju predeo oko Nikopolja kao važan izvor manganove rude, koja im je za ratnu industriju bila neophodno potrebna. Ovde se ekonomski potreba sukobljavala sa strategijom razvijajući opasnu i veoma žestoku borbu. Svoje napore za zadržavanje manganove rude platili su veoma skupo. Jer, kad se ma koja odbrana izloži takvome dugotrajnom naporu,

onda uvek postoji sve veći rizik da neki lokalni napor dovede do široke pukotine.

Početkom oktobra Rusi su zauzeli još dva mostobrana na Dnjepru, i to jedan severno, a drugi južno od Kijeva. Prvi se postepeno proširivao dokle god nije postao širok otskočni položaj za napad, koji su Rusi izvršili posle mesec dana. Ovaj napad doveo je do zauzimanja Kijeva i brzog eksploataisanja uspeha prema zapadu. Za svega nedelju dana prethodnica generala Vatutina stigla je do železničkih čvorova Žitomira i Korostenja, na nekih 80 milja zapadno od Dnjepra. Ali je njegov protivnik, feldmaršal fon Manštajn, uspeo da tu opasnu situaciju popravi. Njegovo brzo povlačenje, uz namamljivanje Rusa, stvorilo je priliku za probjoni protivudar oklopnim jedinicama, koje je Manštajn uspeo da napabirči.

Ova protivakcija prinudila je Russe da napuste veliki deo zauzetog zemljišta preko Dnjepra, iako je ona u svome odlučnjem cilju bila osućećena dejstvom jakе pobočnice, koju je Vatutin, po svome nasilnom prelasku preko te reke, brzo obrazovao. Da je Manštajn potpuno probio južni bok kijevskog ispadnog ugla, ruska situacija postala bi ozbiljna. Napuštanje Vatutinovih najzapadnijih osvajanja pretstavljalo je relativno malu cenu za osućeće ovoga vitalnog protivnika. Iako ponovljen posle izvesne pauze, Manštajnov nalet nikad nije izgledao onoliko opasan kao u toku nekoliko prvih dana. Pored toga, svojim uvlačenjem u borbu i trošenjem Manštajnovih ograničenih rezervi, on je utapao put za Vatutinove kasnije još ambicioznije pokrete.

Na Badnji dan Vatutin je ponovo ispaо iz svog stisnutog, ali još uvek velikog, kijevskog ispadnog ugla. Zadajući ovaj svoj novi udarac pod zaštitom rane jutarnje magle, Vatutin je za nedelju dana ponovo zauzeo Žitomir i Korosten i 4 januara prešao predratnu poljsku granicu. Jedan njegov nalet ulevo dospeo je do Buga, kod Vinice, i time ugrozio glavnu poprečnu železničku prugu između Odese i Varšave. Ovde je Manštajn pripremio svoj drugi protivudar, ali je Vatutin ovoga puta uspeo ne samo da ga parira, već i da ga iskoristi. Nemci se behu prikopčali za svoje istaknute položaje u blizini Dnjepra, nadajući se da će tamo

produžiti svoju protivofanzivu. Sada je Vatutin, u kombinaciji s Konjevom, otsekao ovaj korsunjski ispadni ugao jednim udarcem u vidu klešta i opkolio 10 neprijateljskih divizija. Ovaj udar stvorio je prazninu u nemackom frontu i time olakšao put za novo rusko napredovanje. Zatim su i ostale ruske armije u Ukrajini otpočele da ostvaruju serije sličnih naizmeničnih udaraca i napredovanja olakšanih posledicama tih udaraca.¹⁾ Na severnom boku neprijatelj je morao da napusti Luck i Rovno, a na južnom nikopoljski ispadni ugao, pa i svoje snabdevanje manganovom rudom.

4 marta otpočeo je svoj novi kombinovani pokret maršal Žukov, koji je preuzeo komandu nad Vatutinovim armijama, pošto se ovaj razboleo. Napavši kod Šepetovke, maršal Žukov je u prva 24 sata prodrio 30 milja, a posle dva dana objasio je železničku prugu između Odese i Varšave. Ovim svojim pokretom obišao je odbrambenu liniju na Bugu. Na severu od Crnoga Mora, Malinovski je pri svome nadiranju stigao do Nikolajeva. Između ta dva »roga«, Konjev je napao iz Umana, stigao na Bug 12, na Dnjestar 18 marta, a već sledećeg dana prešao je i ovu reku. Brzina, kojom su ove široke reke predene, predstavlja novu, a važnu, tačku u istoriji rata. Zatim je Žukov u podnožje karpatskih planina ponovo nadirao iz predela oko Tarnopolja.

Reagujući odmah na ovu pretnju, Nemci su okupirali Madarsku. Bilo je očigledno da su ovaj korak preduzeli radi osiguranja karpatskog planinskog lanca. Oni su morali da zadrže ovu barijeru, i to ne samo radi sprečavanja ruskog upadanja u centralne evropske nizije, već i kao stožer za ma koju dužu odbranu Balkana. Karpati, koji se na jugu produžuju u Transilvanske Alpe, sačinjavaju veoma jaku prirodnu odbrambenu liniju. Njihovu očiglednu dužinu smanjuje, pri strategiskom merenju, mali broj prelaza, što je olakšavalo ekonomisanje snagom. Između Crnog Mora i planinskog ugla kod Fokšanija bio je ravan prostor od 120 milja, ali je njegovu istočnu polovicu ispunjavao Dunav i

¹⁾ Ovakve i slične akcije Lidel Hart naziva »akcijom pomoći potuge«. — Prim. red.

čitav niz jezera, zbog čega se »opasna zona« svodila na Galački otvor od 60 milja.

Početkom aprila izgledalo je da će se Nemci uskoro povući na ovu pozadnju liniju. Snage Konjeva upale su preko Pruta u Rumuniju, dok su Nemci, dalje prema jugu, bili istisnuti iz Odese. Krim je, takođe, ponovo zauzet dvama konvergentnim obuhvatima, a u njemu ostavljene neprijateljske snage bile su zarobljene. Nemci su uspeli da suzbiju prelaz Rusa preko Pruta i da spreče njihovo dublje prodiranje u Rumuniju. Ovaj uspeh, posle pet meseci, doveo ih je do propasti, jer ih je naveo da svoje snage drže na tome izloženom položaju, prilično udaljenom na istoku i od planina i od Galačkog otvora.

Dalje na severu, Nemci su takođe uspeli da zaustave Žukovljeve napore pri njegovim jurišima na karpatske prelaze jugozapadno od Tarnopolja, iako je taj nemački protivudar bio uskoro zaustavljen.

Još dalje na severu, u blizini Baltika, jedna ruska ofanziva usred januara oslobođila je Lenjingrad od neprijateljskog kružnog obuhvata, pa je zatim eksplorativana u pravcu zapada. Nemci su uspeli da se u redu povuku na kraću i praviju liniju od Narve do Pskova. Ova je bila duga svega 120 milja, od kojih su 90 ispunjavala dva velika jezera. Između Pskova i Pripjetskih Baruština neprijateljski front još uvek je visio na bastionskim gradovima Vitebsk i Orš. Rusi su im se približili krajem septembra, ali je ovaj neprijateljski položaj izdržavao i direktne napade i bočne pokrete. On je i dalje, još čitavih 9 meseci — sve do jula 1944 godine — sačinjavao uspešnu zapreku.

Na taj način, uopšte uzevši, krajem aprila bio je Ruski front privremeno stabiliziran. Crvena armija osvojila je mnogo zemljišta, a naročito na jugu, ali su Nemci obično uspevali da umaknu iz klopki koje su im Rusi svojim manevrima postavljali u vidu klešta i da otstrane poraz koji je vrlo često izgledao veoma blizak. Celokupan broj zarobljenika nije bio veliki u poređenju sa veličinom ruskog nadiranja, ali su nemačke armije trpele sve veće gubitke, kojih su ih sve ozbiljnije usporavali i slabili za kasnije napore.

Pritisak je u toku minulih 9 meseci povećala anglo-američka invazija Evrope sa juga. U ovome predelu, po zauzimanju Sicilije, došlo je početkom septembra 1944 godine do italijanske kapitulacije. Slom ovoga nemačkog partnera načinio je brešu u jednom bedemu nemačke »evropske tvrdave«, koja je, iako ograničena poluostrvskim izgledom Italije, bila dovoljno velika da dovede do ozbiljnog skretanja snaga radi njene popune. Pored toga, Nemci su morali da povećaju svoje osiguranje na Balkanskom Poluostrvu. Italijanska propast imala je još jedno nepovoljno dejstvo na Nemačku izlažući je sve većem dosegu savezničkog bombardovanja iz vazduha, koje se sada brzo povećavalo s porastom američkih snaga.

Vazduhoplovnu ofanzivu protiv nemačkih industrijskih izvora mogli bismo označiti kao posredni prilaz u nivou visoke strategije, pošto je ona minirala ravnotežu celokupne njene ratno-proizvodačke snage. Da je strategija savezničkog bombardovanja bila bolje smisljena — pre za onemogućavanje snabdevanja no kao pustošenje naseljenih predela — mogla bi da izazove brzu paralizu nemačkog otpora; ali, iako je najveći napor bio pogrešno upravljen, on je ipak postepeno stvarao laganu paralizu. Pored toga, na čisto vojnom polju, dislociranje saobraćajnih mogućnosti predstavljalo je jači faktor, imobilišući moć nemačkih armija da sprečavaju napredovanje savezničkih vojsaka.

Uspešna saveznička invazija Sicilije, u julu, veoma je mnogo dugovala potpunoj »torbi«, u koju su pohvatane sve neprijateljske snage u Tunisu. Ovo je otstranilo najveći deo snaga, koje bi se odmah dobile za ojačavanje odbrane Sicilije. Njen moralni utisak veoma je demoralisao italijanske snage na Siciliji i uzdrmao osnovice Musolinijevog režima u Italiji. Nemački strah da će se Italija srušiti ili kapitulirati i da će sva vojska, koju bi oni uputili na jug, biti bačena u bezdan, sprečavao ih je da upute dovoljne snage za ojačavanje sicilijske odbrane. Pored ovoga faktora, Saveznici su možda imali i razloga da žale što nisu krenuli na Siciliju još dok je neprijateljska pažnja bila apsorbovana naporom da se podupre njihov položaj preko mora u Tunisu. Jer, čak i pri toliko mnogo povoljnih uslova, zau-

zimanje Sicilije nije išlo lako. Tu se neprijatelj, i pored svih svojih slabosti, nije više branio u udaljenoj teritoriji, koju bismo mogli izložiti svojim pomorskim snagama, u njihovome novom pomorsko-vazduhoplovnom obliku.

Međutim, Saveznici su još uvek bili u stanju da vrše zavaravanje blagodareći svojoj amfibiskoj moći i širokom strategiskom prostoru — ogromnom prostoru neprijateljskog zavojevanja u Južnoj Evropi, od Pirineja pa sve do Makedonije. Glavni saveznički strategiski adut ležao je u njihovoj mogućnosti da biraju jedan od dva cilja. Njihova koncentracija u francuskoj Severnoj Africi pretstavljala je gotovo podjednaku pretnju i Siciliji i Sardiniji. Ako bi se njihov glavni pokret izvršio na zapadnoj strani Italije, on bi mogao da se razvije u jednu alternativu, pa stoga i u dvogubu pretnju industriskoj Severnoj Italiji ili zapadnom delu Balkanskog Poluostrva kao svom cilju, zbog čega bi oba ugrožavao. Ako bi se razvio duž jegejskog pravca, on bi zagrozio nemačkim posednutim teritorijama u Grčkoj i Jugoslaviji ili Bugarskoj i Rumuniji.

Kasniji izveštaji pokazali su da je neprijatelj očekivao iskrcavanje u Sardiniji i na Dodekanazu, kao i u Siciliji, pa je čak mislio da ona mogu naići i na samo italijansko kopno ili u Južnu Francusku. Njihove zebnje povećavala je i činjenica da su im izviđači iz vazduha javili o pojavi savezničkih brodova na mnogim tačkama duž celoga Sredozemnog Mora.

Stvarna iskrcavanja u Siciliji takođe su se koristila svojim širokim rasporedom, duž 70 milja, duge morske obale. Skoro isto tako široka, ali iako ustvari ipak nešto uža od iskrcavanja na Galipoljskom Poluostrvu 1915 godine, ova su iskrcavanja težila da neprijatelja drže u sumnji u pogledu tačke glavne opasnosti, a zatim, u najkritičnijem vremenu, da uspore njegove protivpokrete. Ovo stanje neizvesnosti olakšavalo je put za brzo nadiranje Osme armije uz istočnu obalu, što je zbunjivalo neprijatelja i do prinelo njegovom izbacivanju iz ravnoteže. Ovo uznemirujuće dejstvo bilo je sve veće zato što su se neprijateljske mere, uglavnom, zasnivale na pogrešnom mišljenju da će Sa-

veznici pokušati da se iskrcaju na zapadnom kraju Sicilije, kao najbližem njihovim bazama u Severnoj Africi, a i zbog većeg broja pristaništa u tome predelu. Činjenica da je pokret bio usmeren ka jugoistočnom uglu Sicilije, činila je da je on delovao kao strategiski posredan prilaz. Pre no što su bile zaustavljene u predgradima Katanije, Montgomerijeve snage za 4 dana napredovalle 40 milja uz istočnu obalu, prešavši gotovo pola puta do vitalno važnog Mesinskog Kanala.

Isto se dejstvo ponovilo kad je Sedma američka armija generala Patona, zauzevši čvrst oslonac ulevo od Montgomerije, odjednom upravila svoj pritisak na zapad, pa zatim na sever preko toga ostrva za Palermo. Opšti poremećaj bio je povećan, pošto su ti saveznički pokreti u isto vreme pretili dvama ciljevima — Palermu i Mesini. Otpor italijanskih snaga brzo se srušio, a odjeknuo je i u obaranju Musolinijevog režima u Italiji.

Ovaj slom bacio je celokupan teret odbrane Sicilije na jezgro nemačkih trupa — dve na brzu ruku od regruta formirane divizije, kojima je kasnije dodata i treća. One su ostavljane da se bore sa celokupnom tom invazijom, izvršenom sa više od sedam naporednih divizija, čiji se broj uskoro povećao na 12. Pa ipak je ovo maleno jezgro, iako bez vazduhoplovne pomoći, uspelo da za čitav mesec dana odloži savezničko zauzimanje Sicilije, da bi se zatim, pod zaštitnom vatrom svoje protivavionske artiljerije, prebacilo na italijansko kopno. Pored upornih borbenih kvaliteta nemačkih vojnika, jasno je da objašnjenje leži u sve većoj neposrednosti savezničkog nadiranja, kao i u položaju te zemlje.

Po zauzeću Palerma i čišćenju Zapadne Sicilije, Patonova se armija okrenula na istok da bi se pri konvergentnom napadu na Mesinu spojila sa Montgomerijevom. Ovaj severoistočni kraj ostrva sačinjavao je jedan trougao pun sve samih planina. Neprijatelj je tu mogao da koristi ne samo stanje zemljišta koje je išlo na ruku odbrani, već i da svoj front skraćuje povlačeći se ka vrhu toga trougla. Stoga se odbranbena gustina njegove snage povećala — pri svakome-

uzastopnom koraku unazad — dok su savezničke armije bile sve jače sputavane pri razvijanju svoje pune nădmoćnosti u snazi. To je pretstavljalo važnu negativnu pouku u problemu strategiskog prilaženja. Dalje pouke došle su u sledećem stadijumu.

Invazija Italije

Zauzevši Siciliju, Saveznici su sebi osigurali jedno evropsko uporište koje se lako moglo da pretvori u otskočnu dasku. Gospodarenje tim uporištem sposobljavalo ih je da uliju strah opkoljenom evropskom kopnu i da svoju koncentraciju pojačaju, preteći jednakom raznim tačkama na protivničkoj strani. Njima se pružao čitav niz pravaca. Pored najočiglednijeg, direktnog pravca na italijanski »palac«, oni su mogli da izvrše kratak skok na italijansku golenicu, ili na Sardiniju, ili na italijansku petu. Poslednja je bila van dosega lovačke zaštite za ometanje napada iz vazduha, ali bi iz istog tog razloga pretstavljala kako je tada neko i nagovestio, najmanje očekivani pravac. Jer su svi dotadašnji saveznički pokreti brižljivo ograničavani poluprečnicima dejstva ove zaštite iz vazduha, zbog čega bi otstupanje od pravila pretstavljalo iznenadenje za neprijatelja. Pošto bi se tu jednom izvršilo iskrcavanje, »peta« bi pružala najpovoljniji put za brzo napredovanje mehanizovanih snaga. Pored toga, to bi pretstavljalo pretnju i za Balkansko Poluostrovo i za Centralnu Italiju i time stvaralo još jednu dilemu za nemačku Vrhovnu komandu. Strategiski, italijanska »peta« mogla se pretvoriti u nemačku smrtonosnu »Ahilovu petu«.

Međutim, saveznička komanda odlučila je da svoj glavni napor izvrši u granicama zaštitnog dejstva lovačkih aviona, iako je u poslednjem trenutku improvizovala i jedno pomoćno iskrcavanje na »peti«. Glavni napor sastojao se iz iskrcavanja na »palcu« od strane Osme armije, a zatim i većeg iskrcavanja kod Salerna, odmah južno od Napulja, mešovitom američko-britanskom Petom armijom, novoobrazovanom za ovu svrhu, a pod generalom Mark Klarkom.

Izgledi su bili poremećeni ne samo neposrednošću strategiskog prilaza, već i prethodnim strogim insistiranjem savezničkih državnika na »bezuslovnoj predaji« Italije. Italijanske vode, koje su oborile Musolinija, očajnički su se zalagale za mir, ali su oklevale da svoje glave izlažu takvom poniženju i da preduzmu odgovornost za mir bez ikakve zaštite. Ovo odugovlačenje dalo je Nemcima više od mesec dana vremena za pripremu protivmera koje bi se u slučaju pobede mogle da primene. Zahtev za »bezuslovnu predaju« možemo klasificirati kao direktni prilaz na političkom polju.

Prelaz preko Mesinskog Moreuza izvršen je 3. septembra, a samom iskrcavanju na »palcu« prethodilo je ogromno, a sasvim izlišno, bombardovanje, pošto je i ona jedina nemačka divizija, koja se nalazila u blizini, pre nekoliko dana bila upućena na sever. Tek kad su invazione snage prodrle dublje, one su naišle na slab otpor, ali je brzina nadihanja bila usporena teškom prirodnom terenu i njihovom preteranom obazrivošću. Stoga je ovaj pokret slabo što pomogao uravnanju puta za veće iskrcavanje kod Salerna. Ovo je izvršeno 9. septembra, a ugovorenog objavljivanje italijanske kapitulacije trebalo je da se izvrši popodne uoči toga dana. Ovo nije poremetilo nemačke snage, koje su tu garnizonirale, te je posle njihovog protivudara situacija bila kritična sve do šestoga dana.

Koren ove stvari nalazi se u sledećem objašnjenju generala Mark Klarka:

»Nemci su mogli da vide da će se prema prirodi ovog problema verovatno izvršiti još jedno iskrcavanje. Isto su tako mogli da ocene da će se i ono izvršiti negde u granicama zaštite iz vazduha. U to vreme, pre operacije na Siciliji, maksimalna granica te vazdušne zaštite dosezala je otprilike do Napulja. Stoga su se oni i koncentrisali u predu Salerno—Napulj i mi smo ih tu sreli u punoj snazi.«

Podvučene reči imaju naročito naglašeno značenje, jer nam pokazuju da se neprijatelj koristio verovatnoćom da će se saveznički planovi upravljati prema ovom usvojenom ograničenju. Sam ishod ovog pohoda pokazao je ograničene

rezultate zbog izbora pravca »najvećeg očekivanja«. Stigavši tamo gde su ih Nemci očekivali, Saveznici su pretrpeli skup poraz kako u pogledu vremena, tako i u pogledu gubitaka u ljudskoj snazi i našli se pred nesrećom koju su jedva uspeli da izbegnu. Salerno nam je još jednom dоказao istorijsku pouku da za jednu vojsku nema većeg rizika od koncentrisavanja svih njenih napora na tačku gde neprijatelj može da računa s njenim nailaskom, pa da stoga tamo i koncentriše sve svoje snage da bi to sprečio.

Naprotiv, pomoćno iskrcavanje na italijanskoj »peti« nije naišlo ni na kakav otpor i brzo su zauzetā dva izvanredna pristaništa — Taranto i Brindizi. Ono je otvorilo dobre prilaze uz obalu do važnoga železničkog čvora u Fodi i važne grupe aerodroma u njenoj blizini. U to vreme neprijateljske snage u celom predelu između Taranta i Fode sastojale su se iz jedne slabe nemačke padobranske divizije.

Iskrcana snaga sastojala se samo iz britanske padobranske divizije, koja je, radi izvršenja toga svog tadašnjeg zadatka »sjahala«. Ona je žurno prikupljena sa odmora u Tunisu i prebačena preko mora na ono malo brodova koje smo za to kratko vreme mogli da prikupimo. Stigla je bez i jednog tenka, a od artiljerije raspolagala je samo jednom haubicom i sa nešto motornih transportnih sredstava. Ukratko, njoj je mnogo štota nedostajalo da bi mogla da iskoristi postojeću povoljnu priliku.

Posle gotovo 14 dana, druga jedna slaba snaga, u čijem je sastavu bila i jedna oklopna brigada, iskrcala se u Bariju, sledećem pristaništu na istočnoj obali. Ona je krenula na sever, ne nailazeći ni na kakav otpor i zauzela Fodu. Neprijateljske snage, koje su stajale pred Petom armijom u planinama, s obe strane direktnog puta za Napulj, počele su da se povlače čim je ovaj poslednji prilaz iz »pete« bio toliko napredovao da je mogao da pretstavlja snažnu prepreku za njihov duboki bok. Prvog oktobra Saveznici uđoše u Napulj — na tri nedelje po iskrcavanju. Ali su Nemci u međuvremenu, reagirajući na opasnost mnogo brže no što su Saveznici pretpostavljali, čvrsto poseli ostatak Italije, rasturili italijanske snage i anulirali najveći deo dejstva italijanske kapitulacije.

Sada se uloga savezničkih armija svela na probijanje svog puta uz italijansko poluostrvo i to na način sličan probijanju lepljivog klipa kroz još lepljiviji cilinder i usto protiv sve jačeg pritiska, jer su Nemci ispočetka računali da savezničko nadiranje ka Rimu zadrže za samo neko kratko vreme, a da im glavni otpor dadu na severu. Ali, kada su počeli da shvataju koliko je Saveznike sputavala uskost fronta i težak teren, kao i veliki gubitak amfibiske gipkosti pri upotrebi svojih snaga za ovaj ograničeni napor, ohrabrili su se i uputili pojačanja na jug.

Nadiranje Pete armije bilo je privremeno zaustavljeni na liniji reke Volturno, na 20 milja iza Napulja, a zatim još jasnije na liniji Gariljano, ispred Kasina. Uzastopni napadi u toku novembra i decembra nisu uspeli da probiju ovu barijeru. Za to vreme, nastupanje Osme armije uz istočnu obalu bilo je zadržano na reci Sangro, a potom sasvim zaustavljeni ubrzo po prelazu preko reke. Krajem godine, Saveznici su napredovali svega oko 70 milja iznad Salerna u vremenu od četiri meseca. Najviše terena osvojeno je u septembru, pa je zatim brzina napredovanja postala toliko postepena, da je nazvana »inčovanje¹⁾. Invazija je bila toliko usporena da se pretvorila u milenje i puženje. U svetlosti drugog iskustva, ovakva taktika ponekad i uspeva, ali se mnogočešće završava razočaranjem. Ni ovaj pohod nije pretstavljaо izuzetak od pravila. On je u nekoliko mahova pokazao da direktni napad na uzanim frontovima obično dovodi do negativnih rezultata. Pri tome je čak velika brojna nadmoćnost retko dovoljna, sem ako postoji prostor za manevrovanje što iziskuje relativno širi front. Italijansko poluostrvo široko je jedva oko 100 milja, a najveći njegov deo ispunjen je planinskim grebenima i njihovim rebrima. Kad su Nemci već rešili da svoju snagu na jugu udvoje, a tamo je ispočetka bilo svega 5 divizija, uspostavljanje razumne defanzivne gustine moglo je da izazove strategiski grč u savezničkom nadiranju uz italijansku »nogu«.

¹⁾ Vrlo lagano nastupanje. — Prim. red.

Početkom 1944. godine Saveznici su uz dugačku moršku obalu pokušali nov prekomorski manevr u neprijateljsku pozadinu. Oni su 22. januara u blizini Ancija, na 25 milja južno od Rima, iskrcali jednu pobočnicu. U tome predelu bila su tada svega dva nemačka bataljona, pa su brzim naletom ka unutrašnjosti zauzeti Albanski Bregovi, koji zaštićuju neposredan prilaz Rimu — ili i sam Rim. Ali se saveznički plan zasnivao na proračunu da će neprijatelj odmah da suzbije iskrcavanje, zbog čega su se prvenstveno i postarali da konsoliduju svoja tamo izgrađena utvrđenja, kako bi glavne snage na jugu iskoristile zamišljeno slabljenje tamošnjega neprijateljskog otpora. Ali, neprijatelj je reagovao na napad koji je očekivao.

Kad je slabost odbrane u blizini Ancija postala jasna, Aleksander je želeo da ubrza pohod ka unutrašnjosti, ali je komandant, koji je to trebao da ostvaruje, bio jedna vrsta sopstvene bremze. Postupajući oprezno, on čitavu nedelju dana nije ni pokušao nikakvo ozbiljno napredovanje. Time je neprijatelju stvorio vreme da privuče svoje rezerve, dok je i dalje držao u šahu glavninu savezničkih snaga na otseku Kasino. Trećeg februara, trinaestog dana po iskrcavanju, Nemci su preduzeli snažnu protivofanzivu na mostobran kod Ancija. Ona je bila suzbijena, ali je savezničku snagu ostavila u očajno plitkom i uzanom mostobranu. Ovaj je neugodno ličio na neki veliki »logor interniraca« — kako su Nemci u minulome ratu zvali saveznički Solunski mostobran. Ali oni koji se sećaju kad se ta šala najzad izvrgnula 1918. godine, kada je probojem Solunskog fronta otpočeo proces nemačkog sloma, mogu se tešiti poslovicom: »Najslade se smeje, ko se poslednji smeje!«

Ofanziva u Italiji obnovljena je u maju, i to u velikoj razmeri. Ovoga puta ona je pretstavljala samo jedan deo većeg plana. I to stoga što je pretstavljala početni udarac u savezničkom »Velikom planu« za odlučnu ofanzivu protiv Nemačke. Posle nepunih mesec dana naišla je invazija Francuske preko Kanala, koju su izvršile savezničke vojske prikupljene u Južnoj Engleskoj.

Pre ova ova udarca prethodila je i pratila ih strahovita ofanziva iz vazduha u cilju prekidanja neprijateljskih linija

za snabdevanje. Prva faza iz plana generala Aleksandera sastojala se iz ponovnog napada s obe strane Kasina, gde su ranije ofanzive bile zaustavljene. Radi ojačavanja njenog dejstva, Osma armija generala Liza (Leese) proširila je svoj front, pa je svoju težinu prebacila s jadranskog otseka radi hvatanja veze s Petom armijom generala Klarka pri kombinovanom udaru na zapadni otsek »Gustavove linije«. Napad je otpočeo u 11 sati noću, 11 maja, baš pre izgrevanja meseca, a s naročitim ciljem da se na prelazima dohvati planinskih bunkera koji su branili neprijateljevu utvrđenu barijeru kroz uzani klanac kojim se išlo u dolinu Liri.

Napad naistočne vratnice, Monte Kairo (Cairo), slabo je napredovao u toku nekoliko dana uporne borbe, ali su između Kasina i mora na nekoliko mesta pozabijani klinovi u »Gustavovu liniju«. Najvažniji probor izvršio je francuski kolonijalni korpus generala Žijena (Juin), koji je pri probijanju teškim putevima preko planina Aurunči, iskorišćavao svoju specijalizovanu veštinu u planinskom ratovanju i nataj se način koristio neočekivanošću. Njegov prodor od 6 milja, u roku od 3 dana, preko Monte Majo na uzvišice koje dominiraju dolinom Liri stvorio je polugu koja je uzdrmala i onemogućila dalji neprijateljev opstanak na »Gustavovojo liniju«. Ova je pretnja olakšala put britanskim trupama iz Osme armije da nadiru uz dolinu i da isflankiraju Kasino, koji je pao 18 maja, kao što je i Amerikancima olakšao nadiranje uz obalu.

Zatim su, 23 maja, savezničke snage u Anciju napale istovremeno udarcem sa mostobrana. Ovde je opsadna snaga bila smanjena radi upućivanja pojačanja na jug, a saveznički pokret mogao je vremenski tačno da iskoristi to slabljenje. Trećeg dana neprijateljska odbrana je popustila pod pritiskom. Pošto je probor bio postignut, Nemci nisu raspolagali rezervama kojima bi mogli da zaustave savezničko gonjenje ka Albanskim Bregovima i komunikacijama glavnih neprijateljskih snaga na jug.

Jednovremeno sa udarom kod Ancija, Osma armija izvršila je juriš na poslednji neprijateljski položaj u dolini Liri. Kanadanski korpus probio je »Hitlerovu liniju« još prvoga dana, a već idućega postalo je jasno da neprijatelj

svuda otstupa. Njegovo se povlačenje uskoro ubrzalo usled sve jače pretnje iz Ancija. Za nekoliko dana direktna linija za povlačenje drumom 6 ka Rimu bila je blokirana, a neprijatelj primoran da se povlači na severoistok teškim planinskim putevima, na kojima su njegove otstupne kolone bile izložene mitraljiranju iz vazduha.

Iako je znatan deo ugrožene armije ovim bočnim pokretom uspeo da umakne iz klopke, ipak je to porušilo neprijateljeve nade da zaštiti Rim. General Aleksander uputio je svu moguću snagu na svoje levo krilo protiv Druge nemачke armije, pa je posle nedelju dana uporne borbe razlabilo njenu prikopčanost za Albanske Bregove. Čim se srušio ovaj strategiski bedem, savezničke snage brzo su se sručile u ravničasti teren oko Rima, a samu tu varoš zauzele u zoru 5. juna. One su dobile nagradu, koja im je pre 9 meseci bila na dohvatu kad je italijanska vlada kapitulirala.

Invasija Francuske

Sutradan po zauzimanju Rima izvršeno je iskrcavanje u Normandiji — taj najdramatičniji i najodlučniji događaj u ovome ratu. Pokret anglo-američkih invazionih snaga, sa baza u Engleskoj, bio je pre toga odložen zbog rđavog vremena. Izvršen je iako je vetar još uvek bio dovoljno jak da taj pokret načini riskantnim — a i neverovatnim. Odluku generala Ajzenhauera za preuzimanje toga rizika opravdao je njegov ishod.

Saveznička iskrcavanja izvršena su 6. juna izjutra u Senskom Zalivu između Kana i Šerbura, a neposredno pre njega spuštene su jake vazdušnodesantne snage u blizini oba krila. Akcija je bila pripremljena dugotraјnom ofanzivom iz vazduha, dotada nedostignute jačine, a naročito upravljenom na neprijateljske komunikacije, s ciljem da mu paralizuje sposobnost za upućivanje rezervi ka ugroženoj oblasti.

Iako su mnogi faktori ukazivali na ovaj sektor kao verovatnu pozornicu napada, neprijatelj je napadnut dok je još bio nesređen — s najvećim delom svojih rezervi isto-

čno od Sene. Ovo je bilo delom zbog genijalnosti planova, koji su neprijatelja trebali da zavode, a delom i zbog njegovog tvrdoglavog predubedenja da Saveznici neće samo naći direktno preko Kanala, već najkraćim putem. Dejstvo ovog neprijateljskog pogrešnog računa postalo je ubistveno usled dejstva savezničkog vazduhoplovstva koje je porušilo mostove na Seni.

Izborom normandiskog puta, saveznička komanda operisala je pravcem koji je naizmenično ugrožavao važna pristaništa Havr i Šerbur, a pored toga omogućavao da neprijatelja do poslednjeg trenutka drži u sumnji u pogledu samih ciljeva — dovodeći ga na taj način u neizvesnost. Kad je on shvatio da je glavni cilj Šerbur, onda je Sena postala granični zid koji mu je razdvajao snage, zbog čega je svoje rezerve do neke tačke mogao da kreće samo putem dalekih obilazaka. Ovo kretanje bilo je ometano stalnim dejstvom savezničkih vazduhoplovnih snaga. Sem toga, kad bi pojačanja stigla na samo bojište, ona su obično stizala na otsek najudaljeniji od Šerbura — a to je Kanski otsek. Ovde su britanske snage postale ne samo pretnja za neprijatelja, već i štit za razvoj američkih operacija dalje prema zapadu, ka Šerburskom Poluostrvu. Ovo duplo dejstvo imalo je bitni uticaj na uspeh invazije kao celine.

Ogromna armija izvršila je prelaz preko mora neometano, a same obale lakše su zauzete no što se očekivalo, izuzev na mestu iskrcavanja američkog levog krila, istočno od ušća Vira u more. Mnogo se mora blagodariti tačnosti planiranja i opremanja, a usto su došli i mnogi novi pronađasci. Pri svemu tome, granica između uspeha i neuspeha, pri dovoljno dubokom pomeranju mostobrana, bila je uža no što smo očekivali. Invazione snage nisu uspele da zago-spodare ključevima Kana i Šerbura. Na svu sreću, široki napadni front postao je bitni faktor za pojačanje izgleda na uspeh. Sasvim prirodno, neprijateljsko koncentrisavanje na oba krila radi očuvanja tih ključnih položaja oslabilo ga je u njihovome meduprostoru. Brzo eksplorisanje međuvremenih iskrcavanja u blizini Avranša odvelo je Britance u Baje (Bayeux), a krajem nedelje širenje ovog prodora stvorilo je Saveznicima mostobran širok gotovo 40, a dug 5—12

milja između Orne i Vira. Oni su osigurali još jedan, iako manji, mostobran na istočnoj strani Šerburskog Poluostrva. Dvanaestog juna Amerikanci su zauzeli i međuprostornu ključnu tačku kod Karantana, i time sebi osigurali neprekidan mostobran širok više od 60 milja. General Montgomery, kao izvršni komandant svih invazionih snaga, a pod Ajzenhauerom, mogao je sada potpunije da razvije svoje ofanzivne pokrete.

U drugoj nedelji napori su bili koncentrisani na zapadni bok. Ovde je Prva američka armija izvršila nalet na poluostrvo Šerbur, dok je Druga britanska armija, na istočnome krilu, i dalje za sebe prikivala glavninu neprijateljskih pojačanja, a naročito njegovih oklopnih divizija, pritiskujući ih u uzanom prostoru oko Kana.

U trećoj nedelji, po otsecanju Šerbura, Amerikanci su obišli poluostrvo, pa su u to pristanište upali iz pozadine. Šerbur je zauzet 27. juna, istina, tek pošto je samo pristanište pre toga načinjeno privremeno neupotrebljivim. Britanski naleti oko Kana bili su osujećeni veštrom neprijateljskom odbranbenom taktikom na teškom terenu, ali je njihova pretnja i dalje onemogućavala neprijatelju slobodnu upotrebu rezervi. Pod zaštitom ove aktivnosti, raspored i upotreba invazionih snaga vršena je upadljivo brzo. Nju su pomagala i veštačka pristaništa, koja su ublažavala vremensko ometanje, a povećavala iznenadenje — remeteći sve neprijateljske proračune.

Rusko plavljenje Poljske

Posle prethodne ofanzive na Finskom frontu, letnji pohod Crvene armije otpočeo je 23. juna — sutradan po trećoj godišnjici Hitlerovog napada na Rusiju. Ofanziva je otpočela u Belorusiji, severno od Pripjetskih Baruština. Ovaj se otsek 1943. godine pokazao kao najotporniji, pa su se Nemci osećali u pravu da ga manje ojačavaju od otvorenijeg otseka između Pripjetskih Baruština i Karpata, gde se smatralo da će Crvena armija obnoviti svoj proletrnji udar. Na taj način neprijatelj je ponovo izbačen iz ravnoteže.

Nemačka se istuacija pogoršala i stoga što je Hitler lokalnim komandantima armija zabranio podnošenje predloga za povlačenje na liniju Berezine, udaljenu 90 milja od tadašnjega fronta. Da je ovo otstupanje izvršeno blagovremenno, ono bi rusku ofanzivu moglo da izbací iz koloseka.

Kad je nemačka kora bila probijena, rusko napredovanje postalo je upadljivo brzo. Vitebsk je pao četvrtog dana pod konvergentnim naletima grupa armija Bagramijana i Černjakovskog, zbog čega je u frontu Treće oklopne armije nastala praznina. Ovo je otvorilo put za dalje nadiranje prema jugu, i to glavnim drumom Moskva—Minsk, i dalje u pozadinu nemačke Četvrte armije (Tippelskirch), koja je kratkim povlačenjem na liniju Dnjepra donekle ublažila udar ruske ofanzive na svome frontu. U međuvremenu grupa armija Rokosovskog izvršila je još udaljenje presecanje na drugom, krilu toga velikog nemačkog ispadnog ugla. On je po izvršenom proboru, odmah severno od Pripjetskih Barutina, pojudio napred u dnevним skokovima od po 20 milja, radi presecanja komunikacije preko Minska, izoljujući ovaj žižni centar, koji je pao 3. jula.

Ovi mnogobrojni posredni prodori izazvali su opšti slom nemačke odbrane, a Rusi su sada zarobili više neprijateljskih vojnika no pri ma kome od svojih dotadašnjih probora. Međutim, to je zarobljavanje prestalo posle nekoliko prvih nedelja, iako se brzina ruskog napredovanja nije bila smanjila. Ova kombinacija činjenica bila je značajna. Ona je, s jedne strane, svedočila o veštini nemačkih potčinjenih komandanata da izvlače svoje snage i to u vremenu kada su događaji već bili prinudili njihovu Vrhovnu komandu da se složi s potrebotom povlačenja većih razmera. S druge strane, brzina i daljina povlačenja, kao i veliki broj važnih centara napuštenih bez borbe, dokazivali su sve veću veštalu ruskih komandanata u potsecanju otpora posrednim prilaženjem. Ispitujući tok operacija možemo videti da su sva ta ruska nadiranja naizmenično ugrožavala jedan ili drugi od tih nekoliko velikih centara, pa ih oba obilazila probijajući se kroz slabo branjene prostore između njih i prodirući toliko duboko u njihovu pozadinu da su Nemci morali oba napustiti. Isto tako značajne su činjenice da su dva važna nadiranja pretrpela

prvi težak neuspeh — pri konvergiranju ka Varšavi, odnosno Insterburgu, gde je nastupanje u oba slučaja vršeno u obliku direktnog prilaženja.

Za manje od dve nedelje Crvena armija prognala je neprijatelja iz Bele Rusije. Ona je sredinom jula zauzela veću polovinu Severoistočne Poljske, primakla se Brest Litovsku i Bjalistoku, opkolila Vilnu, prešla Njemen, i približavala se granicama Istočne Pruske. Ovde je njen talas nadiranja duž fronta između Narve i Pskova dopro 200 milja iza boka nemачke grupe armija pod Lindemanom, koja je još uvek držala baltičke države, — mračna situacija pri kojoj je vojska ledima okrenuta frontu.

14. jula Rusi su otpočeli svoju davno očekivanu ofanzivu južno od Pripjetskih Baruština, a na frontu između Kovela i Tarnopolja, gde su Nemci baš počeli da se povlače. Za 10 dana Rusi su stigli do Lavova i Lublina, na 100 milja jugoistočno od Varšave. Pšemisl, Brest Litovsk i Bjalistok pali su u toku te iste nedelje. Na severnom boku Rusi su pored Dvinska nadrli u pozadinu Rige i time zapretili da otseku Lindemanove snage, koje su se čudnovato sporo povlačile. Krajem jula Rusi su stigli do Riškog Zaliva, a u centru do varšavskih predgrada.

Ali, dogadaji su sada pokazali da su se Nemci oporavili od udara i da su ponovo zagospodarili situacijom, jer su se toliko povukli da su se izvukli iz neposredne opasnosti — do na liniju na kojoj su mogli da iskoriste udaljenost gonioca od svojih snabdevačkih izvora. S druge strane, počeo je da vlada prirodni zakon preteranog strategiskog razvlačenja. Uskoro se jasno uvidelo da su Nemci još uvek u stanju da zaustave rusko napredovanje i da će Rusima biti potrebno izvesno vreme za popravljanje svojih saobraćajnih veza u prostranoj oblasti koju su dotle bili zauzeli, što bi imali da urade pre no što budu u stanju da obnove svoju pogonsku snagu (momentum). Početkom avgusta nemacki protivudari ponovo su na severu otvorili otstupnicu i Ruse potisnuli od Varšave, gde su se Nemci pokazali dovoljno jaki da uguše poljski ustank kad su se Rusi približili toj varoši. Južno od Varšave Rusi su uspeli da preko Visle postave

mostobrane, ali su zatim suzbijeni. Ostatak avgusta prošao je bez ikakve važne promene u situaciji.

Privremeno zatišje prekinula je promena pravca — novi ruski pokret na jugu — na Rumunskome frontu. Gotovo istovremeno s početkom te ofanzive Rumunija je, 23 avgusta, izjavila da je preduzela korake za sklapanje mira. Ovo je otvorilo put za brzo rusko napredovanje niz koridor između Pruta i Sereta, ka otvoru kod Galca. To je pomoglo Crvenoj armiji da opkoli nemačke snage koje su ostale u obalskom ispadnom uglu istočno od Pruta. Iza njihovih leda Rusi su i dalje nadirali i 27 avgusta zauzeli Galac i Fokšani, 30-og petrolejska polja u Ploëstiju, a sutradan i sam Bukurešt. Njihovi su tenkovi za 12 dana prešli 250 milja. Zatim su se ruske armije u vidu lepeze raširile prema severu, zapadu i jugu. One su prešle preko Transilvanskih Alpa u Mađarsku, stigle na granicu Jugoslavije, progoneći nemačke divizije koje su garnizonirale u Grčkoj, da bi im otsekle otstupnicu, a na jugu prešle preko Dunava u Bugarsku, kojoj je sada Sovjetska vlada objavila rat.

Zastoj u Italiji

Nemački otpor nije se onako brzo srušio kako se to pretpostavljalo. Keselring je svoje snage izvukao iz njihove veoma zapletene situacije, izveo je majstorsko povlačenje i uspeo da Saveznike nekoliko puta zaustavi pri njihovom nadiranju na sever. Prošlo je sedam nedelja pre no što su savezničke armije stigle do predgrada Pize i Florencije na Arnu, na 160 milja severno od Rima, a još tri nedelje pre no što je neprijatelj napustio Florenciju i povukao se sa Arna na glavni odbranbeni položaj u pozadnjim planinama — na »Gotsku liniju«.

Procenivši strahovitu prirodu ove prepreke, general Aleksander je planirao da je izmanevruje obuhvatom. Skrećući težište Osme armije unazad ka jadranskom boku, on je krajem avgusta ponovo napao istočni obalski otsek »Gotske linije«, u blizini Pezara i probio se ka Riminiju.

Ali je Keselring uspeo da ovu pretnju odbije i da ta vrata zatvori, pa je Aleksander morao da se ponovo pri-

hvati čitavog niza pokušaja da ih ponovo otvara napadima ograničenih ciljeva. Iako je dugotrajnim naporom prokrčio sebi put u istočni deo doline Poa, njeno ravno zemljишte koje je bilo puno vinograda, zasadenih na ilovičastom zemljишtu, koje se pri kišovitom vremenu brzo pretvaralo u glib; predstavljalo je nepodesan teren za brzo gonjenje. Jesenje kiše došle su u pomoć istrošenim i izmurenim nemačkim snagama, koje su već bile prilično blizu sloma, te nastade nov zastoj. Ovaj je trajao sve do idućeg proleća.

Jedan deo Aleksanderovih snaga oduzet mu je u avgustu radi izvršenja invazije Južne Francuske. U samoj stvari ova diverzija slabo je delovala na glavnu bitku u Severnoj Francuskoj, čiji je ishod bio odlučen na 14 dana pre iskrcavanja na jugu. U isto vreme on je Aleksandra lišio snage koja bi verovatno igrala odlučujuću ulogu pri izvođenju pobede u Italiji. Pa ipak, kao i vrlo često pre toga, ova je nezgoda bila skopčana s kompenzirajućim koristima. Jer, iako je Aleksanderova jesenja ofanziva ispla manja od lokalnog odlučnog pritiska, ona je Nemce sprečavala da se povuku na podnožje Alpa dok su još bili dovoljno jaki da se tamo zadrže i uspešno brane, i to u vremenu kad bi njihovom povlačenju isle na ruku i vremenske prilike.

Početkom 1945 Keselringu su oduzete 4 divizije radi ojačavanja odbrane na zapadu, a Hitler je i dalje zabranjivao ma koje neposredno povlačenje na Alpe. U međuvremenu, siromaštvo nemačkih materijalnih izvora postalo je još izraženije. Njima su s proleća očajno nedostajali avioni, težkovi, prevozna sredstva i pogonski materijal — ratne potrebe koje su im bile neophodne za brzo povlačenje u zaklone na Alpima. Kad su savezničke armije otpočele ofanzivu u aprilu i probile se kroz tanak nemački front, one su brzo uspele da prodru u neprijateljsku pozadinu i da se u njoj rašire u vidu lepeze radi blokiranja svih nemačkih zapreka dok su se nemačke snage koprcale i u neredu ili s mukom peške povlačile.

Krajnji trijumf došao je savezničkim armijama u Italiji kao zaslужena nagrada za dugotrajni napor, koja im je izbrisala iz pamćenja mnogobrojne dotadašnje muke i neuspehe. Način na koji je neprijateljski slom u Italiji pretho-

dio slomu na glavnom bojištu bio je upadljivo sličan načinu na koji je probojem, koji je izvršila strategiski »internirana« saveznička vojska u Makedoniji, otpočela kraj poslednjeg rata. Samo je ovoga puta neprijateljev opšti slom jasnije pretstavljao posledicu operacija na glavnoj pozornici. Na ovom se odigrala najodlučnija faza u avgustu 1944 godine, i to po izbjajanju iz Normandije.

Nadiranje iz Normandije

U toku jula vodene su uporne borbe u Normandiji, a sav taj napor donosio je malo čega drugog do teških gubitaka. Prva američka armija, po svome pregrupisavanju posle zauzeća Šerbura, otpočela je 3. jula udar u pravcu juga ka osnovnoj liniji toga poluostrva. (Samo Nemci nisu mogli da izdrže ovo puštanje krvi u onoj meri kao što su to Saveznici mogli, jer su se izvori pozadi gotovo stabilizovanog savezničkog bitačnog fronta sve više i više povećavali). Ali su napadači još uvek bili sputani u svome relativno uzanom prostoru za manevrovanje, pa se stoga i sporo napredovalo. 8.-og je Druga britanska armija generala Dempseja prodrla u Kan, ali je тамо blokirana na prelazima preko Orne. Odbijene su i njene uzastopne bočne navale. 18. jula pokušan je jedan ambiciozniji udarac — kad su britanske oklopne snage napale iz jednog mostobrana severoistočno od Kana, kroz prazninu stvorenu strahovitim bombardovanjem iz vazduha na frontu od 3 milje, pa su prodrle kroz pozadinu kanaskih odbrana. Proboj je postignut trenutno, ali je zatim zatvoren brzim navlačenjem neprijateljske protivtenkovske zavese preko njihovog pravca nadiranja. Posle ove propuštenе prilike, novi britanski i kanadski napadi slabo su napredovali, ali su poslužili za to da zadržavaju neprijateljsku pažnju kao i njegove najbolje trupe prikovane u otseku Kana.

Na zapadnom kraju Normandiskog mostobrana, američke snage, pod generalom Bredlijem, produžile su svoje nadiranje u vidu postepenih, ali nešto dužih koraka. Krajem jula one su potisnule Nemce na osnovnu liniju toga poluo-

strva. U međuvremenu Treća američka armija generala Patona prevežena je iz Engleske u Normandiju i bila spremna za veći nalet.

Odlučan prodor odigrao se 31. jula. On je bio potpomognut iznenadnim pomeranjem težišnog dela Druge britanske armije ka centralnom sektoru, južno od Bajea, za napad kod toga mesta u toku prethodnog dana. Dok je neprijatelj ojačavao ovu opasnu tačku, Amerikanci su razbili katanac na vratima Avranša, u blizini zapadne obale poluostrva Šerbur. Kuljajući kroz tu prazninu, Patonovi tenkovi odjurili su na jug, a zatim na zapad, preplavljujući pri tome sav predeo severno od Loare, prema Le Manu i Šartru. Na taj način dotada stisnuti front mostobrana, širok 72 milje, pretvoren je u moćan front širine 400 milja. Ovaj je prostor bio preširok da bi snage, kojima je neprijatelj na njemu raspolagao, na ma koji način uspešno suzbile napredovanje, koje je nekoliko puta mimoilazilo putne raskrsnice na kojima su Nemci pokušali da se zaustave radi odupiranja.

Jedina opasnost za ovu bujicu, koja se razlivala, predstavljala je činjenica da je neprijatelj mogao da izvrši protivnapad radi otsecanja »grlića boce« kod Avranša kroz koji treba da se održava priliv američkog snabdevanja. Nemci su pokušali jedan takav napad u noći 6. avgusta, pomerajući radi toga svoju 4. oklopnu diviziju na zapad. Ovaj je udar bio prekinut brzom intervencijom savezničkog vazduhoplovstva, a naročito mnoštvom eskadrila aviona tipa »Tajfun«, koje su na neprijatelja delovale raketama. Kad je bio pariran ovaj udar, onda je stvar uzela fatalan obrt po Nemcima potiskujući njihov glavni deo na zapad baš kad su američke oklopne snage sa istoka nadirale u pravcu njihove pozadine. Ove su okrenule na sever prema Aržantanu radi izvršenja pokreta u vidu klešta sa Prvom kanadskom armijom generala Kressera (Crerar), koja je nadirala iz Kana na jug prema Falezu. Iako ova klopka nije bila potpuno zatvorena, Nemci su bili grozno potučeni i ostali su bez potrebnih snaga za suzbijanje savezničkog sve daljeg nadiranja ka Seni i preko nje.

Kad god bi se neprijatelj iskobeljao iz jedne klopke, on je zapadao u drugu koja je bila još veća. Za sve to vreme njegov bok okrenut suvu bio je zaobiljažen, a pozadina mu

sve više ugrožavana Patonovim oklopnim naletom na savezničkom desnom krilu. Ovaj je nekoliko puta mimoilazio otpor na svome pravcu nadiranja, a brzina njegovog napredovanja dovodila je do stalnog strategiskog obilaženja glavnine nemačkih snaga.¹⁾

Prostor i brzina sačinjavali su dvostruki ključ kojim su savezničke vojske otvorile vrata prema zapadu. Manevrovanje je trijumfovalo i onde gde je napad nekoliko puta ostao bezuspešan. Čim je dobijen neograničen prostor za manevrovanje, mehanizovana pokretljivost bila je u stanju da iskorišćava savezničku ogromnu nadmoćnost u snazi.

Brzina ovog širokog obuhvatnog manevra i njegovo brzo dejstvo u izazivanju opštoga sloma nemačkog položaja u Francuskoj činili su izlišnom potrebu za još jednom polugom, koja je 15 avgusta bila postavljena iskrcavanjem Sedme američke (i francuske) armije generala Peča u Južnoj Francuskoj. Ova invazija pretstavlja je zapravo samo jedno »marševanje« pošto su Nemci bili izuzev četiri njihove slabe divizije, primorani da se povuku sa obale Rivijere. Sledеće nastupanje ka unutrašnjosti uz dolinu Rone pretstavljalo je, uglavnom, problem snabdevanja, a mnogo manje neki čisto taktički problem. Marsej je zauzet 23 avgusta, a nalet kroz planine dostigao je još istog dana Grenobl.

Francuske snage iz unutrašnjosti podigle su 19 avgusta ustanač u Parizu, ali, iako je njihova situacija nekoliko dana bila kritična, terazije su se pomerile u njihovu korist čim su, 25 avgusta u varoš stigle savezničke oklopne snage. U međuvremenu je Patonova armija jurila ka Marni, severoistočno od Pariza.

Sledeći važan dogadjaj pretstavlja je manevar Druge britanske armije, koja je preko Sene prešla zapadno od Pariza, da bi pohvatala u klopu ostatke Sedme nemačke armije, koji su se još uvek tukli sa Prvom kanadskom armi-

¹⁾ Za vreme svoje trke preko Sene, iznad Pariza, general Vud (Wood), koji je komandovao 4 Patonovom čelnom oklopnom divizijom, poslao mi je cedulicu sa opisom svoga rada od izbjeganja iz Avranša, a sa primedbom da to sve »dokazuje što se sve može da uradi pridržavajući se načela ... 1. — smernosti i 2. — posrednog prilaženja«.

jom na drugoj obali Sene, južno od Ruana. Veliki deo te neprijateljske armije uspeo je da se blagovremeno prebaci preko Sene — ali je tu naišao na britanske oklopne kolone, koje su se kretale u širem i dubljem luku radi presecanja njihove dalje otstupnice. Dempsejevi »vrhovi koplja« stigli su u Amijen u zoru 31 avgusta, prešavši za dva dana 60 milja od Sene. Po prelazu preko Some, oni su pored Arasa i Lila izbili na belgisku granicu. Na istoku, Hodžesova Prva američka armija takođe je doprla do belgiske granice u blizini Hirsona.

Dalje na istok, Patonova armija izvršila je još drskiji nalet kroz Šampanju i pored Verdona stigla na Mozel između Meca i Tionvila, u blizini nemačke granice. Samo, ona je počela da gubi svoj zamah usled poteškoća pri snabdevanju dovoljnom količinom benzina i tada su njeni oklopni »vrhovi koplja« morali da zastanu zbog tog nedostatka — iako je njihov strategiski izgled iz dana u dan postajao sve bolji, jer su bili jedva na 80 milja od Rajne. Kad su dobili dovoljno goriva za produženje svoga nastupanja, onda se i nemački otpor već bio pojačao. Patonov nalet pretstavljaо je odlučnu radnju pri dobijanju »bitke za Francusku«, ali mu je nedovoljno snabdevanje onemogućilo da u tom istom potezu reši i »bitku za Nemačku«. Ovde se ponovo dokazala vrednost strategiskog zakona prerastegnutosti, koji dovodi do odlaganja akcije.

U prvim danima septembra napredovalo se najbrže na levom krilu, i tamo je sada prenesena težnja za ubrzanjem dobijanja pobeđe. 3. septembra su britanske oklopne kolone ušle u Brisel, a 4.-og u Antverpen; pa su zatim prodrle i u Holandiju. Ovim svojim velikim manevrom Montgomeri je otsekao sve neprijateljske trupe koje su bile zaostale u Normandiji i Pa de Kaleu (Pas de Calais), a to su mu u isto vreme bile i glavne snage na zapadu. Prva američka armija zauzela je Namir i prešla preko Meze kod Dinana i Živea (Givet).

U ovoj krizi izvršnu komandu nad nemačkim snagama na Zapadu preuzeo je general Model, koji je na Ruskom frontu stekao glas da je u stanju da »napabirči rezerve ma otkuda«. On je sada ovo čudo izvršio u velikim razmerama

Pri ma kojem normalnom proračunu izgledalo je da Nemci, od kojih je više od pola miliona zarobljeno pri naletu kroz Francusku, nemaju nikakvog izgleda da napabirče onoliko rezervi koliko im je potrebno za odbranu svoje granice — u ma kom stepenu gustine koja bi bila dovoljna za efektivnu odbranu 500 milja širokog fronta između Švajcarske i Severnog Mora. Ali, u ovom konkretnom slučaju, Nemci su tu vojsku ipak sakupili i na taj način rat produžili za još čitavih 8 meseci.

Pri ovom oporavljanju Nemcima su veoma mnogo pomagale savezničke teškoće oko snabdevanja, koje su prvi nalet toliko oslabile da ga je mogla zaustaviti na brzu ruku improvizovana odbrana, a zatim i otežati izgradnju savezničkih vojsaka za izvršenje moćnog napada. Ove teškoće oko snabdevanja bile su jednim delom izazvane dužinom savezničkog napredovanja, a donekle su bile i posledica nemачke strategije ostavljanja garnizona u pozadini za držanje francuskih pristaništa. Činjenica da Saveznici zbog toga nisu mogli upotrebljavati Denkerk, Kale, Bulonj i Havr, kao i velika pristaništa u Bretanji, pretstavljala je moćnu posrednu kočnicu za savezničku ofanzivu. Iako su Saveznici zauzeli još veće pristanište Antverpen, i to u ispravnom stanju, neprijatelj je grčevito držao ušće Šelde, i na taj način sprečavao Saveznike da se tim pristaništem koriste.

Radi popunjavanja potreba svojih udarnih snaga, pre izbjanja iz Normandije savezničko snabdevanje moralo se prevoziti na daljinu manju od 20 milja od baza. Sada je ono moralo da se prevozi na daljinu od gotovo 300 milja. Teret je pao bezmalo na savezničko motorno transportovanje, pošto je francuska železnička mreža bila razorena ranijim napadima iz vazduha. Bombardovanje, koje je bilo veoma korisno za paralizovanje neprijateljskih mera protiv invazije, postalo je bumerang¹⁾ kada su Saveznici trebali da održavaju zamah pri gonjenju.

Sredinom septembra izvršen je samo pokušaj da se taj ojačani otpor smanji spuštanjem tri padobranske divizije iza

¹⁾ Bumerang (boomerang) — oružje australijskih urođenika u vidu luka, koje se vraća na mesto odakle je bađeno. — Primi. red.

nemačkoga desnog krila u Holandiji, a radi krčenja puta za novi nalet Druge britanske armije do i preko Donje Rajne. Uzastopnim puštanjem tih padobranksih divizija iza nemačkog fronta u pojasu širokom 60 milja stvorenja su uporišta na sva četiri strategiska kamena za prelaz međuprostora — za prelaz preko Vilhelmininog Kanala kod Endhovena (Eindhoven), preko Meze kod Grava i preko Vala i Leka (dva rukavca Rajne) kod Nijmegen, odnosno Arnhajma. Tri od četiri stepenika bila su osigurana i predena. Ali je spoticanje na trećem osujetilo izgled na osiguranje četvrtoga, zbog neprijateljske brze reakcije.

Ovaj neuspeh osujetio je suvozemni nalet, a pored toga žrtvovana je i 1 padobranksa divizija u Arnhajmu. Ali je mogućnost obilaženja rajske odbrambene linije bila strategiska nagrada koja je opravdala ulog i zuzetu smelost pri bacanju padobranksih snaga daleko iza fronta. Prva padobranksa divizija održala je svoj izolovani položaj u Arnhajmu 10 dana umesto dva, koliko se smatrao kao maksimum koji je trebalo očekivati. Ali su izgledi bili smanjeni time što je spuštanje padobranaca na te četiri uzastopne tačke isuviše jasno označavalo nameravani pravac nadiranja Druge armije.

Očiglednost cilja uproščavala je neprijateljev problem koncentrisavanja raspoloživih rezervi radi održavanja krajnjega kamena za prelaz i savladivanja britanskih padobranksih snaga pre no što su čelne trupe Druge armije stigle da ih podupru. U sprečavanju napredovanja braniocu je pomogla i priroda holandskog terena s njegovim »kanalskim putevima«, kao i nedostatak širih pokreta za maskiranje direktnosti prilaza i obmane branioca.

Borba za Rajnu

Po neuspehu hazardne igre kod Arnhajma, izgled na brzu pobedu beše iščezao. Odbačeni nazad, Saveznici su uvideli potrebu da pre odlučne planske masovne ofanzive izgrade svoje izvore duž nemačkih granica. Za to je bilo potrebno dosta vremena, a savezničko komandovanje je svoje smetnje još i povećavalo koncentrišući se prvo na for-

siranje Ahenskih Vratnica prema Nemačkoj, pre nego što je očistilo obale Šelde radi otvaranja novoga puta za snabdevanje. Američko nadiranje ka Ahenu razvilo se isto tako u suviše direktno prilaženje, pa je kao takvo pretrpelo nekoliko neuspeha.

Duž ostatka Zapadnog fronta napor savezničkih armija u toku septembra i oktobra pretstavljali su jedva nešto više od grickanja. U međuvremenu, nemačka je odbrana stalno pojačavana — onim i onakvim rezervama koje su Nemci uspevali da napabirče bilo sa drugih frontova bilo od novoregrutovanih snaga, a i trupa koje su uspele da se iz Francuske povuku. Nemačka izgradnja fronta brže je napredovala od savezničke i pored sve nemačke inferiornosti u materijalnim izvorima. Ušće Šelde očišćeno je od neprijatelja tek početkom novembra.

Sredinom novembra svih 6 savezničkih armija preduzelo je opštu ofanzivu na Zapadnom frontu. Ova je dovela do razočaravajući malih, a veoma skupih, rezultata; dalji napor samo su iscrpljivali napadačke trupe. Kod američkih i britanskih komandanata postojala su razna gledišta u pogledu osnovnog oblika ove ofanzive. Britanci su predlagali koncentričan udar, dok su se Amerikanci rešili na ispitivanje neprijateljske odbrane na veoma širokom frontu. Pošto se ofanziva završila neuspehom, Britanci su, prirodno, kritikovali plan zbog njegovog rasturanja snaga. Bliža pak analiza tih operacija govori za to da je osnovnu grešku pretstavljala očiglednost plana. Iako je ofanziva bila široko raspodeljena na nekoliko armija, ona je, ipak, bila usko koncentrisana na svakome armiskom sektoru. U svakom slučaju, ofanzivni napor izvršen je pravcem koji je i sam branilac bio sklon da očekuje. I to stoga što su napadi bili upravljeni ka nemačkim prirodnim vratnicama. Pored toga, glavni napadi vršeni su po ravnom zemljištu, koje je zimi lako postajalo barovito.

Sredinom decembra Nemci su savezničkim armijama i narodima zadali šok otpočinjući svoju kontraofanzivu. Oni su uspeli da savezničku ofanzivu zaustave i da je gotovo potpuno uspore, čak i bez angažovanja svojih pokretnih rezervi. Prema tome, od vremena kad su izgledi za američki proboj bili isčezli, rizik od ozbiljne nemačke kontraofanzive

trebao je da postane sasvim očigledan — a utoliko pre što se znalo da su Nemci veliki broj svojih oklopnih divizija za vreme oktobarskog zatišja povukli sa fronta da bi ih snabdeli novim tenkovima. Ali je očekivanje pobeđe išlo na to da Saveznici postanu slepi u pogledu shvatanja mogućnosti ma kakvog protivudara, te je ovaj zbog neočekivanosti postao moćniji.

Obično je najbolji trenutak za jednu veću protivofanzivu, ili manji protivnapad, onda kad napadač založi svu svoju snagu, a pri tome ne postigne svoj cilj. U tome trenutku njegove trupe pate od prirodne reakcije na dugotrajni napor, a samo komandovanje raspolaže relativno slabim rezervama, spremnim da sačekaju kontraudarac, naročito ako ovaj naide iz nekog drugog pravca.

Nemačka se komanda koristila i tretiranjem problema podesnog zemljišta, i to na način veoma različan od načina svojih protivnika. Ona je za svoju protivofanzivu izabrala brdoviti i pošumljeni predeo Ardena. Pošto se Ardeni uopšte smatraju za težak predeo, na njima protivnici sa gledištima normalne taktike verovatno ne bi ni očekivali ofanzivu velikih razmara. U isto vreme, šume su pružale zaklon za maskiranje snaga, a visoki teren suvo zemljište za manevrovanje tenkovima. Stoga su se Rundštet i Model, kao izvršni komandanti, mogli i nadati da će im ove dve činjenice koristiti.

Njihova glavna opasnost poticala je od uspešnog ometanja od strane savezničkog vazduhoplovstva. Model je celo ovo pitanje rezimirao ovako: »Neprijatelja broj 1 pretstavlja protivnička vazduhoplovna snaga, koja, zbog svoje apsolutne nadmoćnosti, radi na tome da nam uništi naše prodrone snage i artiljeriju, napadajući ih lovačkim bombarderima i »tepisima« bombi, a nama onemogućuje kretanje u pozadnjoj oblasti. Stoga su Nemci izvršili svoj udar onda kada su im meteorološka pretkazivanja obećavala prirodni plašt i dok su u prva tri dana magla i kiša zadržavale savezničke vazduhoplovne snage na zemlji. Na taj način rđavo vreme pretvorilo se u adut.

Rundštetu i Modelu preostalo je da iskorišćuju što god su mogli. Oni su jako hazardirali, iako su raspolagali veoma

ograničenim kreditima. Oni su znali da sve to pretstavlja očajničku hazardnu igru, a da sami izigravaju svoj poslednji adut. Njihova udarna snaga sastojala se iz Pete i Šeste oklopne armije, kojima su pridodati i svi dotada napabirčeni tenkovi. Nezgodnu osobinu Ardena u ofanzivnom pogledu pretstavlja je njihov visoki teren ispresecan dubokim jarugama, kroz koje su vodili putevi, a koji bi lako mogli da pretstavljaju »grliće boca«. Napredovanje tenkova obično je zaustavljano na ovim tačkama. Nemačka komanda mogla je da predupredi ovaj rizik upotreboru padobranaca za posebanje tih strategiskih klanaca. Ali su Nemci dopustili da im ovaj specijalizirani rod vojske propadne, a njegova tehnika zarda — posle prepada kojim je u maju 1941 godine bio zauzet Krit. Od njih je nemačko komandovanje moglo da upotrebi još samo nekoliko pregršti.

Cilj ove protivofanzive bio je dalekosežan — probijanje posrednim prilazima do Antverpena, otsecanje britanske od američke vojske i od izvora njenog snabdevanja, da bi se zatim prva, dok je još izolovana, uništila. Peta oklopna armija trebala je da probije američki front u Ardenima, pa da zatim skrene na zapad, a posle toga na sever preko Meze, da bi pored Namira odjurila za Antverpen. Za vreme svog nadiranja trebalo je da obrazuje bočnu barijeru radi sprečavanja intervencije američkih armija koje su se nalazile južnije. Šesta oklopna armija trebala je da u jednom luku prodre na severozapad, pored Liježa ka Antverpenu, stvarajući strategiski baraž kroz pozadinu britanskih, a severnije i američkih armija.

Potpomognuta svojim iznenadenjem, nemačka protivofanziva postigla je prvi dana preteći napredak i kod Saveznika stvorila uzbunu i pometnju. Najdublje je prodrla Manjfelova 5. oklopna armija. Ali su vreme i prilike bili izgubljeni zbog nedostatka goriva, stvorenog savezničkim pritiskom iz vazduha, pa se nalet završio negde ispred Meze, iako je na nekim tačkama stigao zloslutno blizu do nje. Ovom osuđenju mnogo su doprineli američki odredi, koji su dejstvovali na nekoliko najvažnijih »grlića boca« u Ardenima, kao i brzina s kojom je Montgomeri, koji je tačno shvatio

situaciju na severnom krilu, svoje rezerve uputio na jug radi zaustavljanja neprijatelja na prelazima preko Meze.

U sledećoj fazi, kad su savezničke snage skoncentrisale svoje trupe i pokušale da otseku veliki klin zabijeri u njihov front, Nemci su izvršili vešto povlačenje, koje ih je izvuklo iz moguće klopke. Sudeći po njihovim izveštajima, nemačka protivofanziva pretstavljala je korisnu operaciju, jer, iako nije postigla svoj cilj, ona je poremetila savezničke pripreme i nanela im mnogo veću štetu, a po cenu koja prema svome rezultatu nije bila prevelika — sem u kasnijoj fazi, kad je Hitler zabranio povlačenje.

Ali, razmatrana u odnosu na celokupnu situaciju, ova protivofanziva pretstavljala je za Nemce fatalnu operaciju. U njenome toku Nemci su utrošili snagu koju pri svojim skućenim okolnostima više nikada nisu mogli da nadoknade. Ovaj izdatak osujetio je izglede na održavanje ma kojega dužeg otpora pri ponavljanju savezničke ofanzive. On je kod nemačkih vojnika stvorio ubedljenje o njihovoj nesposobnosti da ratnu sreću okrenu, pa stoga i minirao njihovu dotadašnju nadu. Ukratko, objavio je nemačko vojno bankrotstvo. Otada se od nemačke vojske i naroda nije moglo skrivati da su iscrpli sve svoje izvore i da se sada žrtvuju u jednoj izgubljenoj borbi.

Završna faza

Od avgusta pa sve do kraja 1944 godine Ruski front bio je statičan — s obe strane linije koja Poljsku deli na dva dela — dok su ruske armije opravljale komunikacije na teritoriji preko koje je prešao njihov letnji talas plime i dopunjavali svoje prednje snage. Jesenji napor za forsiranje uzanih vratnica u Istočnu Prusku nije uspeo da slomi odbaranu. U međuvremenu, ruske levokrilne armije, nailazeći iz Rumunije i Bugarske, postepeno su, u obliku velikog bočnog pokreta, nastupale kroz Mađarsku i Jugoslaviju. Ovo je bio pokret velike strategije — sa udaljenim ciljevima — kao i u strategiji. On je bio usporavan teškoćama oko uspostavljanja vlasti u zemljama kroz koje su prolazili i nedostatkom komunikacija u dotičnim oblastima. Ali, ukoliko se kretanje

produžavalo, utoliko se, sasvim prirodno, razvijalo i sve veće strategisko konvergiranje ka zajedničkome cilju, dok je doseg nemačke snage, upotrebljen za suzbijanje ovog prilaza kroz sporedne vratnice, ustvari bio znatno smanjivanje nemačke sposobnosti za održavanje njihovih istočnih i zapadnih frontova.

Sredinom januara armije Konjeva otpočele su veliku ofanzivu protiv nemačkog fronta u Južnoj Poljskoj, pošavši iz svog mostobrana preko Visle, u blizini Sandomira. Pošto su probile neprijateljsku odbranu i zapretile centralnom sektoru s boka, upućene su napred Žukovljeve armije sa svojih mostobrana bližih Varšavi. U toku prve nedelje ofanziva je pod zimskim okolnostima napredovala gotovo isto onolikouo kao i letnja ofanziva u jednakom dugom vremenu. Pozadi fronta, u Zapadnoj Poljskoj, najveći deo zemljišta bio je toliko ravan da je bio nepodesan za odbranu, što su i Nemci uočili pri svome napadu 1939 godine. Ono je opet svojom prirodnom nudilo pokretnom napadaču druga preim秉stva, a naročito ako je raspolagao nadmoćnošću u snazi, te da bi mogao iskorisćavati pogodnosti za manevrovanje koje pružaju široki prostori. Sada su Nemci, koji su se branili, raspolagali s manje snaga i pokretljivosti.

U toku druge nedelje rusko napredovanje se produžilo, a broj zarobljenika stalno povećavao, što je govorilo za to da su ruske prodrorne snage prestizale zakasnele pokušaje nemačkog komandovanja da izvrši opšte povlačenje. Žurno evakuisanje civilnog stanovništva iz raznih velikih gradova u samoj Nemačkoj pretstavljalio je znak da je brzina i snaga ruskog napredovanja još jednom poremetila proračune nemačkog komandovanja i potislo ih iz meduprostornih položaja na kojima su smatrali da će se moći zadržati.

Nadirući kroz široki prostor između gradova Krakova i Loda, armije Konjeva upale su u Šlesku preko zapadne poljske granice. I Krakov i Lođ pali su 10. januara, i to poslednji pri Žukovljevom bočnom nadiranju. Konjev je 23. januara izbio na Odru iznad Breslave, i to na frontu od 40 milja, a zatim zauzeo nekoliko prelaza preko ove rečne barijere. Pri tome svom brzom naletu Konjev je pregazio važne industrijske predele u Gornjoj Šleskoj i na taj način osiro-

mašio nemačku ratnu proizvodnju. Ali su se Nemci jako prikupili iza Odre i uspeli da zaustave proširavanje mostobrana preko te reke.

Na ruskome desnom krilu, armije Rokosovskog otkočile su sa reke Nareva, severoistočno od Varšave, i zadale udarac Istočnoj Pruskoj. Probijši tu granicu na njenome zapadnom kraju, one su nadirale pored čuvenog bojišta Tannenberga — pozornice velikog ruskog poraza iz 1914 godine — i 26 januara doprle do Baltičkog Mora istočno od Danciga. Najveći deo nemačkih snaga u Istočnoj Pruskoj bio je otsečen, a zatim i opkoljen u Kenigsbergu.

U međuvremenu je Žukov, na ruskom centru, nadirao ka severozapadu između Torunja i Poznanja, kao dva stozerna saobraćajna centra. Obilazeći svaki od njih, on je naleteo na nemačku granicu, a njih ostavio izolovane da kao neka ostrvca vire iznad nailazeće plime. Granicu je prešao 26 januara, pa je zatim nadirao ka Odri, koja tu teče zapadnije no u Šleskoj. Pošto mu je očigledan cilj bio Berlin, koji leži na svega 50 milja iza Odre, on je, sasvim prirodno, nailazio na sve jači otpor. Iako su njegovi tenkovi još 31 januara stigli na Odru blizu Kistrina, prošlo je izvesno vreme dok je i sam uspeo da na širokom frontu stigne na tu reku, a zatim su Nemci suzbili njegove uzastopne pokušaje za njeno forsiranje. Snage Konjeva pokušavale su da stvore bočnu polugu nadiranjem na severozapad niz Odru, ali su i same bile zaustavljene Najsom, koja je pretstavljala pogodnu defanzivnu prepreku za Nemce.

I ovde je ponovo stupio u dejstvo zakon preteranog širenja, pa su Rusi zaustavljeni na Istoku sve dok se, najzad, ishod nije odlučio na Zapadu.

Dok su se Rusi tukli za Odru, Ajzenhauerove su armije početkom februara otpočele drugu veliku ofanzivu, s ciljem da pohvataju u klopke i uniše nemačke armije zapadno od Rajne preno što bi mogle da se povuku preko te reke. Uvodni napad izvršila je Prva kanadska (i britanska) armija na levome krilu, skrenuvši uz zapadnu obalu Rajne, kao bočna poluga za nemačke snage koje su zapadno od Kelna stajale ispred Prve i Devete američke armije. Ali je zastoj usled udaraca u Ardenima doveo do toga da je ovaj napad izvršen

tek kad je rosa razmekšala zamrznuto zemljiste. Ovo je povećalo nemački otpor. Oni su ovu svoju opasnu situaciju pravili bacivši u vazduh nasipe na reci Rer, i time za čitavih 14 dana usporili američki napad preko te vodene linije. Čak i tada napad je naišao na veoma uporan otpor. Usled toga Amerikanci su ušli u Keln tek 5 marta. Nemci su dobili vremena da svoje oslabljene snage, pa i mnogo od svoje opreme, evakuuišu preko prelaza na Rajni.

Pri ovome svom naporu Nemci su morali da upotrebe veliki deo svojih snaga za suzbijanje savezničkoga levog krila. Sledeća slabost njihovoga levog krila stvorila je povoljnu priliku za američku Prvu i Treću armiju. Desno krilo Prve armije probilo se do Rajne kod Bona, a jedan njen odred uspeo je da pomoći iznenadenja zauzme netaknuti most preko Rajne kod Remagena. Ajzenhauer nije odmah iskoristio ovu neočekivanu brešu, pošto bi to iziskivalo pomeranje njegovih rezervi i znatnu preradu njegovih planova za budući, a odlučni stadijum. Ali je remagenska pretnja poslužila kao korisna distrakcija za neprijateljske slabe rezerve. Veću korist postigla je Treća armija svojim probojem u Ajjel (nemačko produženje Ardena). Četvrta oklopna divizija — i ovoga puta kao Patonov prodorni klin, baš kao i pri izbijanju iz Normandije — dojurila je do Rajne kod Koblenca. Paton je svoje snage okrenuo na jug, preko Donje Meze u Palatinat, pa desnom obalom Rajne nadirao kroz pozadinu snaga koje su stajale prema Pečovoj Sedmoj armiji. Ovim udarcem otseko ih je od Rajne i dobio mnogo zarobljenika, a za sebe nebranjeni prelaz preko Rajne kad se ponovo okrenuo na istok. Ovaj prelaz izvršen je u noći 22 marta izmedu Majnca i Vormsa, i brzo iskorišćen dubokim nadiranjem u Severnu Bavarsku. Ovim je bio rasklimatan ceo neprijateljski front, a neprijatelju osuđena mogućnost da pokuša opšte povlačenje u svoju mnogo diskutovanu planinsku tvrđavu na jugu.

Noću 23 marta Montgomerijeva grupa armija izvršila je planirani nalet na Rajnu, i to daleko niže od holandske granice. Ova velika reka predena je na četiri mesta noću, a ujutru su dve padobranske divizije spuštene preko nje radi smanjivanja otpora koji su očekivani ispred novozauzetih

mostobrana. Neprijateljski otpor počeo je svuda da se mrvi, pa se zatim razvio u opšti slom.

Čak i sada je kraj bio odložen za više od mjesec dana. Ovo nije bilo zbog nekog ozbiljnog otpora od strane rasparčane nemačke vojske, izuzev otpora dveju tačaka na krajnjem severu i jugu — već zbog savezničkog problema snabdevanja u vreme kad je njihovo napredovanje prešlo na drugu stranu Rajne, zbog prepreka koje su činile ruševine stvorene njihovim vazduhoplovnim snagama u cilju blokiranja puteva, a najzad i zbog komplikacija stvorenih od strane političkih faktora.

Najzad, vojni ishod bio je rešen kada je Rajna bila pređena. Nastalo je samo pitanje tačnog vremena kad je premorena nemačka vojska trebala da pukne kao isuviše rastegnuto parče gume.

Iako je njen raniji ogromni front bio sužen, pošto je sa svih strana bila potiskivana prema centru, nemačka veličina smežurala se čak i više u šrazmeri prema pritisku — usled prevelikih gubitaka pretrpljenih zbog neelastične odbrambene strategije na kojoj je Hitler insistirao. Njegova gruba nesavljivost u defanzivi čudnovato je otskakala od mudre savljivosti pri njegovim ranijim ofanzivnim metodama — pre no što ga je bio opio žanos pobedivanja.

Ako uzmemo u obzir slabljenje nemačkih snaga i njihovih materijalnih izvora, moramo se prilično čuditi da je njihov otpor i toliko dugo trajao, kad je već bio prostorno toliko proširen. To je jednim delom i posledica njihove izvanredne sposobnosti za izdržavanje napora, veoma potpomognute savezničkim zahtevom za »bezuslovnu predaju«. A pre svega, sve to dokazivalo je ogromnu urodenu moć moderne odbrane. Po svakome pravilskom vojničkom proračunu nemačke snage nisu bile dovoljne da se čak i samo nedelju dana odupiru težini napadačke snage, kojoj su se one stvarno odupirale mnogo meseci. Dok su mogli da drže frontove razumno odmerene prema svojoj snazi, Nemci su često odbijali napade snaga nadmoćnijih šest, a ponekad i više od dvanaest puta. Sada je Nemce tukao prostor.

Da su nemački protivnici poznavali taj uslov za nastupanje i da su se bili pripremili da izadu na susret agresiji

sa što većim korišćenjem preitnućstava odbrane, svetu bi se uštedele ogromne nevolje i tragedije.

Pre dugog vremena, čuveni bokser, Džem Meis (Jem Mace) rezimirao je svoje iskustvo sa ringa ovako: »Pustite protivnika da vam pride, pa će on sam sebe da tuče«. Kasnije je Kid Makoj (Mc Coy) izrazio to isto mišljenje u svojoj pouci: »Navedite protivnika da vas napadne — pa mu pride tako, da mu isključite obe ruke, a da vama jedna ostane slobodna«. Istina Džem Meisova izreka postala je odlična taktička pouka za bojište u Africi, Rusiji i Zapadnoj Evropi; sa sve većim iskustvom svi viši komandanti težili su da se koriste snagom odbrane, čak i kad sami napadaju. To je u isto vreme bila i prva osnovna pouka iz rata kao celine. Nemačka je otišla toliko daleko, da je samu sebe tukla. Bez onoga što je na taj način sama uradila, njeni bi protivnici mnogo teže mogli da je potuku. Njeno suviše direktno prilaženje problemu pobeđe postalo je posredno rešenje savezničkog problema. Njeno napuštanje planova i razvlačenje ogromno su pomogli Saveznicima u skraćivanju rata. Da su saveznički narodi shvatili osnovne uslove ratovanja, umesto da se pripremaju za borbu na konvencionalan način, dužina rata i njegovo pustošenje bili bi mnogo manji.

KRATKA OBJAŠNENJA ISTORISKIH LIČNOSTI, DOGADAJA I GEOGRAFSKIH NAZIVA

A

Adorf, varošica u Saksonskoj, blizu Cvikaue (Zwickau), ima oko 10.000 stanovnika. Pisac je pominje u vezi sa operacijama.

Aleksandar Veliki ili Makedonski (356—323 pre n. e.), sin Filipa II. Učitelj mu je bio Aristotel. Prve ratove vodio je protiv Ilira i Tračana. U Korintu 335 godine, naimenovan je jelinskim strategom. Posle uspeha na Balkanu, preuzeo je pohod u Aziju i prešao Helespont (stari naziv za Dardanele) 334 godine pre n. e. sa 30.000 pešaka i 5.000 konjanika. Kod Granika potukao je Persijance i postao gospodar Male Azije. Kako priča govori, razdrešio je čuveni Gordijev čvor presekavši ga svojim mačem, čime je, po proročanstvu, stekao pravo na aziski carstvo (333 pre n. e.). Prešav Taurus, pobedio je persiskog cara Darija. Potom je okrenuo na Siriju, Jerusalim i Egipat, koje je osvojio i na Niliu osnovao grad Aleksandriju. 331 godine okrenuo se opet na Aziju, prešao reke Eufrat i Tigar i ponovo se sukobio sa Darijem kod Arbele (ili Gaugamele) 1. oktobra 331. Pošto je kod Arbele (vidi Arbel) sa svojom konjicom definitivno potukao Darijeve trupe, svi su mu se gradovi predali (Vavilon, Suza i dr.). U svom daljem pohodu dospeo je do Indije, ali se morao vratiti, zbog teškoća u snabdjevanju i iscrpljenosti trupa (325 pre n. e.). Mnogo je cenio Diogena, tako da je jedared rekao: »Da nisam Aleksandar, želeo bih biti Diogen«. Umirući od groznice, rekao je da ostavlja carstvo najdostojnjijem.

Ali-Arslan, paša od Janjine (1741—1822), imao je pod svojom vlašću celu Albaniju, Epir i deo Tesalije. Napoleon je nekoliko puta pokušavao da sa njim sklopi savez, ali se nije nikada mogao na njega sigurno osloniti. Porta ga je smatrao opasnim i povela je borbu protiv njega. Opkoljen u Janjini, bio je savladan i pogubljen 1822.

Alkibijad (Alcibiades, Alcibiade), grčki vojskovoda, govornik i državnik (450—404 pre n. e.). Ostavši ranu bez roditelja, vaspitao ga je Perikle (Pericles). Vrlo ambiciozan, počeo se isticati još u prvim bitkama (kod Potide spasio mu je život Sokrat, a kod Delikana

on Sokratu). Dobio je bitku nad Spartancima 411 pre n. e. kod Abidosa.

Alp Arslan (1020 — 1072), drugi sultan iz dinastije Seldžuka. Posle smrti svoga oca (1059) zavladao je celom Persijom sve do reke Tigra. 1071 godine svojom čuvenom konjicom pobedio je Grke pod Romanom U svom pohodu na Turkestan (1072) osvojio je jednu tvrđavu čiji ga je branilac ubio nožem.

Alvinci (Alvinczy ili Alvinzy), austrijski feldmaršal (1735—1810). Učestvovao je u Sedmogodišnjem ratu (1756—1763); bio je potučen od Bonaparte kod Hondšuta, Arkole i Rivolija.

Amfipolis (Amphipolis), stara atinska kolonija na donjem toku Strume u Bugarskoj. Tukidid je bio prognan što je nije mogao odbraniti od Lakedemonaca pod Brazidasom (424). Filip II ju je osvojio 358 pre n. e.

Antigon (Antigone le Cyclope), brat Aleksandra Velikog, bio je takođe vojskovoda. U borbi je ostao bez oka. Bio je guverner Frigije i posle smrti svoga brata (323 pre n. e.) morao je da vodi duge borbe protiv udruženih Aleksandrovih vojskovoda dok najzad nije bio pobeden u bici kod Ipsosa (301) i pogubljen.

Arbela ili Gaugamela, mesto gde je Aleksandar Veliki 1. oktobra 331 pre n. e. pobedio persiskog kralja Darija. Aleksandrova vojska brojala je 45.000, dok je persiska bila znatno jača. Darijeve trupe imale su razvučen poredak. Aleksandar je uočio slabu tačku na sredini fronta, formirao svoje snage u vidu klina (sa konjicom na vrhu klina) i tako brzo proširio prodor, a potom izvršio obuhvat persiskih snaga (vidi Aleksandar Veliki).

Arkadiska liga (Arcadian League), savez državica: Mantineje, Megalopolisa, Orkomene i dr., na Peloponezu, koji se odupirao dominaciji Sparte.

Armija (Armée), vojska, oružana sila koja je postojala i u najstarija vremena. Grčki istoričar Herodot kaže da je persiski car Darije u svom pohodu na Grčku prešao Dardanele (Helespont) sa vojskom od 800.000 ljudi. Kserks je, međutim, komandovao vojskom od 1.700.000 ljudi. Njegova konjica brojala je 80.000, što znači dvadeseti deo celokupnih efektiva. Služba snabdevanja i dotura životnih potreba za ovako mnogobrojnu armiju bila je organizovana pomoću kamila. Tako se objašnjavaju uspešne Darijeve operacije i kroz opustošene predele. (Vidi — Darije i Kserks). Kserksova flota brojala je 1.200 brodova (trirema) sa kojim je bio preduzet pohod na Grčku. Delbrik osporava tačnost ovih cifara.

Artemiza od Halikarnasa (Artémise d'Halicarnasse), pratila je persiskog kralja Kserksa na njegovom pohodu protiv Grčke i hrabro se borila u bici kod Salamine (480 pre n. e.).

Artemiza (Artémis), grčka boginja lova, čednosti i magija kojoj kod Rimljana odgovara boginja Dijana. Jupiter je Dijani dao strele i učinio je kraljicom šuma.

B

Bazen (Bazaine), francuski maršal (1811—1888). Istakao se u Krimskom ratu (1854—1856). U ratu 1870/71 komandovao je prvo Lorenskom armijom, dok nije 12 avgusta postavljen za generalissima francuske vojske. U ovom ratu počinio je mnoge greške i propustio mnoge povoljne momente da zada udarce Nemcima. Smatra se da je samo njegova frumost bila uzrok francuskom porazu kod Sen Priva (18 avgusta). Dozvolio je da bude opkoljen u Mecu, gde je i kapitulirao. Po povratku iz zarobljeništva bio je osuđen od francuskog vojnog suda na smrt, ali mu je kazna zamjenjena većtom robijom na ostrvu Sv. Margariti odakle je uspeo da pobegne 1874 godine. Posle bekstva živeo je do smrti u Madridu.

Beresford (Beresford, William Carr), engleski general (1768—1854). Od 1808—1814 godine bio je komandant portugalskih trupa u sastavu Velingtonove armije u ratu protiv Napoleona. Njemu se pripisuju zasluge za pobedu nad francuskim maršalom Sulom u Španiji (1811) kod Aibuere.

Bizmark (Bismarck), nemački kancelar (1815—1898). Bio je prvo ministar Pruske i doprineo je formiranju Konfederacije Severne Nemačke posle Prusko-danskog rata 1864 i Prusko-austrijskog rata 1866 godine. Pošto se Francuska suprotstavila postavljanju nemačkog princa, Leopolda Hoencolerna (Hohenzollern), na španski presto, to je došlo do rata 1870 između Pruske i Francuske. Kao povod za ovaj rat poslužila je čuveria emska depeša koju je Bizmark bio falsifikovao, a kojom sejavlja da su Francuzi prešli granicu. Posle poraza Francuske, 1871, proglašeno je nemačko carstvo, čiji je prvi kancelar bio Bizmark. On je 1875 godine htio da izazove novi rat protiv Francuske, aii je bio sprečen od strane Rusije i Engleske. 1883 godine Bizmark je osnovao Trojni savez (Triple-Alliance) u koji su ušle: Nemačka, Austro-Ugarska i Italija. Zbog svoje čvrstine dobio je nadimak »gvozdeni kancelar«.

Biti (Beatty), engleski admiral (1871—1936), koji se istakao u Prvom svetskom ratu; uzeo je vidnog učešća u bici kod Jutlanda 31. maja 1915 godine. 1921 bio je prvi lord Admiraliteta (ministar mornarice).

Brazidas (Brasidas), vojskovoda Sparte za vreme Peloponeskog rata. 431 pre n. e. borio se protiv Atinjana. Poginuo je u bici kod Amfipolisa 422 pre n. e.

Brusilov, ruski general (1853—1926). U Prvom svetskom ratu ušao je kao komandant korpusa, da bi ubrzo postao komandant Osmene armije sa kojom je prešao Karpatе i 1914 godine probio se u Mađarsku. Zimi 1914/15 godine, u sadejstvu sa armijom Ratka Dimitrijeva (zvanog »Napoleončeto«), tukao je Austro-Madare u čuvenoj Ga-

liciskoj bici. 1916 godine postao je komandant Jugozapadnog fronta gde je svojim čuvenim probojem tukao Makenzena i Botmera, zarobio preko 400.000 Nemaca i povratio 40.000 kv. km. ruske teritorije. U revoluciji stavio se na stranu Crvene armije.

Brut (Brutus), zaverenik protiv Julija Cezara, koga je Cezar smatrao svojim sinom. Kada ga je Cezar primetio sa ostalim zaverenicima, užviknuo je: »Zar i ti, sine Brute!« (Tu quoque, fili mi!) — posle čega je bio izboden mačevima. Brut je potom bio gonjen od Antona i Oktavijana i izvršio je samoubistvo posle poraza kod Filipa (Philipes, 42 godine pre n. e.) na taj način što se bacio na go mač koji mu je držao jedan od prijatelja.

Burse (Bourcet), oficir i poznati francuski vojni pisac (1700—1780). Najvažnije mu je delo »Istoriski i vojni memoari« koje je Lidel Hart pominje.

C

Cezar Julije (Cesar Jules), živeo od 100—44 pre n. e.; čuveni rimski vojskovoda i državnik; odličan govornik. Sa Pompejom i Krasom obrazovao trijumvirat. Vodio je mnoge ratove: pokorio Galiju; Englesku, a delom i današnju Nemačku. 49 godine Pompej je nagovarao Senat da mu oduzme komandu nad vojskom u Galiji. Zato je Cezar prešao reku Rubikon (49 pre n. e.) i potukao Pompeja u bici kod Farsale (vidi Rubikon i Farsala). Pompej je posle poraza pobegao u Egipat ali je bio mrtav kada je Cezar tamо stigao. Pošto je Ptolomej XII bio pristalica Pompejev, to ga je Cezar zbacio sa egipatskog prestola, a postavio Kleopatru. Zatim je Cezar pobedio Mitridatovog sina Farnaka i Pompejeve pristaćice kod Tapse i Munde (45). Osumnjičen da želi kao apsolutni diktator da zavede monarhiju, bio je ubijen od zaverenika u senatu (vidi Brut). Napisao je čuveno delo »O Galskom ratu« (De bello Gallico).

Č

Čarls II (Charles II), engleski kralj (1630—1685). Posle smrti svog oca, Čarlsa I., koji je pogubljen, krunisan je u Škotskoj, osvojio je celu Englesku, ali ga je Kromvel pobedio kod Vorsetra (Worcester) 1651, posle čega je morao izbjeći u Francusku gde je živeo do restauracije (1660). Za vreme njegove vladavine obrazovane su partije Torijevaca (Tories) i Vigovaca (Whigs). Dok su Torijevci bili za autoritet krunе, Vigovci su više bili za narodna prava. Ove dve partije vekovima su se smenjivale na vlasti u Engleskoj.

Čenselorsvil (Chancellorsville), mesto u SAD gde je 2 maja 1863 godine general Li (Lee) izveo manevr protiv snaga generala Hukera (Hooker) severne strane, i dobio bitku.

D

Delfi (Delphi, Delphes), stari grčki grad sa jugozapadne strane Parnasa gde mu se i danas nalaze ostaci.

Demosten, atinski vojvoda iz V veka pre naše ere, koji se istakao u Peloponeskom ratu, ali je potučen i pogubljen kod Sirakuze, na Siciliji, 413 godine pre n. e.

Demosten, čuveni grčki besednik (384—322 pre n. e.). Bio siroče; tutori mu upropastili imanje; kao mlad teško je govorio, ali upornom vežbom sve je savladao. Borio se protiv Filipa II i njegovog sina Aleksandra. Zato su ga Makedonci osudili na smrt; sam se otrovaо.

Deze (Desaix), francuski general iz doba Napoleona, poginuo u bici kod Marenga 1800 u Severnoj Italiji. U ratovima Revolucije jako se istakao braneci prelaze na Rajni. Učestvovao je i u Egiptu, u bici kod Piramide 1798 koju je dobio Napoleon.

Drugi rat za nezavisnost SAD, 1812—1815 (La seconde Guerre d'Indépendance). — Napoleon je sprovodio strogu blokadu protiv Engleske i sprečavao svaku trgovinu sa ovom zemljom. Engleska je, sa svoje strane, bila progasila blokadu evropske obale na delu od Bresta do Hamburga. Ovim su bile pogodene i SAD. Do rata sa Engleskom došlo je 1812 uništavanjem američkih brodova. Posle engleskog uspeha na moru, Englezzi se iskrcaše na obalu SAD i prodreše u Njujork. Ali je američki general Džekson odneo pobedu kod Novog Orleana (1815), posle čega je došlo do mira između ove dve zemlje engleskog jezika.

E

Edvard IV (Édouard IV), engleski kralj (1442—1483), vladao od 1461—1670 godine, kada je zbačen sa prestola. Borio se protiv Henrika VI, engleskog kralja, i kraljice Margarite Anžujske. Imao je ambiciju da zavlada francuskim prestolom, ali ga je francuski kralj Luj XI onemogućio svojim veštim manevrom (ugovorom od 1475).

Engleski gradanski rat (1640—1660). — Revolucija je izbila zbog aspolitizma kralja Čarlsa I, koji je bio raspustio parlament i vladao bez njega punih 11 godina. Za ovo vreme u vladanju su ga pomagali lord Straford i episkop Lod. Ustanak je izbio u Škotskoj kada je Lod pokušao da Škote prevede u anglikanizam. Kada je Čarls pokušao da likvidira opoziciju u Londonu, narod se pobunio i otpočeo je gradanski rat. Potučen od vojske koju je bio sakupio narodni voda Oliver Kromvel, kralj je pobegao u Škotsku 1648, a ovi su ga prodali engleskom parlamentu za 400.000 funti. Parlament ga je 1649 godine osudio na smrt. Posle pogubljenja Čarlsa I, proglašena je republika na čijem je čelu bio Kromvel sve do svoje smrti 1658 godine. U ovom gradanskom ratu komandovali su kra-

ljevim trupama: Rupert, Njukasl i Faikland, a ustaničkim: Eseks, Mančester, Skipon, Hampden, Ferfaks i Kromvel. U početku, kraljeve trupe imale su uspeha, tako da je Rupert bio došao do na nekoliko milja od Londona. Međutim, Skipon je skupio dobrovoljece u Londonu, krenuo u susret kraljevim trupama i uspeo da ih zadrži 1642. Cela 1643 prolazi u borbama promenljive sreće. 1644. rat se još više rasplamiteo. 3. jula 1644. godine došlo je do bitke kod Marstan-Mura u kojoj je Kromvel na čelu svojih eskadrona odneo sjajnu pobedu. Najzad, 13. septembra 1645 godine, pobedom kod Filifofa (Philiphaugh), kraljeva stvar je bila nepovratno izgubljena, posle čega je on pobegao u Škotsku.

Epaminonda (410—362 pre n. e.), vojskovoda stare Tebe, koji je reorganizovao staru vojsku i izmislio novi — kosi borbeni poredak, kojim je pobedio Spartance u bici kod Leuktre (371) i kod Mantineje gde je i sam poginuo.

F

Fabije (Fabius), rimski vojskovoda, koji je u Drugom puniskom ratu primenio »taktiku iznuravanja« protiv Kartaginjana. Posle izgubljene bitke kod Trazimenskog Jezera, 217 godine pre n. e., Fabije je izbegavao da primi novu bitku sa Hanibalom. Zato je samo uznemiravao Kartaginjane i navodio ih na duge i besciljne marševe da bi ih iznurio. Ali je rimsko stanovništvo postalo nestrpljivo zbog primene ovakve taktike i na mesto Fabija bio je postavljen Varon, koji je primio bitku kod Kane (216) i pretrpeo čuveni poraz.

Falkenhajn (Falkenhayn Erich), nemački general (1861—1922); bio je ministar rata 1914 godine. Posle bitke na Marni (1914) u Prvom svetskom ratu zamenio je Moltkea na dužnosti načelnika štaba nemačke Vrhovne komande. U bici za Verden, 1916 godine, bescijljeno je uništilo najbolje nemačke divizije posle čega je smenjen i postavljen za komandanta Devete nemačke armije sa kojom je 1917 godine okupirao Rumuniju. Posle toga, komandovao je Turškom armijom u Palestini, gde nije uspeo da zauzme Suec. Ostavio je značajne memoare o svojoj ulozi u ratu 1914—1916.

Farzala (Pharsale), stara varoš u Tesaliji gde je Cezar, pošto je prešao Rubikon, dostigao Pompeja (48 pre n. e.) i potukao ga u odlučnoj bici.

Ferfaks (Fairfax), engleski general (1611—1671). Zajedno sa Kromvelom odigrao je važnu ulogu u gradanskom ratu protivu Čarlsa I. U bici kod Nezbija (Naseby) naterao je Čarlsa na bekstvo u Škotsku.

Filip II (Philip II, 359—336 pre n. e.), otac Aleksandra Većikog, stvorio je jaču vojsku, proširio svoju državu na Trakiju i nametnuo vlast celoj Grčkoj posle pobede u bici kod Heroneje (338). Za vreme priprema pohoda na Persiju ubio ga je njegov oficir Pauzanije.

Fišer (Fisher de Kilverston), engleski admiral (1841—1920). Stupio je u mornaricu u svojoj trinaestoj godini učestvovao u Krimskom ratu 1854 godine. Mnogo učinio za unapredjenje britanske ratne mornarice, naročito na polju pomorske taktike. U Prvom svetskom ratu do 1915 godine bio je načelnik Operativne uprave.

Flaminije (Flaminius Nepos), rimski vojskovoda, poginuo u bici kod Trazimenskog Jezera, 23. juna 217 godine pre n. e., u kojoj je Hanibal pobedio Rimljane.

Flaminije (Flaminius Quinctius), rimski konzul i zapovednik flote (umro 170 pre n. e.). U ratu protiv Makedonije 198 bio je komandant flote.

Flaminije (Flaminius, Titus Quinctius), rimski vojskovoda i konzul 198 pre n. e., brat prethodnog. On je završio Makedonski rat pobedom nad Filipom III Makedonskim.

Fokonberg (Fauconberg), engleski kapetan, koji se istakao u proterivanju Edvarda IV sa prestola.

Francusko-pruski rat 1870/71. — Francuska pod Napoleonom III suprotstavila se postavljanju nemačkog princa na španski presto. Nemački kancelar Bizmark inscenirao je poznatu emsku depešu (koja je javljala o tobožnjem upadu Francuza u Nemačku) i to iskoristio kao povod za rat koji je Nemačka već želeta. Pruska vojska brojala je 390.000, dok su Francuzi imali 260.000 vojnika. Načelnik štaba nemačke Vrhovne komande bio je fon Moltke. Nemačka vojska je imala tri armije. Treća armija, pod komandom pruskog Prestolonaslednika, upala je 4. avgusta u Alzas i potisnula armiju Makmaona na Vogeze. Prva armija, pod Štajnmecom, bila je desno, gde je potisnula generala Frosara. Na centru je bila Druga armija pod komandom Fridriha Šarla, obišla je Mec sa juga i tu opkolila francusku Lorenšku armiju pod komandom Bazena (posle sukoba kod Rezonvilia od 16. i kod Sen Priva 18. avgusta). Armija Makmaona svijala se ka Šalonu u cilju zaštite Pariza, ali je bila otsečena kod Sedana i sa carem Napoleonom III kapituirala 2. septembra 1870. Ubzro su Nemci opkolili Pariz iz koga se pomoću balona spasao Gambeta koji je organizovao nove snage za oslobođenje Pariza. Posle daljih borbi, Francuska je potpisala kapitulaciju u Versaju 26. februara 1871. Mir je zaključen u Frankfurtu 10. maja 1871. Nemačka победa u ovom ratu omogućila je ujedinjenje Nemačke.

Frenč (French), engleski maršal (1852—1925). Postao je maršal 1913 godine posle uspeha u kolonijalnim ratovima. U Prvom svetskom ratu bio je komandant britanskih snaga u Francuskoj. Učestvovao je sa svoje 4 divizije u bici na Marni, septembra 1914, kao i u docnjim bitkama kod Artoa i u Pikardiji. Od 1916 godine bio je vrhovni komandant svih engleskih snaga u Metropoli.

G

Galjeni (Gallieni), francuski maršal (1849—1916). Učestvovao u mnogim francuskim kolonijalnim ratovima. U Prvi svetski rat 1914 godine ušao je kao guverner Pariza. Uoči bitke na Marni pokazao mnogo inicijative i preduzimljivosti i naredio Šestoj armiji (Mornuri) da kod Urka udari u desni bok Klukove armije. Da bi ubrzao izvođenje ovog manevra, mobilisao je sve taksije u Parizu za brzi prevoz trupa.

Gamlen (Gambelin), francuski generalisim u Drugom svetskom ratu, rođen 1872 godine. Iстакао се у оперативном одељењу francuske Vrhovne komande у бици на Марни 1914 године, те га зато Lidel Hart помиње. Као generalisim у рату 1940 године врло слабо је radio.

Giber (Guibert), francuski general i војни писац (1715—1786). Учествовао у Седмогодишњем рату посle čega je napisao dva značajna dela: »Essai de Tactique générale« (1772) i »Défense du système de guerre modérne« (1779). Postao maršal i član Akademije nauka 1786.

Gradanski rat u SAD od 1861—1865 (Guerre de Sécession), воден је између SAD i južnih država. Otpočeo je posle izbora Džefersona (Jefferson) za predsednika Konfederacije južnih država. Neprijateljstva су otpočela bombardovanjem fora Samtra od strane generala Boregarda (Beauregard). 12 aprila 1861, kad su SAD, manje spremne za rat od svojih južnih protivnika, pretrpele prvi poraz. Makdovel (Mac Dowell) je izgubio bitku 12. jula kod Bul Rana protiv Boregarda i Džonstona (Johnstan). Na mesto Makdovela bio je odreden za komandanta Maklelan (Mac Clellan), koji otpoče energične operacije почетком 1862. године. Ali i njegove trupe pretrpeše poraz u junu mesecu kod Fer-Oksa (Fair-Oaks), te se postavilo pitanje neposredne заštite Vašingtona. General Poupe (Pope) bio je takođe poražen 30. avgusta kod Bul Rana. U isto vreme водије су се огорчено борбе и на Западу, као и на Мисисипи. Поред низа неуспеха Saveznici су однели победу 1. маја 1863 код Ченселорсвилла (Chancellorsville). Како су се све снаге биле прикупile severno od Potomčeve armije (Potomac), general Li (Lee), komandant Južnih, htio je да бије odlučujuću bitku. On ju je otpočeo код Гетисбурга (од 1—3. jula 1863), ali mu je bila fatalna. У овој бици истакли су се generali Šerman i Grant. Отада су Северни имали stalno uspeha sve dok Li nije kapitulirao, 9. aprila 1865. године.

Gustav Adolf (Gustave Adolphe), шведски краљ (1594—1632), погинuo kod Lucena. Vodio mnoge ratove protiv Rusa, Poljaka i Danaca. Njegova armija bila je najmodernija u Evropi тога времена, како u pogledu naoružanja i opreme, tako i u pogledu taktike.

H

Hanibal (247—183 godine pre n. e.), kartaginski vojskovoda, sin Hamil-kara Barke. Још као дете zakleo се да ће mrzeti Rimljane. Prvo

je osvojio Španiju i stvorio jaku vojsku za dalje operacije protiv Rimljana. Prešao je Pirineje, a potom Alpe i tukao Rimljane u bitkama kod Tičina i Trebije (218), kod Trasimenskog Jezera (217) i kod Kane (216). Rimljani su poslali svog vojskovodu Scipiona Afrikanca (202) da napadne Kartaginu (stari, feničanski grad, severno od današnjeg grada Tunisa). Ovaj manevr Rimljana primorao je Hanibala da napusti Italiju i da spasava Kartaginu. Do bitke je došlo kod Zame gde je Hanibal bio potučen. Posle poraza Hanibal se krio jedno vreme po ostrvima, pa je ispišio otrov. Posle pobeđe Rimljana kod Kane zavladao je veliki strah u Rimu, te je otuda potekao i danas poznati izraz »Hanibal ante portas« (Hanibal je pred vratima!), kojim se izražava neka velika opasnost koja preстојi.

Hazdrubal, kartaginski vojskovoda, Hamilkarov sin, koji je bio pošao u pomoć bratu Hanibalu i poginuo u borbi sa Rimljima na reci Metauru.

Heg (Haig), engleski feldmaršal (1861—1928). Pod komandom Kičenera učestvovao je u kolonijalnim ratovima (Sudan). U 1914 komandovao je 1 britanskim korpusom u Francuskoj. Posle uspeha na Ipru postao je komandant Prve britanske armije, a potom je zamenio maršala Frenča na dužnosti komandanta svih britanskih ekspedicionalnih snaga u Francuskoj.

Heloti (Helots), stanovnici starog grčkog grada Helosa (na Peloponezu), koji su postali roblje Lakedemonaca.

Henrik V (Henry V), engleski kralj (1387—1422), sin Henriha IV, vladao od 1413—1422. Koristeći teške prilike u Francuskoj zbog građanskog rata, iskrcao se 1415 kod Harflera i 24. oktobra potukao francusku vojsku kod Azinkura. Ovom prilikom zauzeo je Ruan, Kotanten, Pontoaz i druge oblasti. Poznat kao dobar političar i vojnik svoga vremena.

Holandski ratovi, 1672—1678 (Les Guerres de Hollande), počeli su 1672 ratom protiv Francuske i Engleske, ali se rat ubrzo preneo na Nemačku i Sredozemlje. Prva francuska ofanziva za vreme Luja XIV (1672) izvedena je veoma energično. Lujeve snage iznosile su 120.000 vojnika, podeljenih u dve grupe: glavna (pod Tirenom) od Šarlora na Maestriht, a pomoćna (pod Kondeom), od Sedana, koja je imala da se spoji sa prvom. Obe su se grupe spojile na Vezelu. U isto vreme otpočeo je i rat na moru. Francuska i Engleska flota bile su pod vojvodom od Jorka. Holandija je spasena od definitivnog poraza intervencijom nemačkih država. Rat se preneo sa Donje na Srednju Rajnu gde su operacije izvodene u toku 1673 godine sa promenljivom srećom. 1674 godina počela je sa francuskim porazima. Viljem Oranski uspeo je da koncentriše jače snage u Holandiji, što je navelo Luju XIV da doneće odluku o evakuaciji svojih snaga iz Holandije. U isto vreme vodene su operacije i u oblasti Pirineja, između Francuske i Španije, kao i na severu, između Skandinavije i Nemačke.

I

Ilirija (Illyricum), stari naziv za današnju oblast između reke Soče i Riječkog Zaliva, koja je zahvatala Istru i oblast Trsta. Nekada se ovim imenom zvala i teritorija čak do Dunava, kao i Makedonija i Grčka, a u XVII veku zapadne oblasti Balkanskog Poluostrva.

K

Kasander (Cassandre), kralj Makedonije (354—297 pre n. e.). Stupivši u savez sa Antigonom i Ptolomejom, osvojio je celu Grčku. Vrativši se u Makedoniju, pogubio je Olimpiju, majku Aleksandra Velikog. Posle poraza Antigona i Demetrikosa kod Ipsosa (301), održao se na vlasti do smrti (297). Voleo je književnost.

Katina (Catinat), francuski maršal (1637—1712). Istakao se kod opsade Lila (1667) i Maestrihta (1673), kao i u bici kod Senefe (1674) i dr. Napisao je značajne memoare koje pominje Lidel Hart (»Mémoires«).

Kleon (Cléon), atinski demagog, i veliki govornik, umro 424 godine pre n. e. Posle smrti Perikla (429) postao je voda Narodne stranke u Atini koja je želela rat protiv Sparte. 425 godine bio je upućen sa vojskom protiv spartanskog vojskovode Brazidasa na Halkidiku. Kod Amfipolisa došlo je do bitke (424) u kojoj su našli smrt i Brazidas i Kleon. (Vidi Amfipolis).

Konstantin Veliki (Constantin le Grand), rimski imperator (274—337). Istakao se u ratu protiv Persije. Posle abdikacije Dioklecijana, stupio je na presto njegov otac, a on ga je pratio za Englesku. Čim su se iskrcaли, njegov je otac umro, te vojnici proglašiše njega za cara. Prvi period vladavine (306—323) ispunjen je, uglavnom, gradanskim ratovima, izuzev nekih operacija protiv Franaka i Gota. Prešao je Alpe 312 godine i potukao svoje protivnike. Za ovu bitku vezan je poznati izraz »In hoc signo vinces«. (U ovom znaku pobedićeš!).

Krimski rat (1854—1856), voden između Rusije i Turske kojoj su se docnije pridružile Engleska, Francuska i Sardinija. Rat se ubrzo lokalizovao na Krimu gde su Saveznici punih 11 meseci opsadivali Sevastopolj. Posle pada Sevastopolja, ruski car Aleksandar II, koji je došao na presto posle smrti cara Nikole I, ponudio je mir, koji je zaključen u Parizu 1856.

Kromvel (Cromwell), protektor Engleske Republike (1599—1658). Izabran je za poslanika 1640 u Oksfordu, gde je pod rukovodstvom Hampdena pripremao revoluciju. 1642 postao je konjički kapetan i preneo na svoje vojnike mržnju protiv rojalista koje je potukao kod Marston-Mura 1644 i Nezbija 1645. Postavši general-lajtnant, ostao je i daije u armiji, ma da po tadašnjem ustavu članovi poslanstva nisu mogli biti vojna lica. Podržan od vojske, Kromvel je postao gospodar parlamenta koji je tada očistio od svojih protivnika i obrazovao sud koji je 1649 osudio Čarlsa I na smrt.

Pošto je umirio Škotsku i savladao svaki drugi otpor, vladao je suvereno, ma da je odbio kraljevsku titulu koju mu je parlamenat nudio. Kromvel je ostao kao jedna od najvećih ličnosti u engleskoj istoriji.

Krstaški ratovi (Croisades), vodeni su u Srednjem veku od strane zapadnih ritera pod parolom oslobođenja Hristovog groba od muslimana, a ustvari zbog ekonomskih interesa Zapada. Na svom odelju i zastavama riteri su nosili izvezene krstove po čemu im je i dato ime »krstaši«. 1096 godine sustigle su se četiri feudalne vojske u Carigradu sa težnjom da oslobole Jerusalim od muslimana. Posle dugih borbi i neslaganja vojskovoda, najzad su zauzeli Jerusalim (1099).

Prvi krstaški pohod (1095—1099) stao je Zapad preko pola miliona žrtava.

Dруги krstaški pohod (1146—1149) voden je od strane francuskog kralja Luja VII i nemačkog kralja Konrada II. Sultan Saladin uspeo je da ponovo zauzme Jerusalim 1187 godine.

Treći krstaški pohod (1189—1193) voden je na poziv Urbana III i u njemu su učestvovala tri najveća evropska vladara toga vremena: Barbarosa (koji se sastao sa Nemanjom u Nišu), francuski kralj Filip i engleski Ričard Lavovo Srce. Nemci su išli suvimi, a Englezzi i Francuzi morem. Ni ovaj pohod nije uspeo. (Barbarosa se udavio u reci Sidni, Filip se vratio zbog bolesti, a potom se vratio i Ričard 1192).

Cetvrti krstaški pohod (1202—1204) išao je od Venecije preko Balkana (jadranском obalom, gde je zauzet Zadar za račun Venecije). Zatim su krstaši osvojili i opilačkali Carograd koji je postao prestonica Latinskog carstva i to ostao sve dok ga nije preoteo Paleolog 1261.

Peti krstaški pohod (1217—1221) izveli su Nemci i Madari. Cilj pohoda bio je da se prvo zauzme Egipat u čemu se uspeo. No, kako je Nil bio nadošao, to se nije mogao preći, i krstaši su se vratili.

Sesti krstaški pohod (1228—1229) predvodio je Fridrih II koji je vešt tom politikom, bez borbe, dobio u posed Jerusalim, Vitlejem i Nazaret za vreme od deset godina. Po isteku ugovora, »Svete zemlje« ponovo su potpale pod vlast muslimana. Zato je francuski kralj Sv. Luj (Luj IX) odlučio da ih ponovo oslobodi u kome je cilju izveo i dva poslednja pohoda, i to:

Sedmi krstaški pohod (1248) u kome je napao sultana Ejuba u Egiptu, ali bez uspeha, i

Osmi krstaški pohod (1270) koji je bio upravljen prvo na Tunis, po savetu Lujova brata Šarla Anžujskog. Iste godine, 25 avgusta, Luj je umro od kuge, u Tunisu.

Posle ovog pohoda nastao je dugi period, ceo XIV i XV vek, odbrane Evrope od turske najeze.

Kunersdorf (Kunersdorf), varošica u Pruskoj, blizu Odre, gde je Fridrih II bio potučen od austrijskog generala Laudonja i ruskog generala Soltikova (12 avgusta 1759).

Kurije ili Kurijon (Curion), rimski vojskovoda i senator, umro 52 pre n. e. Bio je guverner Makedonije 75 godine pre n. e. Podržavao je Cicerona protiv Kataline, a docnije i protiv Cezara.

Kuroki, japanski general (1844—1923). U Rusko-japanskom ratu (1904/5) komandovao je Prvom japanskom armijom. U bici kod Ljao-Janga, a zatim i kod Mukdena, odigrao je važnu ulogu.

L

Lamiski rat (po gradu Lamija, Guerre lamiaque), naziva se rat koji su stari Grci vodili protiv Makedonaca (323—322 pre n. e.).

Lojten (Leuthen), mesto gde je pruski kralj, Fridrih Veliki, 5 decembra 1757, odneo čuvenu pobedu nad austrijskim maršalom Daunom, primenivši kosi borbeni poredak koji je grčki vojskovoda Epaminonda bio primenio u bici kod Leuktre 371 godine pre n. e. Maršal Daun bio je rasporedio svojih 85.000 vojnika frontom na jug, severno od Lojtena, između baruština i reke Švajdenic. Fridrih je sa svojih 36.000 vojnika izvršio obilazak sa jugoistoka i pojavio se prema levom krilu Dauna, dok je delom snaga demonstrirao preko baruština u pravcu njegovog desnog krila. Pošto je uništil Daunovo levo krilo, Fridrih je napaš centar, a potom i ostale snage na desnom krilu. Napoleon je za ovu bitku rekao da je remekdejlo kombinacije pokreta, manevra i odlučnosti.

Ludendorff (Ludendorff Erich), nemački general, koji je bio načelnik štaba nemačke Vrhovne komande (kod Hindenburga) u Prvom svetskom ratu. Lično se istakao 1914 pri osvajanju Liježa, zatim u bici kod Tanenberga gde je uništena Druga armija (Samsonova) na Istočnom frontu. Videći da je Nemačka izgubila rat, podneo je ostavku 28 oktobra 1918 godine. Napisao je svoje »Memoare« i »Totalni rat«.

M

Magon (Magon), kartaginski zapovednik flote koji je 702 godine pre n. e. zauzeo Balearska Ostrva. Po njemu je dobilo ime pristanište Magon ili Minorka.

Magon (Magon), kartaginski vojskovoda i državnik, otac Hazdrubala i Hamilkara.

Magon (Magon), brat Hanibalov, koji je učestvovao u bici kod Kanë (216 godine pre n. e.). Vodio rat u Španiji, zauzeo pristanište Minorku, a 203 godine i Denovu, ali mu je rimski vojskovoda Var (Varus) spremio da se spoji sa Hanibalom. Kako je tada Scipion Afrikanac zagrozio Kartagini (u Africi), on se krenuo preko Sredozemnog Mora i u putu umro.

Margarita Anžujska, kraljica Engleske, žena Henriha VI., borila se protiv engleskog kralja Edvarda IV. Istakla se hrabrošću u engleskim ratovima »Dveju ruža«. Rodena je u Francuskoj (Pont-à-Mousson) 1429., a umrla je 1482.

Margrav (od nemačkog — *Markgraf*), grof sa granice, koji je imao vojnu i sudsku vlast u svojoj grofoviji. U vojnem pogledu ovi grofovi su bili potčinjeni svojim kneževima.

Marko Aurelije Probus (*Marcus Aurelius Valerius Probus*), rano se istakao kao vojskovoda, tako da mu je imperator Tacit poverio komandu na Istoču. Doclje, postao je rimski imperator. Roden je u Sirmijumu (Sremskoj Mitrovici) 232., a umro 282. godine naše ere. (Sremska Mitrovica postojala je još u Keltsko doba, a za vreme Rimljana bila je vrlo napredan grad. U njoj su stanovali carevi Prob, Klaudije II i Gracijan. Huni su je razorili 448. godine, ali ju je obnovio vizantiski car Teodosije III).

Marko Aurelije (*Marc Aurèle*), rimski imperator (121—181). Vodio mnoge ratove protiv najezda severnih plemena preko Dunava. Umro 181. u Sirmiumu (Sremskoj Mitrovici) gde je besnela kuga za vreme njegovih operacija.

Marsen (*Marsin ili Marchin*), francuski maršal (1656—1706). Učestvovao u svima borbama koje je Francuska vodila (1702 kod Lucara, 1703 u Nemačkoj, 1704 kod Hohšteta). U sadejstvu sa Vilarom 1705. godine proterao je neprijatelja preko Rajne.

Masinisa, numidski kralj (238—148 pre n. e.). U Drugom punskom ratu (213.) pomagao je svoga oca Gala protiv Sifaksa (Syphax) koji je bio u savezu sa Rimljanim. 206. godine i sam postao saveznik Rimljana.

Minucije, rimski vojskovoda koji je kritikovao svoga pretpostavljenog — Fabija zbog primene taktike iznuravanja protiv Hanibala. (Vidi pod Fabije).

Moro (*Moreau*), francuski general (1763—1813). Istakao se u Ratovima revolucije od 1791—1799. godine. U bici kod Drezdena (1813) bio je smrtno ranjen. (Bio je na strani saveznika protiv Napoleona).

N

Najamnički ratovi (*Guerres des Mercenaires*), vodeni su po završetku Prvog punskog rata (241 pre n. e.), kada Kartagina nije mogla da plati svoje najamnike koji su se bili pobunili. — Kartagina je naoružala sve svoje stanovnike i spremila jaku flotu. Hamilkar Barka uspeo je da pobedi pobunjenike držeći ih tako dugo opsednute bez hrane da su bili počeli da se jedu među sobom. 40.000 najamnika masakrirano je ovom prilikom. Ovaj je rat inspirisao francuskog pisca Flobera da napiše svoje delo »*Salambo*«.

Narzes (Narsès), vizantiski vojskovoda (492—568). Justinijan, vizantiski car, davao mu važne zadatke. U ratu protiv Gota bio je vrhovni komandant. Zauzeo je Italiju i pobedio Totilu 552, a i proterao je Franke iz Italije.

»**Nepobediva armada« Filipa II** (L'Invincible Armada de Philippe II). Filip II., španski kralj, pripremao je invaziju Engleske. Flota je trebala da preveze vojsku vojvode od Parme iz Holandije na obalu Engleske. Sa 132 broda flota se 19. jula 1588 godine približavala Engleskoj. Da je Medina Sidoni odmah napao englesko pristanište Plimaut, engleska obala bila bi parališana. Međutim, on se kruto držao dobivenih instrukcija i plovio samo duž obale, prepuštajući ofanzivu engleskoj ratnoj floti od 34 broda, njenoj trgovackoj floti i gusarima. Na taj način, »Armada« je bila uznemiravana dan i noć. Pored toga, počela je jaka bura koja je poremetila sve pianove »Armade«. Kad je u neredu dospela do Denkerka, vojvoda od Parme odustao je da se u nju ukreca sa svojim trupama. Medina Sidonije odlučio je u ovakvoj situaciji da obide Englesku pri čemu je uspeo da se vrati u Španiju samo sa 53 broda čime je »Nepobediva armada« bila praktično uništena.

Normani (Normands ili Northmans), skandinavski narod koji je u IX i X veku opustošio zapadne evropske obale.

P

Peloponeski rat (La guerre du Péloponnèse) označava slabljenje stare jeliinske moći. Rat je voden (od 429—404 pre n. e.) između Atine i Sparte (Na Peloponezu) koje su imale svoje saveznike. Posle dugih borbi i promena u savezničkim odnosima, Atina je kapitulirala 404 godine pre n. e. Teba i Korint hteli su da je stavne sa zemljom. Sparta, međutim, oduzela joj je sve osvojene teritorije i naredila je da se poruše utvrdenja u Pireju. Otada je nastala hegemonija Sparte. Ali je ona trajala samo do 379 godine, jer se tada Tebe sa ostalim državama digla na ustanak protiv Sparte. U ovom periodu odigrao je važnu ulogu Epaminonda kao vojskovoda na strani Tebe, koji je dobio bitku kod Mantineje (362) gde je i sam poginuo.

Pembrok (Pembroke) titula koja je od 1138 godine davana zaslužnim engleskim porodicama.

Persiski ratovi (Les Guerres Médiques) vodeni su u V veku pre n. e. između Grčke i Persije. Persijanci su hteli pod carevima Kirom i Darijem da osvoje stare grčke zemlje na zapadnoj obali Male Azije. Ovome se suprotstavila naročito Atina:

Prvi pohod Darije je poveo protiv Eretrije i Atine. Persiska flota od 1.200 brodova bila je potopljena kod Atose od nevremena, a Mardonijeva vojska bila je primorana da se vrati u Aziju, desetkovana gladi i bolestinama koje su tada vladale u Makedoniji. Ali iduće godine, 491. Atina je morala da primi bitku na Mara-

tonskom Polju. Posle toga, Atina je za vreme Temistokla postala jača sila na moru.

Drugi pohod (480—479) predvodio je Kserks, naslednik Darijev. Bagodareći Temistoklu, Grci su dočekali napad sa više jedinstva i složnosti nego 491. Sparta i Atina bile su ujedinjene sa još oko 30 državica. Leonida je dao ogorčen otpor na kopnju, naročito kod Termopila, gde je i poginuo. Na moru, Grci su odneli sjajnu pobedu kod Salamine 480, te se Kserks morao povući natrag u Aziju. Njegov vojskovoda, Mardonije, ostavši u Grčkoj, bio je potučen iduće godine kod Plateje, a ostaci njegove flote 479 kod Mikale. Posle toga nastalo je doba grčke premoći na moru. (Poznate su vojskovode iz tog doba: Miltijad, Temistokle i Pauzanije koje L. H. pominje u ovom delu).

Polibije (Polybius), grčki istoričar (210—125 pre n. e.). U ratu između Rima i Makedonije zauzeo je neutralan stav. Mnogo je putovao u cilju proučavanja, pa je i smrt našao u padu sa konja. Napisao je između ostalih dela i »Traité de tactique« (Udžbenik taktike).

Prvi svetski rat (1914—1918) voden je u Evropi između Austrije i Nemačke s jedne strane i ostalih velikih sila sa druge. Ovaj naziv dobio je zbog učešća i vanevropskih sila i nekih kolonija. Kao neposredni povod za rat poslužio je atentat na Franca Ferdinanda u Sarajevu, izvršen 28. juna 1914. Austrija je objavila rat Srbiji 28. jula; Nemačka — Rusiji 1. avgusta, Francuskoj i Belgiji 3. avgusta, a zbog gaženja neutralnosti Belgije, Engleska je objavila rat Nemačkoj 4. avgusta. Antanti su se pridružili Japan i Crna Gora (1914), Italija (1915), Portugalija i Rumunija (1916), a 1917: SAD, Kina, Brazilija, Belgija, Peru, Urugvaj, države iz Srednje Amerike i Grčka. Centralnim silama prišle su Turska i Bugarska 1915. U prvom naletu Nemačka je pregazila neutralnu Belgiju i duboko prodrla u Francusku, ali je na Marne izgubila bitku početkom septembra 1914 i bila definitivno zadržana, posle čega se na Zapadnom frontu prešlo na rovovsku vojnu.

Na Istočnom frontu Rusi su potukli Austrijance u Galiciji, ali su im Prva i Druga armija, koje su operisale prema Istočnoj Pruskoj, bile potučene u bitkama kod Tanenberga i Mazurskih Jezera.

U Srbiji su austrijske trupe bile potučene u dve bitke, prvo na Ceru, a potom na Kolubari. U jesen 1915 stupa u rat na strani Nemačke i Bugarska (14/X) koja napada na Srbiju sa istoka u zajednici sa Austro-Nemcima koji napadaju sa severa. Srpska vojska posle herojskog otpora biva primorana na povlačenje preko Albanije, posle čega, uz pomoć Saveznika, dolazi do obrazovanja Solunskog fronta. (Vidi Solunski front). 1915 Englezzi i Francuzi su pokušavali da zauzmu Dardanele, ali je pokušaj propao. 1916 godine Austrijanci su bili pritisli Italijane, ali su ih spasli Rusi svojom ofanzivom sa istoka. Ove godine Nemci su se strahovito iskrvavili u želji da zauzmu Verden, ali su svi naporci ostali

bez uspeha (Falkenhajn je sменjen, a доšли су Hindenburg i Ludendorf, koji su dotada имали успеха на истоку). У јесен 1916 Falkenhajn je pregazio Румунију. Исте године Срби су заузели Каймакчалан и Битој.

1917 године избила је Руска револуција која је довела до разстоења Немачке и Аустрије на Истоћном фронту. Исте јесени, Италијани су претрпeli тежак пораз у бици код Кобарida (Капорета).

Neограниченi немаћki подморниčki rat nanosi je teške губитке savezničkoj trgovачkoj floti потапajući i neutralne бродове. Ово је учинило да i SAD, 5 априла 1917, objave rat Немаћкој. Руси i Румуни закључили су separatan mir sa Немаћком i Аустријом. Oslobođena na Истоћном фронту Немаћка је предузела 21 марта 1918 нову ofanzivu na Zapadном фронту. Али, u лето 1918, Saveznici су предузели противofanzivu. U јесен исте године srpske i francuske divizije пробиле су немаћко-бугарски front kod Dobrog Polja što је убрзо довело до kapitulacije Bugarske (29 октобра 1918), a потом i Турске (31 октобра 1918). Srpska војска извршила је istoriski gonjenje prešavši Dunav, Dravu i Savu. Austro-ugarska carevina se raspala u октобру 1918. Немаћка, иссрпљена, пошто је остала сама, видела је bezнадејност daljeg otpora i 11 novembra затраžila primirje. Na taj način, Prvi svetski rat završen је 11 novembra 1918. U njemu je učestvovalo preko 60 miliona vojnika, od kojih oko 40 na strani Antante, a 22 na strani Centralnih сила. U ovom рату погинуло је na raznim frontovima oko 10 miliona ljudi, a umrlo od epidemija i глади 25 miliona. Rat је definitivno završен Versajskim уговором o miru.

Prusko-austrijski rat 1866 godine. — Za vreme operacija u Lombardiji, Prusi su udarili sa 254.000 na Austriju koja je imala 261.000 vojnika. Pruske trupe биле су наоружане savremenijom puškom (iglenjačom), која је имала tri puta veću brzinu гадања nego стara austrijska puška. Pored тога, пруско komandovanje било је mnogo боље (Moltke) од austrijskog. Bitka kod Sadove одиграла се 3. jula 1866. Pruskim trupама komандовао је пруски краљ Viljem I, a austrijskim general Benedek, који је имао nadmoćniju antiljeriju, ali demoralisane komandante i slabije trupe. Austria је изгубила овај рат.

Punski ratovi (Guerres puniques) водени су izmedu Rima i Kartagine u trećem i drugom veku pre naše ere:

Prvi punski rat (264—241). Protiv Kartagine, која је била jaka na moru, Rim je bio primoran da stvara takođe jaku flotu. Rimljani su заузели Mesinu (Siciliju), аli dolaskom flote Hamilkar Barke bili су proterани. Time se završio овај рат.

Drugi punski rat (218—201). Posle смрти Hazdrubala (убијен 220), војска је изабрала за свог komandanta Hanibala, sina Hamilkarovog. Hanibal je bio obдaren voјник, a još od свог oca bio je nasledio mrжњу prema Rimljanim. Rim je bio jak. Hanibal nije имао толико snaga da bi могао напasti Rim neposredno preko Sredozemnog Mora. Zato је odlučio da prvo ide u Galiju (da-

našnju Francusku), računajući da tamo digne ustanak protiv Rima, kao i da postigne iznenadenje prelazeći preko Alpa u čemu je i uspeo. Po prelasku Alpa, imao je svega 20.000 pešaka i 1.000 konjanika, ali se ubrzo ojačao pridobijanjem Gala uz sebe. 217 godine potukao je Rimljane kod Trazimenskog Jezera, a 216 godine kod Kane. Iscrpljen svojom pobedom, nije se usudio da ide na Rim. Varon, koji se spasao iz bitke kod Kane, bio je dočekan sa ovacijama u senatu. Rimljani su odbili da otkupe svoje vojnike koji su pali u ropstvo Kartaginjana. Sem toga, rimski robovi su bili proglašeni za slobodne ljudi i postali odlični vojnici. Najzad, Hanibal je bio primoran da se vrati u Afriku da bi zaštitio svoju prestonicu koju je bio ugrozio Scipion Afrikanac. 202 godine došlo je do bitke kod Zame u kojoj je Scipion pobedio Hanibala.

Treći punski rat (146). Oslabljena Kartagina pristala je na proterivanje Hanibala, koji je neprestano radio protiv Rima. Rimski senat još uvek se bojao Kartagine i htio je da se ona potpuno uništi. Zato su se svi govorili u senatu završavali poznatom Katonovom izrekom: (*Ceterum censeo, Carthaginem esse delendam*) ipak, treba srušiti Kartaginu... 146 godine naše ere, posle herojskog otpora, Kartagina je bila osvojena i do temelja porušena.

R

Rat Augsburške lige od 1690—1697 (*La guerre de la Ligue d'Augsbourg*) otpočeo je još 25 septembra 1688 godine kada su francuske trupe okupirale neke gradove na Rajni (Keln, Manhajm i dr.). Sve nemacke države ustale su protiv Luja XIV. Saveznici su imali 220.000 vojnika, jer su im se pridružile Engleska i Holandija. Međutim, Luj XIV nije imao za vojskovodu više ni Tirenina ni Kondea, već nesposobnog Vilroa. Pored toga, da bi nesreća za Francuze bila još veća, umro je Luvoa (Louvois). Operacije su izvodene na moru, u Holandiji, na Rajni i u Italiji. Najvažnije operacije bile su na Rajni. Rat je završen ugovorom o miru sklopljenom u Risviku 1697 godine.

Rat dve ruže u Engleskoj (1455—1485) voden je između dva vojvodstva, Jork i Lancaster, po pitanju dinastije. Jorško vojvodstvo imalo je u svom grbu bijelu, a Lancastersko crvenu ružu. Pobedili su Lancasterci i na presto je došao Henrik VII Tudor. U ovom ratu naročito se istakla svojom hrabrošću engleska kraljica Margarita Anžujska.

RATOVI FRANCUSKE REVOLUCIJE (1789—1800)

Organizacija vojske. — Francuska revolucija unela je novi duh u francusku vojsku kao i u sve ostale državne institucije. Na mesto nekadašnje male, plaćeničke vojske, koja je vodila ratove sa ograničenim ciljem i bez neke veće mržnje protivnika, jer se sve svodilo na osvajanje pojedinih delova teritorije ili opsadivanje

nekih utvrđenih gradova, javlja se vojska novog doba, zadahnuta revolucionarnim duhom, koja je bila spremna da se bori na život i smrt do konačne pobeđe ili poraza.

Reorganizovana vojska Revolucije brojala je 1789 godine: 121.000 pešaka, 33.000 konjanika, 9.000 artiljeraca sa ukupno 9.000 oficira i oko 58.000 teritorijalne milicije. Pored toga, mornarica je imala 226 ratnih brodova i 75.000 mornara. U novoj vojsci bilo je ostvareno pravilno shvatanje »vojnika-gradanina« (soldat-citoyen). Vojska je bila formirana u bataljone, polubrigade i divizije. Njeno brojno stanje brzo je raslo, tako da je već 1794 godine imala 1,169.000 vojnika.

Operacije 1792 izvedene su u severnom delu Francuske i u Nemačkoj. Francuska vojska imala je 4 armije: Severnu (Rochenbeau), Centralnu (La Fayette), Rajnsku (Luckner) i Alpsku (Montesquieu).

Reakcionarna koalicija smatrala je da će lako izaći na kraj sa »sankilotima« i odmah produžiti na Pariz. Zato se pruski komandant Braunšvajg odlučio na ofanzivu i 20 septembra došlo je do bitke kod Valmija gde je pretrpeo poraz od mlade revolucionarne armije. Po rečima nemačkog pesnika Getea koji je bio prisutan bici kod Valmija, sa ovom bitkom nastalo je »novo doba«.

Dimurije, komandant Centralne armije, posle Lafajeta, prešao je 6. novembra u protivofanzivu i bio je drugu bitku kod Žemapa (Zemmapes) koja je omogućila izbijanje francuskih trupa do Mozela. Na ostalim vojništima nije bilo važnijih događaja u 1792 godini.

Operacije 1793 izvedene su, uglavnom, na Severnom vojištu. Francuska je bila okružena neprijateljima sa svih strana, sem na granici Svajcarske. Dimurije je htio da zauzme Holandiju. U tom cilju došlo je do bitke sa Austrijancima kod Nervindena (18 marta 1793). Na jugu Lijom i Vandeja digli su se na ustanan; Englezzi su zauzeli Tulon. Na Severnom vojištu preuzeo je komandu Žurdan posle Hušara koji je bio oslobođio Denkerk i potukao Frajtaga kod Hondšuta (8. septembra 1793). Na Rajni nije bilo krupnijih događaja, dok su iz Tułona proterani Englezzi (19. decembra), pri čemu se naročito istakao kapetan Bonaparta. U Pirinejima su španske trupe zauzele Rusijon, ali je njihovo dalje nadiranje zaustavio sedamdesetogodišnji general Dagober.

Operacije 1794. — Koalicija je nastavila sa svojim pritiskom, naročito u Belgiji i na Rajni. Međutim, francuske snage su sada ponovo reorganizovane, bolje obučene, čvršće komandovane i više disciplinovane nego ranije. Svi pokušaji neprijatelja bili su odbijeni. Borbe u Belgiji i na Rajni produžene su u leto povećanom žestinom. Žurdan je potukao Koburga kod Flerija (26. juna) gde su vazdušni baloni za osmatranje bojišta bili prvi put upotrebljeni od strane Francuza. U Alpima je general Dima zauzeo prevoje Mali Sv. Bernar i Mon Senis. U Pirinejima su španske trupe potisnute, pa su Francuzi prodrići u Kataloniju.

Operacije 1795. — U Holandiji je general Pišegri prešao reku Val. Savezničko komandovanje nije bilo složno, pa nije ni moglo da istavi neki ozbiljniji otpor. Pišegri je zauzeo Amsterdam (20 januara) posle čega je okupirao celu Holandiju. Mir je zaključen 16 maja u Hagu. Ovaj uspeh u Holandiji zadavao je strah koaliciji. Pišegri i Žurđan prešli su Rajnu na više mesta, zauzeli prelaze na Majni i dospeli do Hajdelberga, ali su brzo bili prisiljeni da se povuku preko Rajne. Cela godina na Rajnskom vojištu prošla je u besciljnim marševima i, najzad, trupe su zazimile razdvojene rekom Rajnom. U Alpima nije bilo ništa, sem nekih čarki. U Pirinejima, Šerer je naterao Špance na kapitulaciju kod Rozosa i zauzeo je celu pokrajinu Kataloniju. Pored toga, Francuzi su zauzeli i Biskaj. Međutim, pobuna u Vandeji uzimala je sve većeg maha. Rojalisti su zauzeli grad Somir, ali su ih snage Revolucije krvavo ugušile uprkos engleske podrške. Tom prilikom su se naročito istakli Hoš i Kleber. Rojalisti, potučeni, nastavili su gerilski rat, koji je posle izvesnog vremena likvidiran.

Operacije 1796—1797. — Posle ugovora o miru zaključenih u Hagu i Balu, Direktorijum je imao da se dalje bori protiv Engleske, Austrije i Sardinije. Ma da su glavne austrijske snage bile na Rajni pod nadvojvodom Karлом, pomoćne snage su bile u Italiji. Zato je sada francuska vojska bila podeljena u tri nove armije: na Sambri i Mezi pod Žurđanom, na Rajni i Mozelu pod Moroom i u Italiji pod Bonapartom. Dok su Žurđan i Moro nadijali ka Beču, Bonaparta je bio krenuo niz reku Po. Kelerman je obezbedivao prelaze preko Alpa. U Nemačkoj su Žurđan i Moro, bez veze i sadejstva, počesno tučeni od nadvojvode Karla i vraćeni preko Rajne. U proleće 1797 obe su francuske armije opet prešle u ofanzivu i dospele do Frankfurta, ali je mir u Londonu od 18 avgusta prekinuo neprijateljstva.

U Italiji su francuske trupe bile u više nego bednom stanju kada je nad njima preuzeo komandu Bonaparta (28 marta 1796). Bonapartina armija od 38.000 ljudi bila je tog trenutka ugrožena od 40.000 Austrijanaca pod Boijem i 20.000 Pijemonteza pod Kolijem. Bonaparta je prvo potukao Boliju, 12 aprila kod Montenote, a zatim, 21 aprila Koliju kod Mondove. Zato su Sardinci ponudili mir, koji je bio zaključen u Šeraskou, 28 aprila 1796. Bonaparta je 15 maja ušao u Milano, organizovao vlast i nastavio rat protiv Austrije. Bolija je smenio Vurmzer, koji se iz Tirola spustio u dve kolone, razdvojene jezerom Garda. Desnom kolonom komandovao je Gvozdenović, a levom sam Vurmzer, koji je išao da osloboди Mantovu i da Bonaparti preseče komunikacije. Bonaparta je napustio opsadu Mantove, potukao Gvozdenovića kod Lonata (30 jula), pa se okrenuo na Vurmzera koga je potukao kod Kastiljone (5 avgusta). Vurmzer je ponovo organizovao svoje snage i opet pošao da oslobođi Mantovu. Bonaparta je i ovog puta primenio način dejstva po unutrašnjim operacijskim pravcima: prvo je potukao Davidovića, a potom je opseso Vurmzera

koji je sada u Mantovi. Austrijski vojskovoda Alvinci pošao je u pomoć Vurmzeru, ali ga je Bonaparta potukao kod Arkole (17 novembra). Vurmzer, bez ikakve nade da bude oslobođen iz opsednute Mantove, kapitulirao je 2 februara 1797. Operacije na ovom vojištu završene su Kampoformiskim mirom.

Operacije u Egiptu (1798—1800). — Posle francuskih uspeha na Rajni, a naročito u Italiji 1796/97 godine, kao neprijatelj Francuske bila je ostala još samo Engleska. Bonaparta je predložio Direktorijumu da zauzme Egipat, kako bi Englesku naterao na mir. Iz Egipta je ciljao na Indiju. Direktorijum, srećan da bude što dalje od ovog opasnog generala, sagasio se sa ovim planom. 19 maja 1798 krenuo je Bonaparta iz Tulona, okružen naučnicima svih vrsta. Na moru nije bio presretnut od engleske flote, a usput je osvojio Maltu, i 1. jula 1798 iskrcao se kod Aleksandrije. 21. jula već je bio bitku kod Piramide, a 23. jula ušao je u Kairo. Međutim, Nelson mu je uništio flotu kod Abukira (2 avgusta) čime je Bonaparta bio otsečen od Francuske. Videći besljednost cele ove operacije, Bonaparta je ipredao komandu generalu Kleberu, a on se tajno ukrcao 22. avgusta i otplovio za Francusku. Kleber je herojski protivstajao svim pobunama i napadima dok nije 14. juna 1800 mučki ubijen, posle čega su se ostaci francuskih trupa sami vratili u Francusku.

Operacije 1799. — Dok je Bonaparta izvodio besljedni pohod na Egipt, Francuska je s mukom odolevala Drugoj koaliciji koju je bila organizovala Engleska. Protiv jakih snaga nadvojvode Karla, komne je u pomoć bio prispeo i ruski general Suvorov. Francuska je imala samo armiju Žurdana na Rajni i Maseninu u Svajcarskoj. 27. marta Masena je odbranio Ciri, što je bilo od presudnog značaja za Francusku. Komandovanje na strani koalicije bilo je razjedinjeno, te iako su snage bile nadmoćnije, nisu postigle vidnijih rezultata. Suvorov, sav ogorčen, prešao je Alpe i vratio se u Rusiju. Na ostalim vojištima nije bilo značajnijih dogadaja.

Operacije 1800. — Austrija je sada bila glavni protivnik na kopnu. Ona je imala dve jake armije: jednu na Rajni, pod Krejom, drugu u Lombardiji, pod Melasom. Bonaparta, postavši sada prvi konzul, uputio je Morea protiv Kreja, a Masenu na Melasu. Pored toga, obrazovao je kod Dižona Rezervnu armiju. U Italiji Masena je ubrzo bio opkoljen i blokirana engleskom flotom. Bonaparta je sa Rezervnom armijom prešao Alpe kod Simplona i Velikog Sv. Bernarda. Masena je u Denovi izdržao od 6. aprila do 4. juna i time privezao za sebe jake neprijateljske snage, što je Bonaparta pravilno iskoristio. U tom cilju, Bonaparta se, gotovo bez artiljerije, jer mu je skoro sva bila ostala u Alpima, uputio na Aleksandriju da bi Melasu presekao komunikacije. Melas je, međutim, htio da parira ovaj manevr. Što je dovelo do čuvene bitke sa obrnutim frontovima kod Marenga (14. juna), koju je Bonaparta dobio blagodareći velikim delom inicijativi generala Dezea koji je dojurio čim je čuo topovski pucanj. Melas je odmah

potpisao mir i ustupio teritoriju sve do reke Minčio. — Na Rajni Moro je pokušao da izmanevruje Kreja kod Švarcvalda i uspeo je da zauzme Augsburg, ali ne i Ulm, u koji se povukao Krej. U ovoj operaciji naročitu pažnju zaslужuje odbrambena bitka kod Hoenlindena (3 decembra), gde je Moro pobedio. Austrijanci su napadali u tri kolone, koje je sa fronta zadržavao Nej, dok su na bokove udarili Rišpans i Dekaen.

RATOVI FRANCUSKOG CARSTVA (1804—1815)

Operacije 1805. — Glavni protivnik je i dalje Engleska, stub koalicije koja sada ima 5 armija; nadvojvoda Karlo — za osvajanje Pijemonta; u Tirolu — nadvojvoda Jovan, koji treba da se spoji na Dunavu sa Makom, dok ne stignu i ruske armije pod Kutuzovom i Bukshevdenom. Kada se sve snage prikupe, upasti u Francusku. To je bio opšti plan Treće koalicije. Napoleon, pošto je odustao od svog prvobitnog piana da vrši desant na Englesku (jer mu je Nelson blokirao flotu kod Kadikca, a docnije je uništio u čuvenoj bici kod Trafalvara (21. oktobra 1805), odlučio se da napadne Evropu. Italijansko vojiste postalo je sada pomoćno, a Rájsko glavno. Napoleon je stvorio plan da uništiti Maka pre no što pristignu Rusi. Napoleonova »Velika armija« (Grande Armée) imala je 5 korpusa, konjičku rezervu (Mira) i gardu. Velika armija prešla je Rajnu na delu od Strasburga do Majnca (26. septembra), obišla Švarcvald sa severa i izbila na Dunav između Donauverta i Ingolštata. Mak, videći ovaj manevar, povukao se u Ulm sa 70.000 vojnika gde je kapitulirao (20. oktobra) posle neuspelih pokušaja da se probije. Posle bitke kod Ulma, Napoleon je potukao saveznike kod Austerlica, blizu Beča, 2. decembra 1805. U ovoj bici učestvovao je i Kutuzov koji se, posle poraza, povukao u Madarsku. Rat se završio mitem u Bratislavji, 26. decembra 1805.

Operacije 1806. — Uspesi kod Ulma i Austerlica, kao i postavljanje Napoleoneve braće Žozefa za kralja Napulja i Luja za kralja Holandije, izazvalo je kod koalicije (Engleska, Pruska i Rusija) još veću mržnju i strah. U međuvremenu Marmon je zauzeo našu Dalmaciju. Pruska, ohola i još zaneta nekadašnjim uspesima staroga Fridriha, nije uspela da shvati revolucionarne promene koje su izvedene u francuskoj vojsci, njenoj strategiji i taktici. To naročito nije mogao da shvati vojvoda od Braunšvajga, iako je učestvovao u bici kod Valmija (1792). Pruske snage imale su tri grupe koje su bile pod komandom kralja i prinčeva Hoenloe i Rhei. Vojvoda od Braunšvajga smislio je plan da se probije kroz Tiringervald u dolinu Majne u cilju presecanja Napoleonovih komunikacija u dolini Rajne. Napoleon, ne čekajući ostvarenje plana vojvode od Braunšvajga, izveo je svoj čuveni maršmanevar kroz Frankenvald (»en bataillons carrés«) u tri kolone, pod zaštitom jakе prethodnice kojom je komandovao Mira. Rezultat ovoga pokreta i neodlučnosti Braunšvajga bio je

potpun poraz Prusa u bitkama kod Jené i Aueršteta 14. oktobra 1806. Biher se povlačio sve do Libeka, gde je kapitulirao 7. novembra. Cela zemlja bila je okupirana bez ikakvog daljeg otpora.

Operacije 1807. — Trebalj je uništitи još ruske snage. U tom cilju Napoleon je odmah zauzeo Varšavu i pridobio Poljsku za sebe. U svom nadiranju Napoleon je sustigao Beningsema kod Ejlaua (Eylau) gde ga je potukao 7. februara. U ovoj bici, po strašnoj mečavi, pretrpljeni su ogromni gubici, 40.000 Rusa i oko 10.000 Francuza ostalo je na bojištu. 26. maja pao je Dancig posle sijajnog otpora. Sledеću bitku Rusi su primili kod Fridlanda, 14. juna, gde su potučeni, posle čega su potpisali Tilzitski mir (9. jula 1807).

Operacije u Španiji 1808—1814. — Gaženjem Pruske i stvaranjem Poljskog Vojvodstva, Napoleon je bio obezbedio svoje carstvo sa istoka. Trebalj je sada oterati Burbone, i sa prestola u Madridu, a na španski presto postaviti jednog iz familije Bonaparte. Povod za rat nije bilo teško naći i za najkraće vreme Žino (Junot) je umarširao u Lisabon, a Mira (Murat) u Madrid. Na španski presto je postavljen Žozef Bonaparta, a Mira je otisao u Napulj za kralja. Ali se španski narod digao na ustanak. Da bi ugušio pobunu i povratio autoritet kako Žozefa, tako i svojih snaga, Napoleon se sa 8 korpusa pod ličnom komandom uputio u Španiju. Hunta (španska skupština) je organizovala očajan otpor. U novembru 1808. došlo je do jakih sudara na celom frontu. 30. novembra Napoleon je umarširao u Madrid. Sva dalja nastojanja da se zarobe engleske snage kojima su u Portugaliji komandovali generali Mur (Moore) i Blejk (Blake) ostala su bez uspeha, jer su se ostaci ovih trupa ukrcali za Englesku 10. januara 1809. Napoleon je bio primoran da oputuje za Pariz, jer se Austrija žurno oružala. Ustanak u Španiji rasplamteo se naglo čemu je doprinelo i novo iskrcavanje engleskih snaga kojima je u početku komandovao Ve'lesi (Wellington). Masena je pretrpeo prvi poraz kod Tores Vedrasa, a docnije kod Fuentes d'Onoro (11. maja 1811). Marmon je, međutim, potisnuo Engleze sa Badajzoza, ali se ustanak širo sve većom brzinom, naročito od kada su počele pristizati vesti sa ruskog fronta. Marta 1813. Žozef je morao definitivno da napusti Madrid. Wellington je preduzeo energično gonjenje, pa pošto je došao do Pirineja, probio se u Francusku čak do Tuluze (12. marta 1814). Sjajan otpor španskog naroda bio je prvi ozbiljan udarac evropskom kolosu toga vremena od koga se nije oporavio sve do abdikacije u Fonteniblu (1815).

Operacije 1809. — Dok je Napoleon izvodio operacije u Španiji, austrijski nadvojvoda Karlo reorganizovao je vojsku i otpočeo pokrete protiv francuskih snaga pod Bertijecom u Bavarskoj. Engleska je obećala iskrcavanje u Belgiji i Italiji. 17. aprila Napoleon je prispeo u Donauvert. Nadvojvoda Karlo odmah je počeo sa povlačenjem svojih snaga. Napoleon se upravio na Beč koji

je kao prestonica predstavljao glavni strategiski objekat u ovom ratu. 21. maja Masenin korpus imao je da izdrži jak pritisak kod Asperna i Esslinga. Maršal Lan mu je pritekao u pomoć, ali je poginuo; most preko Dunava bio je ponovo prekinut, a municije nestalo, te su se snage morale povući na ostrvo Lobau (na Dunavu). Noću 3/4. jula Napoleon je ponovo prešao Dunav sa 3 korpusa i uspeo da potuče Austrijance kod Vagrama, 6. jula 1809. U ovoj bici naročito se istakla artiljerija pod komandom generala Drua. Rat se završio mirom u Beču (14. oktobra 1809).

Pohod na Rusiju 1812. — Pošto je rat sa Rusijom postao neizbežan, Napoleon je razvio svoju armiju kakvu dotada nije svet video: 12 korpusa sa 4 konjičke divizije od ukupno preko 600.000 vojnika, formiranih u 3 armije sa 2 armiska odreda na bokovima. Napoleon je bio na levom krilu sa Francuzima, princ Eugen na centru sa Italijanima, a Žerom na desnom krilu sa Nemcima i Poljacima. Švarcenberg sa Austrijancima prodirao je u Galiciju, Makdonald sa Prusima bio je u Istočnoj Pruskoj kod Kenigsberga. Rusija je imala takođe 3 armije: Barklaj de Toli sa 150.000 ljudi bio je na Njernenu, Bagration sa 100.000 u Voliniji, a Tomasov u pokretu iz Besarabije. Napoleon je prešao Njermen 24. juna. Rusi su izbegavali odlučnu bitku, a Napoleon ju je želeo, ali nije uspeo da ih na to primora. Posle Smolenska, mesta Barklaja došao je Kutuzov za generalisima. 7. septembra došlo je do nerešene bitke kod Borodina gde je ostalo 80.000 mrtvih i ranjenih, od čega 30.000 Francuza. 14. septembra Napoleon ulazi u Moskvu koja je već sva u plamenu. Ostavši bez životnih potreba, Napoleon je 13. oktobra otpočeo povlačenje. Hladnoća, glad, partizani, dejstvo na bokove od strane Vitgenštajna s desna i Čičagova s leva (sa Kozacima), — sve je to uslovilo strašnu tragediju Napoleonove armije. Berezina je predena od 26—29. novembra. U Smorgonu, 5. decembra, Napoleon je predao komandu maršalu Miratu a on žurno otišao za Pariz da organizuje nove snage. Mira je uspeo da spase svega desetak hiljada vojnika, koje je doveo do Kenigsberga, gde ih je predao Eugenu, a on je požurio za Italiju da spasava svoj presto u Napulju.

Operacije 1813. — Posle poraza »Veličine armije« u Rusiji, Prusi i Rusi stupili su u savez 26. februara 1813. Napoleon je sakupio novu armiju od 300.000 mlađih i neobučenih vojnika sa svega 12.000 konjanika, što je bilo nedovoljno za izviđačku službu. Kutuzov je ubrzo umro te ga je zamjenio Vitgenštajn, a njega opet ubrzo Barklaj de Toli. Važniji sudari odigrali su se kod Licena (2. maja), Baucena (20—21. maja), Gros-Berena (23. avgusta), Kacbaha (26. avgusta), Drezdena (26—27. avgusta), Kulma (30. avgusta), Denevica (6. septembra), Libervolkvica (14. oktobra), Vašaua (16. oktobra), a najotsudniji sudar od svih bila je bitka kod Lajpciga (18—19. oktobra).

Operacije 1814. — Savezničke armije prešle su preko Rajne i januara 1814. Vincigerode se uputio kroz Ardene ka Holandiju,

Bliher u pravcu Marne, a Švarcenberg pravo na Pariz. Napoleon je prikupio svoje glavne snage oko Vitrija. Prvi sudari otpočeli su sa Bliherovom armijom: 27. januara kod Sen-Dizjea, a 29. januara kod Brijena. 10. februara Napoleon je opet potukao Blihera kod Šampobera (Champaubert), a Jorka kod Monmiraja (11. februara) i kod Šato-Tijerija (12. februara), zatim kod Vošampa (Vauschamps) 14. februara čime je Bliherova armija bila potpuno rastrojena. Za ovo vreme Švarcenberg je bio duboko prodro u dolinu Sene. Napoleon se bacio tada na njega, ali se Švarcenberg odmah povukao i spojio sa Bliherom. Koncentričan pritisak u pravcu Pariza nastavljen je i dalje sve dok 30. marta nije došlo do borbe na zidinama prestonice. Kad se Napoleon vratio sa gornjenja Vincigeroda, sve je bilo dockan, jer je Pariz kapitulirao. Napoleon je htio da prikupi nove snage na Loari i da produži borbe, ali su ga maršali primorali u Fontenblou (6. aprila 1814) da abdicira. Saveznici su ušli u Pariz i izdiktirali mir pod pretdsedništvom ruskog cara Aleksandra I.

Operacije u Belgiji (Vaterlo) 1815. — Čim se Napoleon vratio sa ostrva Elbe (20. marta 1815), Saveznici se odlučiše da ponovo zauzmu Pariz. Wellington beše najbliži, kod Briseia, sa svojih 100.000 vojnika i Bliher sa 115.000 kod Namira, dok je 150.000 Rusa, pod komandom Barklaja de Tolija, bilo kod Majnca, i 250.000 Austrijanaca, kod Bala (pod Švarcenbergom). Napoleon je jedva uspeo da prikupi 250.000 ljudi. Plan saveznika bio je prost: sačekati dolazak Rusa i Austrijanaca na Rajni, pa da svi koncentrično udare na Pariz. Napoleon je prozreo takav plan i odlučio je da potuče najbliže neprijateljske snage pod Wellingtonom i Bliherom, pre nego što im pristignu ostale snage. U tom cilju, Napoleon je već 15. juna prešao Sambru i zauzeo Katr-Bra. 16. juna Nej je bio boj kod Linjija, 17. juna Napoleon je uputio Grušija sa dva korpusa u gonjenje Blihera, a sa Nejom se uputio na Velingtona. 18. juna ujutru otpočela je bitka kod Vaterloa, bez učešća Grušija koji se nije blagovremeno vratio u duhu poslatog naredenja. Međutim, Bliher je prispeo u najkritičnijem momentu. Tada je Napoleon upotrebio svoju poslednju rezervu — mladu gardu, ali se ipak nije moglo odoleti englo-pruskom naletu. 20. juna Napoleon je stigao u Pariz gde je skupština izglasala dovodenje Luja XVII na presto. Napoleon se predao Englezima koji su ga odveli na Sv. Jejenu, ostrvce u Atlantskom Okeanu, gde je ostao do svoje smrti 1821.

Rat za austrijsko nasleđe (1740—1748). Posle smrti austrijskog cara Karla VI hteli su bavarski knez i kraljevi Pruske, Francuske, Španije, Pojske i Sardinije da podele Austriju. Mariju Tereziju, Karlovu čerku, pomagale su Rusija, Engleska i Holandija.

Rat za nezavisnost SAD (1775—1783). — Engleska je htela da prenese ratne troškove i na svoje kolonije — današnje SAD. Zato im je nametnula razne takse na hartije, staklo i čaj. Kolonisti su protestovali (1765) i bacili u more veću količinu čaja. Engleska je

poslala svoje trupe da kazne pobunjenike, koji su, 1774, na svom Kongresu proglašili Deklaraciju prava, a 1776 godine i svoju nezavisnost. Rat je trajao osam godina (1775—1783) i završio se prisiljavanjem Engleske da mirom u Versaju (1783) prizna nezavisnost SAD. Vašington je bio vrhovni komandant, izabran od Kongresa, a po završenom ratu, prvi pretdsednik SAD.

Rat za poljsko naslede (1733—1735) voden je zbog dva pretendenta na poljski presto posle smrti Avgusta II. Rusija i Austrija podržavale su Avgusta III, sina Avgusta II, a Francuska, Španija i Sardinija hteli su Leščinskog. Rat je završen mirom u Beču kojim je priznat Avgust III za kralja.

Rat za špansko naslede (1701—1714) voden je po izumiranju španskih Habzburgovaca. U ovom ratu učestvovali su Austrija, Pruska, Hanover, Holandija, Engleska, Portugalija i Savoja protiv Francuske i Bavarske. Rat je završen mirom u Utrehtu (1713) i Raštu (1714) pobedom Francuske i dolaskom na presto dinastije Bourbonaca.

Rubikon (Rubicon), reka na severoistočnom delu Italije, koja se uliva u Jadransko More, južno od ušća reke Po, i danas se zove Pissatelo (Pissatello). Rubikon je bio granica između Italije i Cisalpske Galije. Guverner Galije (tada Cezar) nije smeо preći oyu reku sa trupama bez dozvole senata u Rimu. Zato je Cezar, u svojoj borbi sa Pompejom, dugo razmišljao i najzad se odlučio, uzviknuvši: »Alea jacta est!« (Kocka je baćena, tj. doneta je odluka da se reka prede. Danas se ovim rečima izražava donošenje neke važne i sudbonosne odluke).

Rusko-japanski rat (1904—1905) voden je zbog Koreje o koju su se Rusi i Japanci vekovima otimali. Japanci su prepadom, bez objave rata, 8 februara 1904 godine potopili rusku flotu u pristaništu Portartur i isto zauzeli. U ovom ratu Rusija je izgubila u Mandžuriji tvrđavu Portartur i Mukden i ratnu flotu u bici kod Cušime. Rat je završen 5 septembra 1905 kada je Rusija priznala Japanu protektorat nad Korejom i ustupila mu polovinu Sahalina.

S

Scipion Afrikanac (235—183 pre n. e., Scipion l'Africain), rimski vojskovođa koji se naročito istakao u Drugom punskom ratu i potukao Hanibala kod Zame (202 pre n. e.). Osumnjičen, morao je poći u izgnanstvo, gde je žumro, naredivši da mu se na grobu urežu ove značajne reči: »Nezahvalna otadžbino, ti nećeš imati moje kosti!«

Sedmogodišnji rat (1756—1763) voden je između Francuske, Austrije i Rusije s jedne strane i Engleske i Pruske s druge strane. Rat je završen bez teritorijalnih promena u Evropi, ali su Englezzi oduzeli Francuskog: Indiju, Senegal, Kanadu i deo Luizijane.

Solunski front obrazovan je uz pomoć Francuza i Engleza u jesen 1915 godine pod komandom francuskog generala Saraja. S proleća 1916 već je bilo 20 savezničkih i 6 srpskih divizija. Srpska vojska bila je formirana u 3 armije sa ukupno 147.000 boraca. Prva armija držala je front od Vardara do Fuštana (u početku), Druga armija dalje na zapad, preko Kožuha i Veternika do Dobrog Polja, a Treća armija sa konjičkom divizijom dalje preko Kajmakčalana do puta Banjica—Lerin. Bugari su imali oko 160.000 boraca. 1916 preduzimali su ofanzivu u cilju da likvidiraju ovaj front, ali su odbijeni i ostalo se u rovovskoj vojni sve do jeseni 1918. Zbog gubitaka Treća srpska armija rasformirana je tako da su otsada Prvu armiju obrazovale sledeće divizije: Moravska, Drinska, Dunavska i Konjička, pod komandom vojvode Mišića, a Drugu armiju: Šumadijska, Timočka i Vardarska, a dognje (14. januara 1918) i Jugoslovenska dobrovoljačka divizija, pod vojvodom Stepom. Prva armija držala je front od Sokola do Crne Reke, a Druga armija od Fuštana do Sokola. U isto vreme, generala Saraja zamenio je general Gijom (decembra 1917), koga je maja 1918 zamenio Franše d'Epere. Za načelnika štaba srpske Vrhovne komande bio je postavljen vojvoda Mišić, a za komandanta Prve armije general Petar Bojović.

Franše d'Epere, 3. jula 1918, saopštio je opšti plan proboga sa sledećom osnovnom idejom: napadom na frontu srpskih armija, na planinskem predeлу između rečica Sušice i Lešnice, izvršiti probor neprijateljskog fronta na širini od 30 km, a zatim brzom eksploracijom uspeha proširiti front probora, a energičnim gonjenjem doći do linije Demir Kapija—Kavadar.

Raspored snaga: Druga armija na frontu Sušica—Soko (17 km); Prva armija od Sokola do Lešnice (16,5 km). Na frontu Prve armije bilo je postavljeno 351 artiljerisko oruđe, a na frontu Druge armije — 203 oruđa. Konjička divizija ostala je na raspoređenju srpske Vrhovne komande.

Plan za izvršenje proboga: izvršiti probor na delu fronta Druge armije (9,5 km), između Kama i Sokola, pa širiti uspeh u desno i levo. Prva armija imala je da potpomaže napad Druge armije i da potom energično goni neprijatelja u pravcu Crne Reke.

Izvršenje proboga otpočelo je artiljeriskom pripremom 14. septembra 1918, a 15. septembra Druga armija izvršila je napad na celom frontu. Bugari su davali ogorčen otpor. Proboj je izvršen u potpunosti do 20. septembra, kada je otpočelo opšte gonjenje, i to: Druga armija na Vardaru (pridata joj Konjička divizija), a Prva armija po levoj obali Crne Reke. 25. septembra oslobođen je Štip, 26. septembra Kočane i Veles, a 29. septembra 1918, u 23.00 časa, Bugari su potpisali primirje. Prva armija nastavila je gonjenje ka Nišu, pošto je razoružana bugarska vojska kod Kumanova. Austro-nemačke trupe dale su pak otpor pred Nišem, ali je on bio savladan. Na desnom krilu gonjenje je vršila francuska konjička brigada pod komandom generala Gambete.

Sledeći otpor Nemci su dali kod Ražnja, koji je takođe bio savladan, i 1 novembra 1918, u 10.30 časova, srpske trupe ušle su u Beograd. Druga armija gonila je neprijatelja u pravcu Bosne i formirala jadranske trupe koje su 30. oktobra zauzele Skadar. 4. novembra Bosansko veće proglašalo je ujedinjenje sa Srbijom. Do 13. novembra 1918. Prva armija izbila je na liniju Temišvar—Subotica, čime su operacije bile završene posle gonjenja od oko 600 km.

Stogodišnji rat (1337—1453) voden je između engleske dinastije Plantadženeta i francuske dinastije Valoa zbog nasledja francuskog prestola po izumiranju francuske dinastije Kapeta. Engleska je u više pohoda tukla francuske trupe (kod Kresija 1346., Azinkura 1415. i dr.) i bila ovладala severnim i zapadnim delovima Francuske. Ali Žan d'Ark (Jovanka Orleanka), na čelu francuskih trupa, proterala je Engleze iz svih okupiranih pokrajina, sem iz Kalea.

T

Tridesetogodišnji rat (1618—1648, La guerre de trente ans) voden je između rimokatolika i protestanata u Austriji i Nemačkoj. Rat je otpočeo pobunom Čeha u Pragu, pa se potom proširio na ostale zemlje. Deli se na četiri perioda: češki, danski, švedski i francuski:

1. — Češki period (1618—1624). — Rat je izbio odmah po dolasku na presto Ferdinanda II koji je dao protestantima slobodu veroispovesti, a oni iskoristili ovu priliku i podigloše gotovo svuda svoje hramove. Ovo je izazvalo revolt katolika. Nemačkim trupama komandovali su generali Mansfeld i Braunišvajg koji su pokorili Češku.

2. — Danski period (1630—1635). — Danski kralj Kristijan V intervenisao je protiv pokušaja da se zavede katolicizam u severnim pokrajinama. Porazom kod Desaue i Lutera 1628. godine nemački general Braunišvajg opseo je Stralsund. Danski kralj bio primoran da potpiše mir u Libeku (1629).

3. — Švedski period (1630—1635). — Raniji neuspesi ujedinili su protestantske prinčeve. Ovo je izazvalo i švedskog kralja Gustava Adolfa da interveniše na njihovoј strani. Njega je pomagala Francuska (Rišelje). Gustav Adolf je prodrio u oblast Meklenburga i potukao nemačke trupe kod Lajpciga, ali je poginuo kod Licena, u poslednjoj bici u kojoj je pobedio Valenštajna i postao gospodar Nemačke. Posle njegove smrti, Švedani su postepeno proterani iz Nemačke i potpisali su mir u Pragu 1635. godine.

4. — Francuski period (1635—1648). — U ovom periodu umešala se i Francuska, koja je i od ranije podržavala Gustava Adolfa. Od 1635. otpočeo je otvoren rat između Francuske i Austrije. Francuski maršali Turen i Konde dobili su prve bitke (Fribug, Nordlingen i dr.). Nemačka je izšla iz ovog rata opu-

stošena i oslabljena, a zaključenim Vestfalskim mirom u Osnabriku sa Švedanima i u Minsteru s Francuzima, bila je učvršćena prevlast Francuske u Evropi na štetu Austrije i Habzburške dinastije.

V

Varon, rimski vojskovoda, koji je primio bitku kod Kane (216 pre n. e.) u kojoj su Rimljani pretrpeli potpun poraz. Bitka kod Kane postala je klasičan obrazac uništavajuće bitke sa obuhvatom oba krila.

Velizar (Belizarius ili Bélisaire), vizantiski vojskovoda (494—565 naše ere). Pod Justinijanom, vizantiskim carem, pobedio Persijance, Vandale i Ostrogote.

Vizantija, Istočno-rimsko carstvo, nazvano tako po gradu Vizantu u blizini Carigrada. Obrazovano je 330 godine naše ere, kada je Konstantin Veliki preneo svoju prestoniku u Carograd. Posle pada Rima, 476 godine, smatra se da ga je Carograd nasledio. Vizantisko carstvo postalo je naročito moćno u VII veku, za vreme vladavine Justinijana.

Z

Zama, mesto u blizini Kartagine na kome se odigrala bitka 202 godine pre n. e. u kojoj je Scipion Afrikanac pobedio Hanibala. (Vidi Puniske ratove).

Ž

Žan d'Ark (Jeanne d'Arc, Jovanka Orleanka), francuska herojkinja (1412—1431), koja se borila na čelu francuskih trupa protiv engleske okupacije. Posle uspeha kod Orleansa i u drugim bitkama, pala je u englesko zarobljeništvo. Englezzi su je osudili kao veštici i spasili je živu u Ruanu 1431 godine.

Žurdan (Jourdan), francuski maršal (1762—1833). U ratovima Francuske revolucije vidno se istakao kod Žemapa i Nervindena 1793. Iste godine bio je postavljen za komandanta francuskih snaga na Rajni sa kojima je potukao princa Koburga kod Vatinjija (16. oktobra 1793). Iduće godine dobio je bitku kod Flerija, a 1799 kod Štokaha. Nije odobravao Napoleonov državni udar, te mu je priznat čin maršala tek 1804, na dan proglaša Francuskog carstva.

DŽ

Dželimir (Gélimir), poslednji kralj Vandala iz Afrike (531—534). Pošto je izgubio bitku kod Decimuma, njegova prestonica — Kartagina — pala je u ruke Vizantiji, a on umro u Carigradu.

S A D R Ž A J

	Strana
Predgovor našem izdanju — — — — —	5
Predgovor prvom izdanju — — — — —	13
Predgovor izdanju iz 1941 godine — — — — —	15
Predgovor generala Smita — — — — —	19
Predgovor novom izdanju 1946 — — — — —	36
PRVI DEO	
<i>Prva glava</i>	
Istorija kao praktično iskustvo — — — — —	37
<i>Druga glava</i>	
Grčki ratovi — Epaminonda, Filip i Aleksandar — — —	42
<i>Treća glava</i>	
Rimski ratovi — Hanibal, Scipion i Cezar — — — — —	60
<i>Četvrta glava</i>	
Vizantiski ratovi — Velizar i Narzes — — — — —	78
<i>Peta glava</i>	
Srednjevekovni ratovi — — — — —	96
<i>Šesta glava</i>	
Sedamnaesti vek — Gustav, Kromvel i Tiren — — —	105
<i>Sedma glava</i>	
Osamnaesti vek — Marlboro i Fridrih — — — — —	118
Fridrihovi ratovi — — — — —	132
<i>Osma glava</i>	
Francuska revolucija i Napoleon Bonaparta — — — — —	141

	Strana
Ruske operacije u 1942 — — — — —	307
Rat na Pacifiku — — — — —	311
Rat u Sredozemlju — — — — —	314
 <i>Devetnaesta glava</i>	
Hitlerov pad — — — — —	330
Invazija Italije — — — — —	339
Invazija Francuske — — — — —	345
Rusko plavljenje Poljske — — — — —	347
Zastoj u Italiji — — — — —	350
Nadiranje iz Normandiјe — — — — —	352
Borba za Rajnu — — — — —	357
Završna faza — — — — —	361
Kratka objašnjenja istoriskih ličnosti, dogadaja i geografskih naziva — — — — —	od 367 do 394

Štampa: Jugoslovenskog štamparskog preduzeća — Beograd
Bulevar Voj. Mišića br. 19